Кнут Гамсун

ГОЛОД

КНУТ ГАМСУН.

ГОЛОД

РОМАН.

Накладом Українско-Руской
„ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ“
зареєстрованої спілки з обмеженою порукою
у Львові.

З друкарні народової Ст. Манєцкого і Сп.

I.

Було се тоді, коли я волочив ся по Христіянії і голодував, тім дивнім місті, котрого ніхто не покидає, доки воно не далось єму в знаки.

Лежу в моїй комнаті на піддашу і чую, як під мною годинник бє шесту; було вже досить ясно і нарід зачав товчи ся по сходах. В низу біля дверей, де моя комната була утапетована старими дневниками, міг я дуже докладно вичитати заяву інспектора морскої лїхтарні і крикливе оповіщене про сьвіжий хлїб пекаря Фабяна Ользена.

Я протер очи, і по старій привичцї почав роздумувати, чи нині можу числити на щось такого, що моглоб мене тїшити. В послїднім часї було коло мене дуже скупо; мої движимости помандрували кусень по кусневи до „вуйка", я став нервозний і нетерпеливий, пару разів мусїв через заворот голови цїлий день перележати в ліжку. Иноді, коли пощастило ся, дістав я в якім дневнику пять корон за фейлєтон.

Ставало що раз яснійше, і я зачав вичитувати анонси коло дверей; я міг розпізнати навіть худі, мов зуби вискалені букви „Посмертне білє у панни Андерсен в брамі на право“. Се займало мене довший час; заки я встав і одягнув ся, на долинї вибила осьма. Я отворив вікно і виглянув на сьвіт. З мого становиска міг я бачити мотуз на білє і вільне поле; подальше лежало румовище спаленої кузнї, котре спрятували робітники. Я спер ся на ліктях і задивив ся в вільний простір. Заповідав ся ясний день; прийшла осінь, ніжна, холодна пора року, в котрій всьо змінює краску і відтак минає ся. Гамір, який на улицях вже розбудив ся, витяг мене з хати; та порожна комната, котрої поміст хитав ся за кождим моїм кроком, була як непривітна домовина; ні одного порядного замку в дверех, без груби; я звичайно задержував на ніч панчохи на ногах, щоби рано були не такі мокрі Одно, що мене тїшило, було червоне крісло до гойданя, в котрім я вечерами сидїв і снив о всякій всячинї. Коли подув острий вітер, а на долинї двері були відчинені, протискались крізь поміст і стїни найріжнїйші дивні стопи, а „дневник“ біля дверей тріскав на долоню за широко.

Я підвів ся і перетряс клунок в кутї за ліжком, чи не ма там чогось на снїданє; але дарма; я вернув назад до вікна. Господь знає, думав я, чи менї не поведесь більше знайти десь якої посади. Многі відмовні відповіди, полу-приреченя, пряме „нї“, сподївані і заведені надії, нові заходи, котрі все на вічім кінчили ся; все те підкосило мого духа. Навпослїд старавсь я о місце касового післанця, але спізнив ся, а до того ще не міг роздобути

пятьдесять корон на кавцию. Все зайшла якась перепона. Зголосивсь я також до огневої сторожи. В коритари стануло нас пятьдесять мужа, всї кинулись на себе, щоби зробити враженє великої сили і сьмілости. Повномочник обійшов нас, оглядав, обмацював рамена, ставив таке то сяке питанє; коли переходив по при мене, здвигнув раменами і сказав, що я через мої окуляри не можу увійти в рахубу. Я пішов ще раз без окулярів, станув з насупленими бровами і зробив зір такий острий як ніж; панок перейшов по при мене і усьміхнув ся, пізнав мене! Найгірша біда була в тім, що моя ґардероба зачала псувати ся, що я ледво чи міг яко прилично виглядаючий чоловік старати ся о якесь місце.

Як правильно і гладко сходив я що раз що раз низше! Навпослїд лишивсь я без нїчого; не мав навіть гребіня, нї книжки до читаня коли став скучати. Цїле лїто ходив на кладовище або замкового парку, сїдав там і писав статї до ґазет, шпальта за шпальтою, о найріжнїйших річах, дивних помислах, примхах, винаходах мого неспокійного мозку; в розпуцї вибирав я часто найнезвичайнїйщі теми, котрими довго мучив ся, і котрих опісля не принимано. Скінчивши одно, зачинав я друге: редакторске „нї“, рідко пригноблювало мене; я все казав собі, раз прецїнь мусить пощастити ся! І дїйсно, коли иноді зліпив щось доброго робота однїського пополудня приносила менї пять корон.

Я знов підійшов до вікна, приступив до миднифі і зросив водою штани на колїнах, щоби були чорнїйші і сьвіжійше виглядали; зробивши се, встромив як звичайно папір і

оловець в кишеню і вийшов. Тихцем зійшов я сходами, щоби не звернути уваги ґаздині, вже перед кількома днями минув речинець заплати чиншу, а я немав чим заплатити.

Була девята. Воздух наповняв гуркіт возів і голосів, величезний ранїшний хор в котрім змішали ся кроки пішоходів і лоскіт батогів. Крикливий сей рух сей час розвеселив мене і я почув ся більше вдоволений Мене анї троха не збирала охота пройти ся по сьвіжім воздусї. Мої легки не потребували воздуха! Я був сильний як велит, плечима спер би віз. Мене опанував дивний, нїжний настрій, чувство веселої безжурности. Я став приглядатись людям, котрих стрічав, читав плякати на мурах, підхоплював неодин погляд верженний в мій бік з трамваю, що переїздив попри мене; дав впливати на себе кождій дрібници, кождому случаєви, котрі перехрещували мою дорогу і щезали.

Колиб в такий гарний день чоловік мав хоч троха що зїсти! Вражінє ясного ранка поборало мене, я почувсь до крайности вдоволений і з утїхи став без найменшої причини сьпівати під носом Перед ятками стояла жінка з кошиком і торгувала ковбасу на обід; коли я переходив по при неї, она глянула на мене. Мала ще один лиш передний зуб. В послїдних днях став я нервозний і вражливий, тож лице баби сейчас зробило на мене мерзке враженє; довгий, жовтий зуб виглядав мов малий палець, що виставав зі щоки, а з погляду, яким на мене глянула, визирала сама лиш ковбаса. Я сейчас стратив апетит, аж замлоїло. Прийшовши на торговицю, приступив я до керниці і напив ся води; глянув на вежу Спа-

сителя — була десята. Я пустивсь дальше улицями, волочив ся байдужно, ставав без потреби на однім розї, завертав в бічну улицю, хоч не мав там ніякого діла; того веселого ранка лазив я безцільно, плив безжурно разом з иньшими людьми сюди й туди; погода була лагідна і чиста, а на моїй души не було ні хмарочки.

Від десяти мінут штильгукав перед мною якийсь старець. В руці держав клунок а воліїк ся цілим своїм тілом, і працював з усеї сили, щоби посунутись наперед. Я чув, як він з утоми стогне і менї прийшло на гадку, що я міг би нести єму клунок, але я не квапив ся здігнати єго. На „граници“ стрічаю Ганса Павля, він уклонив ся і пігнав дальше. Чого так квапив ся? Менї і на гадку не приходило просити єго о корону, при першій нагоді хотів я навіть відослати єму колдру, котру перед кількома тижднями від него визичив був. Як лиш троха відреставруюсь, нехочу бути чоловіком, котрий комусь завинив колдру; навіть може й нинї зможу написати статю про „Злочин будучности“ або „Свободу волї“, або щось иньшого, що виплатить ся прочитати, за що менї далиб що найменше десять корон... На саму гадку о тій статї я почув в собі нагло напір безпроволочно зачинати, черпати з мого повного мозку; я загадав винайти догідне місце в замковім парку на горі і не спочати, аж статя буде готова Але старий каліка перед мною все ще штильгукав Мене вже зачало сердити се, що весь час мав перед собою ту поломану людину. Єго мандрівка, як би не хотіла закінчити ся; може він як раз ішов туди що й я, і я буду мати єго цілу дорогу

перед собою? В моїй люти видалось менї, що він на кождій поперечній улици звільняє хід і жде, щоби видїти, куди я піду, відтак підносив назад свій клунок і з усеї сили ішов дальше, щоби мене випередити. Коли я так бачив перед собою се окалїчіле сотворінє, ставав що раз більше огірчений; я чув, як мій веселий настрій що раз більше рвав ся і чистий, гарний поранок стававсь такий мерзенний! Він виглядав як велика підскакуюча комаха, що з усеї сили хоче сїсти на якімсь місци землї і заняти виключно для себе тротоар. Вийшовши на гору, не хотїв я сего більше терпіти; я задержав ся при склеповім вікнї, щоби дати єму нагоду відійти дальше. Коли я по кількох мінутах пустив ся дальше, старий чоловічок був знов перед мною, і він задержав ся. Не надумуючись довго, зробив я два, три скажені кроки, здігнав єго і поклепав по рамени. Він сейчас станув. Ми вдивились в себе.

„Дайте шілїнґа на молоко!“ сказав він і перехилив голову на бік.

Так; добре я вийшов! Я пошпортав в моїх кишенях і сказав: „На молоко. Ну так! Нинї гроші скупі, і я не знаю, чи ви дуже бідні.“

„Від вчера в Драмен я нїчого не їв. Не маю одного сотика і роботи не міг ще знайти.“

„Ви ремісник?“

„Так, я голкар.“

„Що?“

„Голкар. Впрочім умію також робити черевики.“

„Се зміняє річ,“ сказав я. „Пождїть ту пару мінут, принесу вам троха грошей, кілька ерів.“

Збігаю мерщій пілєстредою на долину, де на другім поверсі жив лихвар, що на фанти зичив гроші; впрочім я ще ніколи не був у него. В сіньох я скоренько скинув камізолю, скрутив і взяв під паху; відтак вийшов сходами на гору і запукав до буди. Привитав ся і кинув камізолю на стіл.

„Півтора корони," сказав панок.

„Добре," відповів я. „Як би не була троха за вузка, яб її очевидно не дав."

Він виплатив гроші, дав реверс, і я вернув. Справа з камізолею, була властиво знаменита гадка; менї лишили ся ще гроші на добре снїданє, а перед вечером була готова студия о злочинї будучности. Істнованє видалось менї сей час веселїйше і я квапив ся до калїки, хотїв єго збути ся.

„Прошу!" кажу. „Тїшу ся, що ви звернули ся прямо до мене."

Взяв гроші і став менї придивлятись. Чого він так видививсь на мене? Менї видалось що він специяльно придивляєсь колїнам моїх штанів, і менї стало за богато сеї безвстидности. Чи сей гультай може думав, що я дїйсно такий бідак, як виглядаю? Чи я не так, як би вже зачав статю на десять корон? Впрочім я не дрожав перед будучностию; я варив в неоднім горшку Що чужу особу могло обходити се, що я в такий гарний день викинув „на пиво?" Погляд того чоловіка сердив мене і я постановив перед відходом скартати єго. Я здвигнув плечима і сказав:

„Мій добрий чоловіче, ви маєте мерзку привичку витріщувати очи на колїна людей, коли они дають вам корону."

Він подав голову цілком в зад, опер її о мур і отворив губу. Під жебрацким єго чолом товкло ся щось, він був певний, що я хочу єго підійти і звернув гроші.

Я тупнув ногою і закляв, що він мусить їх задержати. Він гадав може, що я весь сей клопіт хотів мати за дурно? Можливе також і се, що я єму винен ту корону; я пригадав собі всі довги; він стоїть перед чоловіком, що хоче бути чесний до ниточки. Коротко кажучи, гріш належить до него... О, нема защо дякувати! Мені було дуже приятно. Моє поважане.

Я пішов. В кінци я збув ся окалічілого духа-мучителя, не мав ніяких препон. Я знов зійш в пілєстредою на долину і станув перед склепом з віктуалами За вікном лежало повно їди; я рішивсь увійти до середини і взяти собі децо на дорогу.

„Кусень сира і хліба!“ сказав я і кинув пів корони на стіл.

„Хліба і сира за все?“ спитала іронічно пані, не дивлячись на мене.

„Так, за цілих пятьдесять ерів“, відповів я

Я дістав жадану річ, сказав старій, грубій пані незвичайно вічливо добрий день і пішов прямісінько на замкову гору до парку. Вишукав лавку виключно для себе одного і зачав лакомо з-їдати мій провянт. Як оно добре робило! Вже давно немав я такої обильної їди, і поволи найшов на мене такий спокій, який відчуваємо по довгім плачу. Мій дух кріпшав сильно: для мене було вже замало писати статю о чімсь так простім і очевиднім, як „злочини будучности,“ котрі впрочім кождий міг

відгадати, навіть вичитати з самої вже всесьвітної історий; я відчував, що я доріс до більшого напруженя, був успособлений до побореня трудностей, і рішив ся на студию в трьох частях о „фільозофічнім пізнаню.“ Очевидно буду мати нагоду остаточно знівечити кілька софізмів Канта... Коли я хотів вже витягнути писарскі прилади і розпочати роботу, спостеріг я, що не маю оловця; забув у лихвара... в камізолї.

Господи! як то все іде ніворотом! Я закляв пару разів, підвів ся з лавки і проходжувавсь алєями. Всюди було тихо; подальше під лїтним домиком королевої кілька няньок попихали малі візки, впрочім не видати нї одної души Я був страшно огірчений і як скажений бігав перед одною лавкою то туди, то сюди.

Справа статї в трьох частях мусїла розбити ся о ту просту обставину, що навіть оловця за десять ерів не мав в кишени! А може би я, вернув назад на долину і казав віддати собі оловець? Тодї все ще був час написати добрий уступ, заки спацеровичі заповнять парк. Сеся студия о „фільозофічнім пізнаню“ могла впрочім мати поважні наслїдки; може навіть щастє неодної людини — хто се може знати! Я сказав собі, що она могла би принести щастє многим молодим людям. Розваживши докладно, рішивсь я Канта не зачіпати; се далоб ся оминути, я потребував зробити лиш незамітний зворот, коли дійду до питаня о часї і просторі; але по сторонї Ренана я не гадав ставати по сторонї старого попа Ренана.. На всякий случай ходило о написанє статї на тілько а тілько шпальт, не

заплачений чинш, глубокий погляд ґосподині, коли я рано зійшов ся з нею на сходах, мучили мене цілий день і виринали навіть въ моїх веселих хвилях, коли мене впрочім не гнобила ніяка иньша чорна гадка. Я мусів сему зробити кінець. Я скоро вибіг з парку, щоби від лихвара відобрати оловець.

Зійшовши з замкової гори, здігнав я дві дами. Переходячи попри них, отер ся я о рукав одної; я підвів очи, мала повне, троха бліде лице. Нагло спаленіла і незвичайно покрасніла; не знаю чому, — може слово, що вчула від прохожого, може лиш тайна яка гадка. А може се тому лиш, що я отер ся о її рамя. Її кругла грудь підносить ся і опадає раз в раз, а рука судорожно стискає парасольку. Що з нею?

Я станув і пустив її знов попри себе; я в тій хвили не міг іти дальше, ціла та справа видалась мені такою дивною. Я був в як найбільше дразливім успособленю, лихий на себе самого через історию з оловцем, збентежений всею тою поживою, котрою наладував порожний жолудок. Нараз в наслідок якоїсь примховатої гадки всї мої мисли дістають чудний якийсь напрям; мною заволоділа дивна охота ті дами наполохати, їх переслідувати і в який небудь спосіб дошкулювати їм. Здоганяю їх другий раз, випережую, обертаюсь нагло, стаю проти них око в око, щоби їм придивити ся. Стою і дивлюсь їм в очи і вмить винаходжу імя, котрого доси ніколи не чув, довгий, первозний звук: Иляялі! Коли станула туй проти мене, я випрямив ся і кажу напастливо:

„Ви губите книжку, панночко.“

Я чув, як голосно при тих словах товкло ся моє серце.

„Мою книжку?“ спитала товаришку і іде дальше.

Моя злоба росла, і я потяг за дамами. В тій хвили я був цілком сьвідомий шалености мого поступку, але не мав сили оперти ся; хаотичний настрій моєї душі пер мене підшептував найбожевільнійші річи і я по черзї послушно виконував їх. Не помогло нїчо, що я сам повторяв собі, що моє поступоване ідіотичне; я робив за плечима пань неможливо глупі ґримаси і перейшовши попри неї, закашляв пару разів мов шалений. Ідучи так поволеньки дальше, все о кілька кроків наперед, чув я їх зір на моїм хребтї, і мимохіть скулив ся зі сорому, що в так нечуваний спосіб дошкулював їм. Поволи, поволи опанувало мене дивне чутє, немов то я відійшов вже кудись далеко, знаходивсь деинде; я мав неясне чутє, — як би то не я був той, що тут скулений іде камінним хідником.

В кілька мінут пізнїйше дами дійшли до книгарнї Паши; я вже перед першим вікном станув і коли мене минала, приступив до неї і кажу:

„Губите книжку, панночко“.

„Але нї, яку книжку?“ спитала трівожно. „Маєш понятє о якій він властиво книжцї говорить?“

І станула. Я страшно роскошував ся її змішанем, та безрадність в її поглядї справляє менї невимовну утїху. Її розум не може поняти моєї очайдушної промови; она не мала нїякої кнжки, навіть одного листка з книжки, а мимо того нишпорить в кишенях, споглядає

раз у раз на свої руки, озирає ся, дивить ся на тротоар за собою і напружає свій малий ніжний мозок, щоби дійти, о якій я властиво книжці говорю. Її лице мінить ся, прибирає то такий то сякий вираз, а дихає ледви чутно; навіть ґузики при її сукни як би глядїли на мене мов ряд наполоханих очей.

„Не звертай на него уваги“, каже її товаришка і тягне її за собою, „він пяний“; чи не бачиш, що сей чоловік пяний!“

Хоч як чудний видавсь я в тїй хвили менї самому, цїлковита офіра дивних і невидимих впливів — та про те нїчо недїялось довкола мене, щоби я сего не замітив. Великий гнїдий пес перебіг дорогу в сторону Тіволї мав вузкий нашийник з нового срібла. Дальше в горі, отворилось на другім поверсї вікно, з него вихилила ся дївчина і стала чистити шиби з надвору. Нїчо не уйшло моїй увазї, я був при повній сьвідомости, все вражало мене так ясно і виразно, як би нагло довкола мене загоріло сильне сьвітло. Дами проти мене мали на капелюхах синї крила і шкотску шовкову ленту на шиї. Я мав їх за сестри.

Они відійшли на бік, станули перед складом музикалїй Айзлера і розпочали розмову. І я станув. Они завернули, пустились тою самою дорогою звідки прийшли, минули мене і пішли прямо в сторону площі св. Оляфа. Весь той час я ішов за ними так близько, як лиш міг. Раз відвернули ся і гляиули на мене полу-трівожним а полу-цїкавим поглядом; на їх лици не відкрив я анї гніву нї зморщених бров. Тая терпеливість з моїм дошкулюванем засоромила мене і я спустив очи. Я вже хотів увільнити їх, і з чистої вдячности лиш дивити ся

за ними, не стратити їх з очей так довго, доки самі десь не щезнуть.

Перед другим числом, великим чотири поверховим домом ще раз озирнули ся і відтак вступили до брами. Я спер ся о ґазову ліхтарню побіч фонтани і вслухувавсь в їх кроки на сходах: на другім поверсї затихли. Відступаю від ліхтарнї і гляджу в гору на дім. Дивна річ. Занависи підносять ся, відчинило ся вікно, а з него виглянула голова

На менї спочав погляд двох острих очей.

Иляялї! сказав я півголосом і почув, що спаленів. Чому не кликала о поміч? Чому не кинула вазонком менї на голову, або не вислала когось, щоби відогнав мене? Глядимо собі в очи і не рухаємось; се треває мінуту; гадки лїтають між улицею і вікном там і назад, але нїхто не вимовить нї слова. Она відвертає ся, я стрепенув ся, мої змисли заворушились; я побачив рамена, плечі, що щезали в комнатї. Та повільність з якою відходила від вікна, сей знак, що я вичитав в руху її рамен був як би уклін для мене; моя кров відчула сей ніжний уклін і в тій хвили я був чудно веселий. Я пішов дальше.

Я не мав відваги озирати ся і не знав, чи она ще раз приступила до вікна; чим більше я роздумував над сим питанєм, ставав тим неспокійнїйший і нервознїйший. Може бути, що она в тій хвили стояла там і придивлялась докладно всім моїм рухам; сьвідомість того, що она так з заду мене обсервує, зачала мене мучити. Я зібрав до купи, як міг всї мої сили і пустив ся дальше; мої ноги зачали дрожати, мій хід став непевний, бо я нарочно хотів зробити єго гарним. Щоби видатись спо-

кійним і рівнодушним, я вимахував руками, спльовував, голову подавав в зад, але се нічо не помагало. На моїм карку чув я постійно переслідуючі мене очи, мороз переходив цілим тілом. Навпослід утік я бічною улицею на пілєстреду, щоби відобрати оловець.

Не тяжко було дістати єго назад. Панок сам привіс камізольку і просив перетрясти всї кишенї; в них знайшов я ще і забрав кілька заставничих карток і подякував вічливій людинї за єго прислугу. Він менї що раз більше подобав ся і нагло зачало менї дуже богато залежати на тім, щоби зробити на нїм добре враженє. Я ступив крок до дверей і відтак обернувсь назад до стола, як би забув що небудь; я гадав, що я завинив єму яке поясненє і щоби звернути на себе увагу, зачинаю тихенько сьпівати. Тодї взяв я оловець в руку і підніс єго в гору.

Менї булоб і на гадку не прийшло іти так далеко за дурним оловцем, сказав я; але з тим, то цїлком иньша справа, то специяльна річ. Хоч як незамітно він виглядає — той оловець зробив мене просто тим, чим я є, він що так скажу поставив мене на моїм місци в житю . . .

Більше не казав я нїчо. Панок приступив до самого стола.

„Так?“ спитав і глянув цїкаво на мене.

Тим оловцем написав я мою студию о фільозофічнім пізнаню в трьох томах, говорив я дальше з зимною кровю. Чи не чув він що про се?

Панок казав, що чув може імя або заголовок.

Так, се моє! Отже він не повинен чудувати ся, що я хотів оловець назад дістати; він має для мене за велику вартість, він значить майже тілько, що малий чоловік! Я єму впрочім сердечно вдячний за єго прихильність і того єму не забуду — певно, певно що не забуду: не зломлю мого слова, а він на се заслугує. Моє поважаннє.

Я звернув ся до дверей в такій поставі, як би тому чоловікови дав високу посаду при огневій сторожи. Вічливий лихвар поклонив ся двічи, заки я знайшов ся за дверми. Я обернув ся ще раз і попращав ся.

На сходах стрітила мене якась пані з подорожною торбою в руцї. Вона боязко притулила ся до стїни, щоби зробити менї місце, а я мимохіть всунув руку в кишеню, щоби їй щось дати; але що не знайшов нїчо, посоловів і похнюпивши голову перейшов по при неї. Безпосередно по тім почув я, як запукала до буди; перед нею була дротяна сїгка і я сейчас пізнав скрегіт який видавала, коли хто до неї доторкнув ся.

Сонце показувало полуднє, була більше менше дванайцята. Місто зачало ставати на ноги, надходила хвиля променади а улицею Кароля-Івана зачав филювати туди й назад народ, що заєдно витавсь і сьміяв ся. Я стулив ліктї до себе, зробив ся малий, маленький і неспостережений перехопв ся попри кількох знакомих, що поставали на розї унїверзитета, щоби оглядати пасантів. Так затоплений в гадках ішов я на замкову гору.

Всї ті люде, з котрими я стрічав ся, — як легко і весело они колисали головами, а житє було для них мов та балева саля! Нї

в однім оці жура, на жаднім рамени тягар; в їх веселих душах не було може одної навіть каламутної мисли, одної утаєної муки. А я ішов так близько коло них, молодий і ледво підріс, а вже й забув, як щастє виглядає! Я пестивсь тою гадкою і дійшов до переконаня, що менї зроблено страшну кривду. Чому послїдні місяці обійшлись зі мною так жостоко? Я вже стратив мої змисли, а з усїх сторін чіпали ся мене невигадані муки. Я не міг сам один сїсти на лавку або піти куди небудь, щоби сей час не чепились мене пусті пригоди, нужденні дурницї, що вжирали ся в мою уяву і мої сили розсївали з усїми вітрами. Собака, що перебігла коло мене, жовта рожа в дїрцї від ґузика якого панка, могли порушити всї мої мисли і займати їх довший час. Що менї стало ся. Чи против мене звернув ся палець Господний? Але чому як раз против мене? Чому так само добре не на кого в полудневій Америцї? Коли я все те розважив, що раз менше міг поняти, чому мене іменно вибрано на пробний камінь для примх судьби. Се якийсь досить дивний метод перескакувати цїлий сьвіт, щоби як раз в мене вцїлити; працїнь ще також антикварник Паша і корабельний експедитор Генехен були під рукою.

Я ходив і думав над справою, та не міг її збути ся і знайшов дуже важкі заміти против тої самоволї Всевишнього, що як раз менї каже покутувати за гріхи всїх другиx. Ще коли я вже знайшов лавку і усїв, сеся справа дальше мене займала і не дала мислити о иньших річах. Від тої днини в маю, коли зачали ся всї ті мої клопоти, міг я запримітити все і все ростуче обезсиленє; я рівночасно став

за безсильний, щоби себе самого туди перти, куди сам хотів; в моє нутро заліз цілий рій малих шкідливих комах і видовбав там порожнечу. Що то, чи Бог постановив цілком знищити мене? Я знов встав з лавки і ходив перед нею там і назад.

Моя ціла істота була в тій хвили в найстрашнійших муках; навіть в раменах чув я біль і з великою лиш бідою міг їх держати як звичайно. По послїдній їдї чув я також сильну недиспозицию, я за богато обів ся був і роздразнений ходив туди й сюди непідводячи очей; люде, що приходили і відходили, пересувались по при мене мов тїни. На моїй лавці засїли два пани, позапалювали циґара і голосно розмовляли; мене се розлютило і я хотів до них заговорити; але надумав ся і пішов на другий кінець парку, де вишукав собі другу лавку. Там я усів.

Гадка про Бога знов зачала мене займати. Я не міг знайти на се відповіди, що він кождим разом, коли я шукав за місцем, менї влазив в дорогу і все псував — бож се був лиш щоденний хлїб, о що я просив. Я запримітив, що коли довший час голодував, мій мозок витікав тихонько і лишав порожнісеньку голову. Вона ставала тоді дуже легонька, як би її не було, я не чув більше її тягару на плечах, і менї здавало ся, що я витріщую широко отворені очи на кождого, на кого лиш гляну.

Сиджу на лавці і думаю і мене збирає що раз більша лють на Бога і ті безнастанні муки, які він на мене накладав. Коли він гадав, що зможе витягнути мене до себе і мене поправити в той спосіб, що завдавав менї смертельні

муки, клав на поперек дороги неудачу за неудачею, то він був в блуді; се цілком певна річ. І майже плачучи з досади глянув я в гору і тихо, в души сказав єму се раз на все.

Я нагадав собі дещо з того, що учив ся був дитиною. Тон біблії зазвенів в моїх ухах, і я розмовляв тихесенько з самим собою, насьмішливо перехиливши голову на бік. По що я журив ся тим, що буду їсти або пити, чим маю накрити нужденне моє тіло? Чи мій отець небесний вже не забезпечив мене, як воробців на даху і зробив мені ту ласку, що вказав на свого низького слугу? Бог доторкнув ся своїм пальцем сїти моїх нервів і поволи помішав всї ниточки. І відтягнув Бог свій палець, а при нїм лишили ся волокна і ніжні корінцї моїх нервів. А палець Божий вивертів діру і рану в моїм мозку. Але що Бог доторкнув ся мене пальцем своєї руки, лишив мене і не доторкав ся більше і не робив менї нїчо злого. Лиш пустив мене в спокою, і позволив відійти менї з моєю раною. І нїчо злого не зробить менї Бог, котрий є паном на віки віків...

З студентского гаю вітер надніс до мене музику; значить, минула друга. Я витягнув папір, щоби попробувати, чи зможу писати, в тій хвили випала менї з кишенї абонентова книжочка від голяря. Я отворив її і почислив листки, було ще шість карт. Богу дякувати! сказав я мимоволі, бо міг голити ся ще кілька тижднів і виглядати як-так прилично! Та мала річ, котру я ще посїдав, сей час поправила мій гумор; я старанно вигладив картки і всадив книжочку назад в кишеню.

Але писати я не міг. По кількох стрічках нїчо вже не приходило менї на гадку; мої ми-

сли були де инде, і я не мав змоги пірвати їх до якогось означеного напруженя. Кожда дурничка впливала на мене і розсівала мого духа. На папір сідали мухи і малі комарі і непокоїли мене; я дмухнув, щоби їх прогнати, дув і дув що раз сильнійше, але всьо на пусто. Малі звіряточка перегинають ся в зад, роблять ся тяжкими і опирають ся так, що аж їх тонкі ніжки вигинають ся. І не рушиш їх з місця. Знаходять щось такого, чого можуть держати ся, опирають ноги о протинку або яку нерівність на папери і стоять там довго неподвижно, доки самі не прийдуть на гадку, що вже час їм відійти.

Хвилю займали мене ті маленькі звірюки, я заклав ноги навхрест і довгий час придивлявсь їм. Нагло залунав до мене з гаю голос двох клярнетів і дав новий товчок моїм гадкам. Скващений, що не міг закінчити статї, сховав я папери назад до кишенї і похилив ся в зад. В сій хвили в моїй голові так ясно, що можу думати найсубтельнїйшими гадками і не змучити ся. Лежачи так в тій позициї повів я оком здовж груди і ніг і бачу, як моя стопа при кождім пульсї робить судорожний рух. Підношу ся до половини і дивлюсь на мої ноги; в тій хвили опановує мене фантастичний, дивний настрій, котрого я доси ніколи не відчував; тихе, дивне потрясенє перебігло мої нерви як би судороги від зимного сьвітла. Коли я глянув на мої черевики, видалось менї, що я стрітив доброго приятеля і відобрав відорвану часть моєї істоти; мої змисли дрожать чувством пізнаня, в очах виступають слези, і менї здаєть ся, що мої черевики суть тихо звенячим тоном, котрий до мене долітає.

Слабість! сказав я твердо, стис пястуки і сказав ще раз: Слабість! Я кпив сам з себе за ті сьмішні враженя, з повною сьвідомостию брав себе за дурака, говорив строго і розумно з самим собою, щоби повздержати слези. Так якби до сеї пори ніколи ще не бачив моїх черевиків, зачинаю студиювати їх вигляд; їх міміку, коли я рухав ногою; їх форму, зужиту верхну скіру і при тім відкриваю, що їх фалди і білі шви надають їм вираз, фізиоґномію. В ті черевики перейшло щось з моєї власної істоти, они ділали на мене як віддих против мого власного я, дихаюча часть моєї власної особи.

Довго викликували у мене ті враженя найчуднійші думки, може цілу годину. Якийсь малий старий чоловік заняв другий кінець моєї лавки; коли сів, став сильно гм-кати до маршу і приговорював: „так, так, так, так, так, так, так, так, так, дійсно!"

Мов буря зашуміло в моїй голові, коли я почув сей голос, я лишив черевики черевиками і вже здавало ся, що сей хаотичний настрій душі, котрого офірою я був ще перед хвилею, що він походив з давно минулих часів, вже рік може або й два лежав за мною і зачинав уже вигасати в моїй памяти; я став придивлятись старому.

Яке мені діло до сего малого чоловіка? Ніяке! Ні найменше. Лиш те, що мав в руці ґазету, якесь старе число, анонсовою стороною на верх; мабуть щось було в ній завинене. Я зацікавив ся і не міг відвернути очей від ґазети; мене опанувала чудацка ідея; се могла бути дуже цікава часопись, одинока в своїм роді; моя цікавість росла, і я зачав сунути ся по лавці там і назад. Могли се бути докумен-

ти, небезпечні акти, котрі він викрав з якого архіву. Менї прийшли на гадку якісь тайні договори, заговори.

Чоловік сидів тихо, в задумі. Чому він не носив своєї ґазети так, як її носить кождий иньший чоловік, заголовком на верх? Що се за підступ? Він здає ся не хотів пачки випустити з рук, за ніяку ціну в сьвітї; він може не мав навіть сьмілости повірити її власній кишени. Я би заложив ся о власне житє, що в тім щось криє ся.

Я глядів просто себе. Як раз неможливість увійти в сесю містичну справу, доводила до божевільства мою цікавість. Перешукую мої кишенї чи не знайду чогось, що міг би дати сему чоловікови, аби лиш розпочати з ним розмову; беру за голярский абонамент, не витягнув, лишив в кишени. Нагло рішивсь я на нечувану безличність: ударив в порожну папіросницю і кажу:

„Чи можу служити папіроскою?"

Дякую; не курив; мусів залишити, щоби зашанувати очи, був майже сліпий. Впрочім сердечне спасибіг!

Чи він довго вже терпить на очи? В такім случаю не може навіть читати? Навіть часописи?

На жаль, навіть часописи.

Чоловік глянув на мене. Недужі очи були обтягнені скіркою і виглядали мов зі шкла; єго погляд був тупий і робив гидке вражінє.

„Ви тут чужий?" спитав мене.

Так. — Чи він не потрафить прочитати навіть заголовка тої часописи, що держить в руцї?

Ледво. Впрочім він сейчас зміркував, що

я тут чужий; щось в моїм наголосї зрадило се. Єго слух дуже вражливий; в ночи, коли всї сплать, він чує віддих людей в сусїднїй комнатї. „Що я хотїв сказати, де ваша хата?“

Я відразу мав приготовану брехню. Брешу мимоволї без намислу і без укритих гадок:

„На площи сьв Оляфа, число 2“

Дїйсно? Він знає кождий камінчик на площи сьв. Оляфа. Там є фонтана, кілька ґазових канделябрів, кілька дерев, він пригадує собі все те дуже добре. „Під яким числом?“

Я хотїв закінчити справу і встав, доведений до крайности моїм уроєнєм що до часописи. Тайна мусїла виясинти ся, хоч би се не знати що коштувало.

„Коли ви не можете читати ґазет, то чому....“

„Ви сказали, думаю, під числом 2?“ говорив дальше незнакомий, не звертаючи уваги на мій неспокій. „Колись знав я всї особи під числом 2. Як називає ся ваш ґосподар.“

Щоби єго збути ся, я наборзї видумав якесь імя; в однїй хвилинцї уложив собі єго і виповів, щоби закінчити з моїм духом мучичителем.

„Гапполяті“, кажу.

„Гапполяті, так“, потвердив він, не пропустивши нї одної силяби того тяжкого імени.

Я счудуваний глянув на него; сидів дуже поважно в глубокій задумі. Я що й но виповів се глупе імя, яке менї нагло впало на гадку, а він вже погодив ся з тим і заховувавсь так, як би єго чув вже давнїйше. Тимчасом поклав свій пакет коло себе на лавку і я вчув, як всї мої нерви задрожали з цікавости. Тепер спостеріг я, що на ґазетї було кілька масних плям.

„Чи ваш ґосподар моряк?“ спитав мене сусїд без найменшого слїду іронії в голосї. „Менї здає ся, пригадую собі, що був моряком.“

„Моряк? Звинїть, то певно брат, той котрого ви знаєте; іменно І. А. Гапполяті, аґент“.

Я гадав, що се закінчить справу, але мій сусїд годив ся добровільно на все; хочби я вигадав таке імя як Барабас Розенкноспе, то і се здаєть ся не розбудило би в нїм підозріня.

„Се має бути спосібний чоловік, як я чув“ — сказав він і думав дальше.

„О хитра штука“, відповідаю, „добрий купець, аґент до всего можливого, ягоди з Хін пера і пух з Росиї, шкіри, деревляну масу, чорнило...“

„Ге-ге, до чорта!“ перебив мене старий до найвисшої степени розвеселений.

Справа зачинала бути інтересною. Ситуация пірвала мене з собою і з мого мозку випливала одна брехня за другою. Сїдаю назад, забуваю о ґазетї, важних документах, запалюю ся і перебиваю старому. Легковірність старого карлика роззухвалила мене; я постановив безпощадно обріхувати єго, збити з пантелику і довести до того, щоби з зачудуваня замовк.

Чи він чув о електричнім сьпіванику, що винаймов Гапполяті?

„Що, — елек...“

З електричними буквами що сьвітять в темнотї! Величаве підприїмство несчислимі міліони корон в оборотї, відливарнї і друкарнї в руху, ватаги механїків мають занятє, як я чув, коло сїмсот душ.

„Так, не кажу-ж то!“ сказав сусід до себе. Більше не говорив нічо; увірив в кожде моє слово, а мимо того не счудував ся. Се троха розчарувало мене, бо я гадав, що він здуріє від моїх вигадок.

Я видумав ще не одну десператску брехню, говорив без намислу, сказав, що Гіпполяті був девять літ міністром в Перзиї“. Ви певно навіть поняття не маєте о тім, що то значить бути міністром в Перзиї?“ питаю. Се о много більше, як у нас бути королем, більше менше тілько, що султан, як знає, що оно таке. Але Гапполяті з усім справив ся, навіть один раз не пошпортнув ся. Відтак оповідав я о Иляялї, його доньці, русалці, княжні, що мала триста невільниць і спочивала на постели з жовтих рож, найкрасша істота, яку я коли небудь бачив, бігме, в моїм житю не бачив я нічо подібного!

„Дійсно? Така гарна?“ сказав старий з бездушним виразом лиця і вліпив баньки в землю.

Гарна? Она красна, грішна, чудова! Очи як сирий шовк, рамена як бурштин! Одинокий її погляд зводить так як поцілуй, а коли мене кликала, її голос вціляв мов винна струя в фосфор моєї душі! Чомуж би она не мала бути гарна? Она просто небесна краса, можу сказати вам, казка.

„Так, так!“ сказав старий троха здивований.

Його спокій сердив мене; мій власний голос збентежив мене, і я говорив цілком серіозно. Украдені архівальні акти, договор з тою або иньшою чужою державою пішли в непамять; малий, тонкий пакет лежав між нами на

лавці, і я не мав вже найменшої охоти пізнати єго зміст. Я був цілковито занятий моїми власними историями, котрі пересовували перед моїми очима найдивнійші образи; кров ударяла менї до голови і я сьміяв ся на ціле горло.

Старий здаєть ся гадав вже відходити. Встав і щоби не зарізко урвати, сказав: „Він мусить мати величезні посілости, той Гапполяті?«

Як сьмів сей сліпий, мерзкий старець, виговорювати вигадане мною чуже імя в такий спосіб, як би се було цілком звичайне імя що стоїть на кождій крамарскій вивісці в місті. Не пошпортнув ся ні о одну букву, не забув одної силяби; се імя вжерло ся в єго мозок і відразу запустило корінї. Мене брала досада; мене опановувала що раз більша злість против того чоловіка, котрого нічим не мож було змішати або розбудити в нім недовірчивість.

„Сего не знаю", відповів я скоро, „того абсолютно не знаю. Впрочім кажу вам раз на всегда, що він судячи по початкових буквах, називає ся Іван Аренд Гапполяті".

„Іван Аренд Гапполяті" повторив старий троха счудуваний моїм взбуренєм і замовк.

„Єго жінку треба вам було видїти", говорив я страшно з-іритований, грубша особа... „Ну, ви може навіть і все не вірите, що она була дуже груба?"

Може, того він не хоче перечити, такий чоловік міг случайно мати досить грубу жінку.

На всї мої вибухи старий відповідав лагідно і спокійно і притім добирав слова, як би не хотів проманути ся і мене подразнити.

„До сто чортів, чоловіче, думаєте що я

вас сбріхую?“ кричав я доведений до крайности. „Чи може навіть гадаєте, що не ма чоловіка, котрий називає ся Гапполяті? Я ще в моїм житю не бачив такої упрямости і злоби у старого чоловіка. Що ви до чорта собі гадаєте? Ви може о крім того ще думаєте собі, що я кругом бідак, що сидить тут в найліпшій своїй одеживі і в кишені не має навіть етуї з циґаретами? Я не привик до такого трактованя, скажу вам і клену ся, що на се не позволю, ані вам, ані в загалі кому небудь! Абисьте знали!“

Старий встав. Німий, з отвореною губою стояв і слухав, аж мій вибух закінчив ся, тоді вхопив поквапно свій пакет і пішов, або радше побіг дрібними ,старечими кроками на долину.

Я лишив ся і дививсь на его хребет, що поволи щезав і як би що раз більше горбив ся. Не знаю чому се так, але нагло видалось мені, що я ніколи ще не бачив нечеснійшого, грішнійшого хребта і цілком не жалував, що я того чоловіка виганьбив, заки він відійшов..

День кінчив ся, сонце сходило, вітер злегка продував дерева, а няньки, що подальше в низшу цілими купами сиділи на гойданці з бальки, зачали попихати свої візки туди д-хатам. Моє роздразнене зачало поволи успокоювати ся, уступило утомі, мені збиралось на сон; велика маса з їдженого хліба, не лишилась без впливу на мене. В найліпшім успособленю поклавсь я на плечі, заплющив очи і став що раз ліпше дрімати; вже й не богато бракуволо, щоби я твердо заснув, але парковий сторож поклав руку на мої плечі і сказав:

„Тут не вільно спати.“

„Ні“, сказав я і сейчас піднїс ся. І моє положенє знов стануло менї живо перед очима. Я мусїв щось зробити, що небудь видумати! Менї не пощастило ся знайти яке місце, порученя, які я предкладав, вже постаріли ся і походили від замало знаних осіб, щоби робити сильне враженє; окрім того всї ті безнастанні відмови через ціле літо троха онесьмілили мене. Тепер — будь-що-будь речинець чиншу минув, і я мусїв знайти якийсь вихід, щоби роздобути потрібну квоту. На все проче був ще час.

Мимо волї взяв я знов в руку папір і оловець і цілком механїчно виписав на всїх рогах рік 1848. Коби то мною заволоділа яка однїська, сильна, шумна гадка і схотїла вложити слова в мої уста! Давнїйше се вже бувало — дїйсно бували моменти, коли я без напруженя писав довгі уступи, а до того ще дуже удачні.

Тепер сиджу на лавці і пишу сотний раз 1848, пишу се число здовж і в поперек у всїх можливих фасонах і жду на добру гадку. Рій неповязаних думок снуєсь в моїй голові, настрій сходячого дня викликує у мене знеохоченє і сентиментальність. Осїнь надійшла і зачинає все укладати до глубокого сну. Мухи і комахи постиг вже перший удар, на деревах і землї чутно звуки борби житя, рух, неспокій, шум, робота, щоби лиш не загибати! Всї роздоптані червачі екзистенциї ще раз двигнули ся, показують з моху жовті головки, підносять ноги, довгими вусами сунуть ся наперед, відтак нагло падуть, вивертають ся і лягають черевом до гори. Кожда ростинка

має своє специяльне пятно, ніжний, етеричний подув першої студени; бліді стебла звертають ся до сонця, а зівяле листє паде на землю і шелестить так, як мандруючі гусениці шовковика. Се осїнь серед карнавалу дочасности; червона краска рож хороблива, гектичний, дивний полиск на кровавочервоній красцї.

Перенятий ділом знищеня посеред тої засиплячої вселенної, я сам почувсь повзяючим звірятком перед смертию, в великій тревозї встаю і пустив ся стежкою, кілька кроків. Ні! крикнув я і стис оба пастуки, то мусить скінчити ся. І я знов усїв, взяв за оловець і постановив серіозно взяти ся до статї, роспука нїчо тут не поможе, коли перед тобою незаплачений чинш.

Поволи, цїлком поволи зачали збирати ся мої гадки. Я се використав і спокійно написав кілька добре обдуманих сторін яко вступ до чого небудь; то міг бути знаменитий початок якої небудь студиї. Відтак зачав я думати над якимсь означеним питанєм котреби міг обробити; над чоловіком, справою, до котрої міг би я взяти ся — але не знаходив нїчо. Се безплодне напружуванє мозку знов зробило нелад в моїх думках; я чув, як мій мозок просто відмовляв службу, моя голова ставала що раз пустїйша і навпослїд сидїла на карку цїлком легка і порожна. Я відчував ту порожнечу в моїй голові цїлим тїлом, мені самому здавало ся, що я порожний від голови аж до ніг.

„Господи, мій Боже і батьку!“ скричав я з болю і повторяв сей оклик раз у раз, не додаючи нїчо.

Вітер шумів листєм, надтягала буря.

Хвилю сидів я так і глядів неподвижно на мої папери, відтак скрутив їх і всунув поволи в кишеню. Холод змагав ся, а я не мав вже камізольки; я позапинав сурдут аж під шию і повпихав руки в кишені. Відтак встав і пішов.

Коби менї було хоч сей раз пощастило ся — сей о д и н раз.

Вже двічи ґаздиня питала мене очима о чинш, а я мусїв кулити ся і з заклопотаним уклоном пересунути ся попри неї. Сего не міг я ще раз зробити; коли ще раз зустріну ся з тими очима, вимовлю хату і зроблю чесний рахунок; довше так не могло іти.

В брамі парку побачив я знов того старця, котрого прогнав був вибухами мого божевільства. Містичний кусень ґазети лежав розвинений коло него на лавцї; на нїм були всїлякі роди їди, котрою він тепер був занятий. Я хотїв приступити і перепросити єго, але спосіб в який він їв, здержав мене; десять старих пальцїв, мов десять закривлених кігтїв так обридливо держали в обіймах намацений хлїб, що мене аж замлоїло, я минув єго не промовивши нї слова. Не пізнав мене; сухо, мов деревляні глядїли єго очи на мене, вираз єго лиця не змінив ся. — Я пішов дальше.

З привички ставав я перед кождою виставленою часописею, коло котрої переходив, щоби переглянути оповіщеня вільних місць, і був крайно щасливий, що знайшов одно, котре міг приняти; якийсь купець при Ґренляндслерет шукав когось, хто би що дня через кілька вечірних годин провадив книги; платня після умови. Я записав собі адресу і нишком благав Бога о се місце; за роботу зажадаю

о много менше як кождий иньший, пятьдесять ерів було досить, або й може лиш сорок ерів, се полишу єму самому.

Коли я прийшов до хати, знайшов на столї карточку ґосподинї, в котрій она мене просить, або платити чинш з гори, або як мож найскорше випровадити ся. Просить, щоби я за се не мав до неї жалю, бо вона змушена сего домагати ся. З сердечним поздоровленєм мадам Ґундерсен.

Зладив я подане до купця Хрісті, Ґренляндслерет ч. 31, всадив єго в куверту і заніс до листової скринки на розї. Відтак вернув до хати і усїв в кріслї до гойданя. Ставало що раз темнїйше і темнїйше, а менї що раз тяжше було держати ся на ногахь.

На другий день пробудивсь я дуже рано. Було ще цїлком темно, коли я отворив очи, і доперва довго опісля почув, як в мешканю під мною била пята. Я хотїв назад заснути, але дарма; мене сон вже не брав ся і я думав о тисячних річах.

Нагло родить ся в моїй голові кілька зворотів, що дуже добре надавали ся до якого нарису або фейлетона, пишні стилїстичні помисли, яких я ще нїколи на вигадав був. Лежу собі, повторяю слова і бачу, що они знаменитї. Поволи прилучають ся до них і другі; нагло отрясаю ся цїлком з просоня, підношу ся і хапаю за папір і перо. В менї як би жила пукла, слово пливе за словом, укладає ся в звязи, застосовуєсь до ситуациї, сцена лучить ся зі сценою, акция і реплїки жбухають з мого мозку, а мене опановує чудне вдоволенє. Пишу як опутаний, і без упину заповняю один аркуш за другим. Гадки родять ся так нагло

і пливуть такою масою, що менї пропадає повно тонких подробиць, котрих не можу так скоро списати, хоч працюю з напруженєм усїх сил моїх. Все ще пре мене; я цїлком перенятий моїм материялом, а кожде слово, котре виписую, як би вложене в мої уста.

Се тревае, тревае так пречудно довго, заки та пишна хвиля урве ся; коли я закінчив і відложив оловець на бік, на колїнах лежало пятьнайцять, двайцять записаних сторін; коли ті папери мали дїйсно вартість, я був уратований! Вискакую з ліжка і одягаю ся. Свитае що раз більше, можу розпізнати оповіщене інспектора ліхтарнї біля дверей; при вікнї вже так ясно, що від біди можу глянути на письмо. Беру ся сейчас до переписаня моїх паперів на чисто.

Від тих фантазий віє дивною мішаниною сьвітла і барв; подивляю одну добру гадку за другою і кажу собі, що се найліпша річ, яку я коли небудь читав. Я упив ся вдоволенєм, з утїхи аж надув ся, і в моїх власних очах став великим чоловіком; важу в руцї моє письмо і переглянувши побіжно, оцїнив на пять корон. Нїхто-ж не буде торгувати ся о пять корон; противно, коли увзглядните якість змісту, то ще й десять корон була сьмішно низька цїна. Я не гадав давати за дурно таку незвичайну роботу; о скілько я знав, таких романів не знаходило ся на улици. І я рішив ся на десять корон.

В комнатї що раз яснїйше; я глянув в сторону дверей і в долинї без труду міг відчитати тонкі, мов кістяк букви о посмертнім білю панни Андерзен „в брамі на право;“

але-ж бо й вже перед доброю хвилею вибила сема.

Я встав і повів оком по комнаті. Розваживши річ докладно, виповіджене пані Ґундерзен прийшло мені досить в пору. Се властиво не була комната для мене; перед вікнами дуже ординарні зелені занавіси а цьвяхів в стїнах, до розвішеня ґардероби, також не було за богато. Нужденне крісло до гойданя там з заду в кутї було властиво лише дотепом о такім кріслї, що лиш сьмій ся з него, поки тя кольки не зіпруть. Для дорослого чоловіка, воно було за низьке, а до того ще так вузке, що, що так скажу, потрібне було роззувало, щоби з него назад видобути ся. Коротко кажучи, комната не була уряджена для робітника духа і я би не сидів тут довше. Під ніяким услівєм! Я вже за довго мовчав і терпів і видержав в тій шопі.

Надутий надією і вдоволенєм і все ще занятий моїм ориґінальним начерком, витягав єго що хвиля з кишенї і прочитував, я хотів сейчас зробити кінець і розпочати переносини. Я витягнув мій клунок, червону хустину з кількома чистими ковнїрцями і куснем помнятого дневника, в котрім приніс до хати хліб, скрутив колдру і сховав в кишеню решту білого паперу. Відтак перетряс я для всякої певности всї кути, щоби переконати ся, чи чого не забув, і коли не знайшов більше нїчого, підійшов до вікна і дивлю ся. Непривітний, вогкий ранок; при спаленій кузни не було нікого, а напучнїлий водою мотуз на білє, тягнув ся напружений від муру до муру. Все те знав я ще давнїйше; тому й відступив від вікна, взяв клунок під паху, похилив ся перед опо-

віщенєм інспектора ліхтарні і посмертним білєм дівиці Андерзен і отворив двері.

Нагло нагадую собі мою ґаздиню; яж мусів повідомити її о моїх переносинах, щоби бачила, з яким порядним має діло. Я хотів їй також письменно подякувати за тих кілька днів, в котрих користав з комнати понад речинець. Я так набив собі голову певністю, що я тепер уратований знов на довший час, що навіть прирік дати їй пять корон, коли в найблизшім дни туди буду переходити; я хотів їй показати, якого гонетного чоловіка она мала під своїм дахом. Карточку лишив я на столї. В дверех я ще раз задержав ся і обернув ся. Та роскішна сьвідомість, що я знов видвигнув ся, очаровувала мене. Я почув вдячність Богови і цілій вселенній, упав перед ліжком на коліна і голосно дякував Господеви за велику єго нинїшну доброту. Я знав, о я знав се, що той вибух інспірациї, що я єго в тій хвили пережив і списав, є чудом небес на моїм дусї, відповідь на вчерашний мій крик о ратунок.

То є Бог! се Бог! крикнув я сам до себе і розплакав ся одушевлений моїми власними словами; від часу до часу мусїв я уставати і слухати, чи нема кого на сходах. Опісля я встав і вийшов, тихцем зсунув ся по сходах і ніким не замічений дістав сь за браму.

Улиції вичистив дощ, що упав був досьвіта. Хмарне небо висїло низько над містом, не сьвітив нї один сонїшний промінь. Котра то вже могла бути година? Як звичайно звернувсь я в сторону ратуша і там побачив, що було пів до девятої. Я мав отже ще кілька годин часу; до редакциї не було по що іти

перед десятою, може й одинайцятою; я мусів волочити ся аж до сеї пори і тимчасом промишляти, в який би то спосіб роздобути яке снїданє. Впрочім я не бояв ся, що нинї буду мусів лягати спати голодний; ті часи Богу дякувати вже минули! Перебута фаза, лихий сон; від тепер ішло знов в гору!

Тимчасом зелена колдра зачала бути для мене невигідною; я-ж не міг так з нею показувати ся всїм людям. Щоби они погадали о менї? Я роздумував, де би її міг тимчасом переховати. Менї прийшло на гадку піти до Семба і казати запакувати її в папір. Тодї буде лїпше виглядати і вже не соромно буде з собою її носити. Я вступив до склепу і сказав хлопцеви о що ходить.

Він зразу придивив ся колдрі, відтак менї; менї видалось що він в душі троха згірдно здвигнув раменами, коли брав пакет. Се мене обурило.

„До сто чортів! Будьте-ж осторожні!“ крикнув я. Там лежать дві дорогі склянні вази; пакет іде до Смирни.“

Се помогло, — чудно помогло. За кождим рухом звиняв ся, що відразу не доміркував ся в колдрі такої важної річи. Коли скінчив пакувати, я подякував єму за прислугу як той, що вже частїйше посилав до Смирни цінні річи; він отворив двері і коли я виходив, двічи зігнув ся до землї.

Я крутивсь між людьми і притім держав ся по більшій части недалеко бабів, що продавали цьвіти в вазонках. Буйні червоні рожі, котрих листє в ранїшній вогкости блестїю кроваво-червоним полиском, розбудили в менї зараз покусу, украсти одну з них, і я спитав о ці-

ну лиш на те, щоби оскілько мож близько станути коло цьвітів. Як менї лишать ся гроші, най стане ся що хоче, а куплю їх; від часу до часу міг я щось заощадити з моїх видатків на житє, щоби віддак знов прийти до рівноваги.

Вибила десята і я пішов на гору до редакциї. Пан з ножицями шпортає в купі старих часописей; редактор ще не прийшов. На єго жаданє передаю мій великий манускрипт, даю чоловікови до пізнаня, що він має більше як звичайне значенє і сильно зобовязую єго, передати скрипт пану редакторови, як лиш прийде. Пізнїйше прийду сам по відповідь.

„Добре!“ сказав чоловік від ножиць і знов пірнув в свої часописи. — Менї здавало ся, що він приняв річ байдужно; але я нїчо не сказав, байдужно склонив ся і вийшов.

Тепер я знов мав час. Коби лиш хотїло прояснити ся! Була нужденна погода, без вітру і без сьвіжости; дами для певности порозпинали парасолї, а вовняні шапки панів виглядали сплющені і сумні. Я ще раз пройшов ся по торговици і подивив ся на ярину і рожі. Нагло почув я на плечах чиюсь руку і озирнув ся: „Дївиця“ каже менї добрий день.

„Добрий день“ відповідаю троха допитливим тоном, аби сей час довідати ся, що він хоче. „Дївиця“ не дуже менї подобав ся. Він глянув цікаво на мій великий повнісінький пакет під пахою і спитав: „Що ви там несете?“

„Я був у Семба і купив собі материю на убранє“ відповідаю зблязованим тоном, „не хочу довше ходити в такім нужденнім одїню;

не мож бути надто скупим для своєї власної поверховности“.

Він глянув на мене счудуваний. „Як іде впрочім“, спитав поволи.

„Над всяке ожидане добре“.

„Отже маєте занятє?“

„Занятє?“ відповідаю дуже здивований „я-ж бугальтер великої торговельної фірми Хрістіє“.

„Ах так!“ сказав він і подав ся трохи в зад. „Добре, як я вам желаю успіху! Щоби лиш не вижебрували від вас тих грошей, що ви заробите! Бувайте здорові!“

Зараз по тім знов обертає ся і вертає назад; вказує паличкою на мій пакет і каже: „можу поручити вам кравця. Ліпшого кравця від Ізакса певно не дістанете. Скажіть лиш, що я вас посилаю“.

Сего було вже менї за богато. Що він має пхати ніс в мої справи? Що єго се обходило, якого кравця беру? Я розлютив ся; вид того пустого, вилизаного панича розсердив мене і я нагадав єму в досить брутальний спосіб ті три корони, що від мене позичив був. Ще заки він відповів, я вже жалував, що упімнув єго; менї стало ніяково і я не дививсь в єго очи; коли в тій хвили переходила якась дама я скоро усунув ся, щоби її пропустити і відтак використав ту нагоду, щоби спасти ся бігством.

Кудиж тепер, доки жду? З порожними кишенями не мож було вступати до кавярнї і я не мав також такого знакомого, до котрого міг би зайти о тій порі. Інстинктово поволік ся я в гору до міста, стратив досить часу на дорогу від торговиці аж до „границї“, прочи-

тав що йно вивішену „Вечірну Почту“, зійшов улицею Кароля-Івана, відтак завернув і пішов прямо на кладбище Спасителя, де знайшов спокійне місце на горбку коло каплиці. Там сидів я спокійно і снив в вогкім воздусі, дрімав і мерз. А час сходив. Чи то була цілком певна річ, що мій фейлетон був взірцевим твором інспірованої штуки? Господь знає, чи тут або там не було якого блуду! Коли так, то може его цілком не принято, просто не принято! Може був середної якости, або просто злий; де порука, що він в тій хвили не лежить вже в редакцийнім коши? . . . Моя надія була захитана, я схопив ся і вибіг з кладовища.

На долині в Акерсґаден зирнув я скрізь склепове вікно і побачив, що було доперва мало що по дванайцятій. То довело мене до ще більшої розпуки, я напевно надіяв ся, що вже далеко по полудни, а перед четвертою не було пощо іти до редактора. Судьба мого фейлетона наповнила мене найчорнійшими думками; чим більше я про се думав, тим неімовірнійшою видалось мені річею, щоби я так цілком нагло міг був написати що небудь путнього, майже в сні, з мозком переповненим горячкою і снами. Я очевидно бурив ся і був цілий ранок без найменшої причини і ще раз без причини такий вдоволений! Природна річ! . . . Я пішов в гору через Улевольдвеен, минув сьв. Гангсавґена, вийшов на вільні поля, відтак в вузкі, чудні улиці коло трачок, на будівляні площі і поля, а навпослід вийшов на дорогу, котрої кінця не міг предвидіти. Тут я станув і рішив ся завернути. Стрічаю дві фіри сїна; візники лежали горілиць на фірах і сьпівали;

оба були простоволосі, оба мали круглі, безжурні лиця. Я здогадував ся, що они заговорять до мене, кинуть яку замітку або зажартують з мене, і коли я був вже досить близько них, один з них закликав мене і спитав, що я несу під пахою.

„Колдру“, відповідаю.

„Котра тепер? спитав він.“

„Докладно не знаю, гадаю, що так в приближеню третя“.

Розсьміяли ся і минули мене. В тій хвили почув я за ухом біль від батога а з голови злетів капелюх; молоді драбуги не могли пропустити мене, не зробивши менї пакости. Троха оголомшений, вхопивсь я за голову, видобув капелюх з рова і пішов дальше. При сьв. Гансгавґенї стрітив я чоловіка, від котрого довідав ся, що вже по четвертій.

По четвертій! Вже було по четвертій! Я розпустив ноги, майже збіг до міста, звернув в бік і пігнав до редакциї. Може бути, що редактор вже давно там був і знов вийшов з бюра? Я ішов і біг на переміну, пошпортував ся, заганяв ся під вози, лишав всїх прохожих за собою, переганяв ся з кіньми, гнав як шалений, щоби лиш прийти на час. Впадаю до брами, сходи беру по в чотирох скоках і пукаю . . . Нема відповіди.

Відійшов! Відійшов! гадаю. Хапаю за клямку, двері відчинені, пукаю ще раз і входжу. Редактор сидить при столї, лицем до вікна, з пером в руці, хоче писати. Коли почув моє задихане привитане, обернув ся боком, глянув на мене, похитав головою і каже: „Я ще не мав часу прочитати вашого начерка“.

Я так втїшив ся, що він єго бодай не зіґнорував, що кажу:

„Нї, найлїпший пане, я се розумію. Се нїчо наглого. Може за пару днїв, або . . .“

„Так, я побачу. Впрочім маю вашу адресу.

Але я забув пояснити єму, що тепер не маю вже нїякої адреси. Авдієнция скінчила ся, я зігнув ся і відійшов. В менї знов загоріла надія, ще не було нїчо страчене, противно, ще мож було всьо зискати. І мій мозок зачав фантазувати о великій радї в небі, на котрій що й но порішено, що я маю заробити, заробити десять корон за фейлєтон...

Коби лиш на ніч мати який захист! Міркую де би то я міг найлекше залїзти, а се питанє так сильно мене заняло, що аж станув на серединї улицї. Забуваю де я і стою як самотний знак перестороги серед моря, коли филї довкола него ревуть і шалїють. Розносчик подає менї ґазету „Вікінґ“. Дивний собі, дивний! — Дивлюсь і задеревів — стою знов перед маґазином Семба.

Скоренько завертаю, накриваю пакет як мож старанно і збігаю з Кірхенґассе, змішаний і в страху, що могли мене бачити через вікно. Минаю Інґебрет і театр, звертаю в бік і пустивсь попри кріпость в сторону озера. Там вишукав я лавку і наново зачав думати.

Де я на тім сьвіті перебуду ніч? Чи нїгде не було дїри де б я міг вховзнути ся і пересидїти до рана? Моя гордість боронила менї вертати до моєї старої хати; менї і на гадку не могло прийти цофнути своє слово; сесю гадку відганяв я від себе з обуренєм і в души посьміхав ся з червоного крісла до гойданя. Через ассоциящию ідей знаходжусь нагло в ко-

мнатї з двома вікнами при Гедґегавґен, в котрій я колись мешкав; на столї бачу миску а в нїй повно хлїбів з маслом, котрі поволи зміняють свій вигляд, переміняють ся в лакомий біфштик, білу як снїх скатерть, в маси хлїба, в срібне начинє. Відтак входить ґаздиня і дає чай...

Візиї і глупі сни! Я сказав собі, що коли-б тепер з-їв що, в моїй голові знов би помішало ся, мій мозок опанувала би горячка і я мусів би знов поборювати безглузді помисли. Я не зносив нїколи їди, я вже був собі такий, то була моя властивість, примха.

Може преціњ пораджу собі з нічлїгом, заки стемніє ся. Сеж нічо пильного, в найгіршім случаю міг я винайти собі місце в лїсї; цїла околиця міста була до моєї розпорядимости, і не було ще морозів. За містом тягло ся спокійне море, кораблї і неформні, широконосі пороми пороли подібну до олова поверхню моря, розпускали на право і лїво пасма і сунулись дальше; комини викидали клуби диму мов грубі подушки, а скрізь вохкий воздух протискали ся глухі удари машинових кольб. Нї сонця, нї вітру, дерева за мною були мокрі, а лавка, на котрій я сїв, була зимна і ховзка. Час минав, а я марив, утомив ся і змерз в плечі; по хвилї я зміркував, що мої очи замикають ся. І я позволив їм замкнути ся... Коли я знов пробудив ся, було вже цїлком темно, на половину оголомшений і замерзлий вхопив я мій пакет і зачав бігчи. Іду що раз скорше і скорше, щоби розігріти ся, бив руками, натирав ноги, з котрих уступило вже майже все чутє і прий-

шов до огневої сторожи. Була девята, я спав кілька годин.

Що я мав зробити з собою? Десь мушу притулити ся. Стою, тай дивлю ся на стражницю і міркую, чи не повело-б ся менї залїзти в який коритар, заждати на хвилю, коли патроля відверне ся. Виходжу сходами на гору і хочу зі стражником розпочати розмову; він сей час віддав уклін топірцем і жде, що я скажу. Сей піднесений топір, звернений до мене вістрєм, подїлав на мої нерви як зимний удар; я занїмів зі страху перед тим узброєним чоловіком і мимохіть цофнув ся. Не кажу нїчо, лиш відсуваюсь що раз більше від него; шоби заховати позори, тру чоло рукою, як би щось забув і відходжу. Ставувши назад на тротоарі, стало менї лекше, як би що йно спас ся від великого небезпеченьства. Відтак побіг я дальше.

Менї дошкулювала студїнь і голод, і я що раз більше тратив духа. Так ішов я під гору улицї Кароля-Івана; кляв голосно і не журив ся тим, що чули се всї люде. При палатї штортінґу, коло першого таки льва, приходить менї через нову ассоцияцию ідей на гадку один знакомий менї маляр, котрого я раз в Тіволї виратував був від поличника а відтак пізнїйше відвідав. Тріскаю пальцями і сходжу в сторону Торденскйольдсґаде, знаходжу двері з картою „Ц. Захарій Бартель" і пукаю. Вийшов він сам, смердїв неможливо пивом і тютюном.

„Добрий вечер!" кажу.

„Добрий вечер! Ах, се ви? Але чому до чорта приходите так пізно? При сьвітлї не дасть ся нїчо зробити. Від сеї пори я домалю-

вав ще оборіг сіна і змінив дещо. Мусите придивити ся в день, тепер нема що пробувати".

„Проте таки покажіть мені", кажу: впрочім не знав навіть, о якім він образі говорить.

„Майже неможливе!" відповів. „Все буде жовте! А до того ще щось". — Притім шепнув мені до уха — „нині вечером буде у мене дівчина, тож нема як".

„Ну, коли так стоять річи, то не може бути й бесіди о тім.

Я сказав добраніч і вийшов. Не було иньшого виходу, як винайти собі яке місце в лїсї. Коби лиш земля не була така вогка! Я поклепав мою колдру і що раз більше освоював ся з гадкою, що буду мусів ночувати під голим небом. Я так довго товк ся за кватирою в місті, що вже цілком утомив ся, мені досить було того; ціле моє вдоволенє було вже в тім, що я успокоїв ся, віддав себе в руки судьби, і без ніякої гадки в голові волочив ся з улиці на улицю. Я пішов до університетского годинника, побачив, що минула десята і пішов відтак в гору до міста. Десь при Ґеґдегавден станув я перед склепом з віктуалами, де в вікні були виставлені деякі страви. Побіч круглого хліба лежала кітка і спала; за нею стояв смалець і крупи. Я постояв хвилю і дививсь на ті річи; але що не мав що купувати, відвернувсь скоро і пішов дальше. Іду поволи, що раз дальше і дальше, година за годиною, аж доки не зайшов до міского лїска. Тут зійшов я з дороги і усїв, щоби відпочати. Відтак зачав глядати за відповідним місцем, позносив зіля і ялівцю, урядив собі в місци, що було яко тако сухе леговище, отворив мій пакет і виймив колдру. Я був цілковито утомлений і розбитий далекою

дорогою і сейчас ляг спати. Довго кидавсь я і обертав ся на всї боки, поки знайшов відповідне положенє, ухо болїло мене троха, напухло від удару батогом і я не міг на нїм лежати. Я стягнув черевики і всунув їх під голову, а на верх поклав папір від Семба.

Навкруги спочивав піднеслий настрій темноти; всьо мовчало, всьо. Але там в горі шумів вічний сьпів, подув вітру, далекий беззвучний шум, що нїколи не мовчить. Я так довго вслухувавсь в сей безконечний, хоробливий шум, що в моїй голові зачало мішати ся. То певно були симфонії сьвітів, що надімною котили ся, інтонували власний сьпів.

„А до чорта!“ сказав я і голосно розсьміяв ся, щоби додати собі відваги, „се нічні сови в Канаанї.“

Я встав і знов поклав ся, натягнув черевики і ходив на потемки і знов клав ся, боров ся і терпів в страху і гніві аж доки не стало свитати; доперва тоді я заснув.

Був вже білий день, коли я отворив очи, менї здавало ся, що вже недалеко полудня. Натягаю черевики, завиваю мою колдру і вертаю до міста. І нинї сонце не показувало ся, а я мерз як собака; мої ноги як би завмерли, з моїх очей потекли слези, як би не зносили дневного сьвітла. Була третя. Голод в прикрий спосіб давав о собі знати, я чувсь обезсилений, а від хвилї до хвилї млоїло мене. Завертаю в сторону парової кухнї, прочитав вивішену таблицю і демонстративно здвигнув раменами, як би солене мясо не було їдою для мене; з відси зійшов я на зелїзничу площу.

Нагло почув я дивний заворот голови; іду дальше і не хочу на се звертати уваги, але

менї ставало що раз гірше і в кінци я мусїв усїсти на якихсь сходках. В цїлій моїй души зайшла якась зміна, як би в моїм нутрі щось усунуло ся, або роздерла ся яка тканина в моїм мозку. Втягаю кілька разів в себе воздух і сиджу здивований. Я не був несьвідомий, бо за ухом чув виразно біль, а коли переходив коло мене мій знакомий, я пізнав єго, встав і привитав ся.

Що се за чувство таке томляче, що тепер прилучило ся до давнїйших? Чи се наслїдки того, що я спав на голій земли? Чи може від того, що я ще не снїдав? В загалї беручи річ, не було просто сенсу так жити; на сьвяті рани Христа! Я не міг поняти, чим я заслужив на се, щоби мене судьба так переслїдувала. І менї нагло прийшло на гадку, що лїпше від разу зійти на шибеника і понести колдру до пивницї „вуйка". Я міг заставити її за корону, за се тричи добре наїсти ся і удержатись на верха, аж доки чогось не знайду, відтак буду мусїв закрутити якось Гансови Павльови. Я був вже в дорозї до пивницї, але перед входом станув, похитав нерішучо головою і вернув ся. Чим дальше я відійшов, тим більше тїшив ся, що поборов ту сильну покусу. Сьвідомість, що я ще чистий і чесний, станула менї перед очима, наповнила мене роскішним чутєм, що я характер, як біла лїхтарня морска серед мутного моря людского, по котрім плавали самі розбиті кораблї. Власність другого заставити за їду, на самого себе з-їсти і випити засуд, свою душу напятнити першим малим значком, першою плямою зачорнити свою честь, називати себе драбугою і мусїти перед самим собою спускати очи — нїколи більше!

Ніколи більше! Мій намір не був сериозний, се менї властиво і на гадку не приходило; за відірвані, лїтаючі гадки нїхто не відповідає, а ще при страшнім болю голови і коли чоловік троха трупом не впаде з утоми, двигаючи чужу колдру.

Прийде час, що я цїлком певно знайду вихід! Ще-ж був купець при Ґренляндслєрет. Чи я може що година нападав его, від коли післав ему мое подане? Може рано і вечером сїпав за дзвінок до него, щоби в результатї дістати відправу? Я навіть лично не зголосив ся до него. Се не потребувала бути цїлком даремна проба, може бути, що сим разом щастє було менї прихильне; оно дуже часто ходило такими запутаними стежками! Я пішов в сторону Ґренляндслєрет.

Послїдний заворот голови троха обезсилив мене; я ішов дуже поволи і міркував, що маю сказати купцеви. Може се була добра душа: в приступі доброго гумору, міг навіть дати менї корону наперед за мою роботу, без моеї просьби; такі люде мають часом знамениті помисли. Я всунув ся в якісь сїни, почорнив колїна штанів слиною, щоби троха параднїйше виглядати, сховав мою колдру в темнім кутї за скринею, перейшов скісно улицю і вступив до малого склепу. Там сидить якийсь панок і лїпить трубки з старих ґазет.

„Я хотів би говорити з паном Хрістіе“, кажу.

„То я сам“, відповів сей пан.

Ну, мое імя таке а таке, я позволив собі післати ему мою просьбу; не знаю, чи мала успіх.

Він повторив пару разів моє імя і зачав сьміяти ся: „Тепер ви щось побачите!“ сказав він і витягнув мій лист. „Будьте ласкаві подивити ся, як ви обходите ся з цифрами, мій пане. На вашім листї дали ви дату 1848“ і чоловік розсьміяв ся на цїле горло.

Се очевидно блуд, сказав я тревожно, я писав не думаючи, розсїяний, — се мушу признати.

„Я, бачите, мушу мати чоловіка, що при числах не помиляє ся“, сказав він. „Жалую дуже. Ваше письмо таке виразне, а поза тим ваш лист також менї подобає ся“...

Я жду хвилю. Се не могло бути єго послїдне слово. Але він назад забравсь до своїх трубок.

Жалую дуже, казав я єму, страшно жалую; але я би сего не зробив більше, а чейже сей малий блуд не міг мене зробити цїлком неспосібним до веденя книг в загалї.

„Я-ж сего не говорю“, відповів він; „але у мене заважило се так, що я сейчас рішив ся иньшого взяти“.

„То місце вже обсаджене?“

„Так“.

„Милий Боже, то вже о тім нема що дальше говорити?“

„Нї. Жалую, але...“

„Поважанє!“ сказав я.

Тепер опанувала мене огниста, брутальна лють. Я взяв мій пакет з сїней, закусив зуби, гнав і впадав на спокійних людей і не звиняв ся. Коли якийсь пан станув і троха остро скартав мене за моє поступованє, я обернув ся і крикнув єму до уха одно якесь безглузде слово, погрозив єму під носом стисненим пястуком

і пішов дальше; мною заволодів сліпий шал, котрого я не міг вгамувати. Він закликав поліцая, я не желав собі нічо ліпшого, як на хвилю дістати в руки поліцая; я нарочно звільнив хід, щоби міг мене здігнати; але він не приходив. Чи то був який розум в тім, що найусильнійші, найсеріознійші заходи чоловіка нещастили ся? На що я написав 1848? Що мене обходила та проклята дата? Тепер я мусів голодувати, що аж мої кишки мов черваки скручували ся, а нігде не стояло написане, що я хоч дрібку чого небудь дістану до уст, коли день скінчить ся. А чим пізнійше, тим більшу відчував я порожнечу душевну і тілесну; з кождим днем я брав ся до менше чесного діла. Я вибріхував ся не паленіючи, обманював бідних людей з чиншом, боров ся навіть з підлою покусою сіпнути ся на чужу колдру — все без жалю, без нечистої совісти. Моє нутро зачало гнити, чорний гриб, котрий що раз більше розростав ся. А там в горі сидів Бог, єго око стерегло мене і Він пильнував, щоби я загибав після всяких правил штуки, рівномірно і повільно, не виходячи з такту. А в пропасти пекла бігали люті чорти і бісили ся, що се тревало так довго, аж я зроблю головний який злочин, непростимий гріх, за котрий би мене Бог в своїй справедливости мусів скинути в болото пекла... Я ішов скорше, що раз скорше, звернув нагло на ліво і розпалений та гнівний попавсь в ясно осьвітлений, удекорований вїзд. Я не станув, не задержавсь ні на секунду, хоч коли я гнав сходами на гору, сейчас докладно запримітив незвичайне прикрашенє входу, а перед моїми очима стояла ясно найменша подробиця при дверех, декорациях, на хіднику. На другім по-

версї сїпнув я сильно за дзвінок. Чому я задержав ся як раз на другім поверсї? І чому як раз вхопив за сей дзвінок, коли він був найдальше від сходів?

Молода якась дама в сивій, чорно виложеній сукни, отворила двері. Хвилю дивила ся здивована на мене, відтак покрутила головою і сказала: „Нї, нинї не маємо нїчого“, і зробила міну, як би хотїла двері назад замкнути.

І чому я зачав щось такого, з тою особою? Она взяла мене просто за жебрака; я нагло остиг і успокоїв ся. Здоймаю капелюх, кланяюсь низенько, і як би не чув її слів, говорю дуже вічливо:

„Звинїть панночко, що я так сильно задзвонив; але я не знав дзвінка. Тут має мешкати недужий пан, котрий анонсами шукав чоловіка, що возив би єго в крісли“.

Вона стояла хвилю і увірила в сесю брехливу видумку; її погляд на мою особу захитав ся.

„Нї“, сказала по хвили, „нї, тут не мешкав нїякий недужий пан.“

„Нї? Старий пан? Дві години денно возити, година 40 ерів?“

„Нї“.

„То ще раз прошу — звинїть“, сказав я, „се може на першім поверсї. Я хотїв лиш принагідно поручити одну знакому менї особу, котрою інтересую ся. Моє імя Ведель-Ярльсберґ.“ Я поклонив ся ще раз і відступив; молода дама спаленїла, в заклопотаню не могла навіть рушити ся з місця, лиш стояла і глядїла неподвижно за мною, доки я не зійшов на долину... Мій спокій вернув, а в моїй голові прояснилось. Слова дами, що она нинї не може

мені нічо дати, поділали на мене як зимний туш. То вже дійшло до того, що кождий перший ліпший міг вказувати на мене і говорити: ось іде жебрак, один з тих, котрим їду виносять дверми коритаря.

При Мельнерґаде станув я коло одної гостинниці і втягав в себе сьвіжий запах мяса, що єго там пекли; я поклав вже руку на клямку і хотів увійти, але ще в пору опамятав ся і пішов. Коли я прийшов на Стортов і глядав за місцем відпочинку, всї лавки були занятї, я надармо обійшов цїлу церков — нїгде не було місця. Очевидно! сказав я посоловівши, очевидно! очевидно!... і пішов дальше. Від рога базару звернув я троха на бік, обійшов фонтану, напивсь води, ішов дальше, тягнув одну ногу за другою, стояв довго перед кождим склеповим вікном, і дививсь за кождим возом, що по при мене їхав. В голові чув я жарке горячо, а в висках зачало в дивний спосіб гримати; вода, що я її випив, непослужила менї і на мене ударили страшні млости. Так дійшов я до кладовища Христа. Я усів, спер лїктї на колїна, голову підпер долонями; в тїй скуленій поставі було менї добре і я вже не чув, як в грудьох щось гризло. На великій ґранїтній плитї лежав на череві каменяр і рив напись; мав синї окуляри, і нагадав менї нагло одного мною вже майже забутого знакомого, чоловіка занятого в однім банку і котрого тогди стрітив я в кавярни.

Колиб я міг відкласти на бік всякий встид і звернути ся до него! Сказати єму просто всю правду, що коло мене хвилево дуже зле, що навіть тяжко жити! Я міг єму дати мою голярску книжочку... Чорт побери, мою книжочку?

І хапаю нервозно за мій скарб. Не знайшовши від разу, зриваюсь на рівні ноги; з остраху купаючись цілий в поті, шукаю, і нарешті знаходжу на дні кишені з иньшими чистими і записаними безвартними паперами. Перечислюю шість білєтів раз пораз взад і наперед; тепер они мені непотрібні; чи мені не могла прийти до голови примха, щоби вже більше не голити ся? В той спосіб прийшов я до половини корони, білої пів корони в сріблї! Банк замикали о шестій; між семою а осьмою міг я на него ждати коло кавярні.

Довго сидїв я і тїшив ся тою гадкою. Час минав. В каштанах шумів вітер, день минав. Але може се було за мало, з шістьма голярскими білєтами приходити до молодого чоловіка, що був урядником банку? Може він мав в кишени дві набиті книжочки, о много чистїйші і ліпші карти? Хто се може знати! І я перетряс всї кишені за иньшими річами, котрі міг би додати; але не знайшов нічого. Колиб я лиш міг заофірувати єму мою краватку! Я міг дуже добре без неї обійти ся, коли добре запну сурдут, а я й так мусів се зробити, бо не мав камізольки. Розвязую краватку, велику шарфу, що закривала половину моєї груди, старанно вичистив її, і разом з голярскою книжочкою завинув в кусень білого паперу. Відтак вийшов я з кладовища і пішов в сторону кавярні.

На ратуши була сема. Проходжуюсь недалеко кавярні попри зелїзні штахети сюди й назад і пильно придивляюсь всїм, що дверми входили і виходили. В кінци коло осьмої бачу, як улицею іде молодий, елеґантний панич, прямо в сторону кавярнї. Коли я єго побачив, моє

серце тріпалось в грудьох, як мала пташка, не витаючись кинувсь я на него.

„Пів корони, старий приятелю!“ сказав я цілком безлично, „тут — тут маєте валюту“, і всуваю в єго руку малий пакетик.

„Не маю!“ сказав він. „Бігме не маю!“ і при тім вивернув перед моїми очима свою мошонку. „Я вчера вечером забавляв ся і при тій нагоді пішло все до чиста; вірте мені, немаю нічо.“

„Ні, мій дорогий, воно так певно є!“ відповів я і повірив єму на слово; він же-ж не мав найменшої причини брехати задля такої дурниці; мені здавало ся, що єго синї очи заходять слезами коли перешукав свої кишенї і нічо не знайшов.

Я відступив. „Звинїть“, кажу, „я лиш хвилево в малім клопоті.“

Я уйшов вже кусень дороги, коли він мене закликав, щоби віддати менї мій пакетик.

„Задержіть собі! задержіть“! відповів я, „нехай вам служить“! Се лиш пару дрібниць — дурниць — більше менше все те, що посідаю на тім сьвіті! Мої слова зворушили мене самого, они звенїли так безнадійно в сумраку вечера, що я зачав плакати. . . .

Вітер подужав, хмари гнали дико, а з ростучою темнотою, збільшала ся також студінь. Ідучи, плачу цїлу дорогу; я страшно жалував себе самого і безперивно повторяв кілька слів, один викрик, котрий знов витискав менї слези, коли вони перестали вже плисти: О Боже, менї так гірко! О Боже, менї так гірко!

Одна година минула, пройшла так поволи і лїниво! Хвилю перебув я при Торвґаде, сидів на сходах, коли хто переходив, всував ся до сїней, і без мисли дививсь на ясно осьві-

тлені маґазини, де люде перекидали грішми і товарами, в кінци знайшов я спокійний кут за купою дощок між церквою і базаром.

Ні, сегодня не піду вже більше до ліса, хоч би незнати що сталось; на се у мене не було вже сил, а дорога була так безконечно далека. Я загадав ніч перебути так добре як удасть ся, і лишити ся тут, де стояв; коли позимніє, можу ходити довкола церкви; я не хотів вже більше церемонити ся з собою. Я спер ся плечима і здрімав ся. Гамір круг мене занімів, склепи позамикано; я що раз рідше чув кроки прохожих, і поволи вигасали сьвітла в вікнах. . .

Отвираю очи і бачу перед собою якусь постать; блискучі ґузики, що іскрились до мене, казали мені здогадувати ся, що се поліцай; лиця чоловіка не міг я розпізнати.

„Добрий вечер"! сказав.

„Добрий вечер"! відповів я і налякав ся. Змішаний підношу ся. Він стоїть неподвижно перед мною.

„Де ваша хата"! спитав.

З привички і не надумуючись довго, подав я мою давну адресу, малу комнатку, котру недавно покинув. Він все ще стояв.

„Чи я зробив що злого?" питаю тревожно.

„Ні, цілком ні! Але ви-б ліпше зробили, як би пішли до хати, тут за студено лежати!"

„Так се правда, чую що зачинає бути холодно."

Я сказав добраніч і інстинктово звернувсь в сторону мого давнійшого мешканя. Ідучи осторожно, міг би я може зайти на гору і ніхто не почув би того; всего на всего було лиш вісім сходів і лиш степені обох послі-

дних троха скрипіли. Перед дверми стягаю черевики і лїзу на гору. Кругом тишина; на другім поверсї чутно тиканє годинника і тихий плач дитини; відтак нїчо більше Знаходжу мої двері, підношу троха з гаків і отвираю як звичайно без ключа; входжу до комнати і тихо замикаю за собою двері. Було ще все так як я полишив, занавіси перед вікнами були відкинені троха на бік, ліжко стояло порожне, на столї сьвітило ся щось біле, правдоподібно моя карточка до ґаздинї; отже вона не була навіть тут від коли я відійшов. Я повів рукою по білій плямі і на диво почув лист. Лист? Несу єго до вікна, відцифровую о скілько се в темнотї було можливе, зле писані букви і пізнаю моє власне імя. Ага! думаю, відповідь ґосподинї, заборона вступати до комнати, як би менї коли прийшла охота вернути!

І поволи, цїлком поволи виходжу знов з комнати, з черевиками в однїй руцї, листом в другій, а колдру під пахою. Роблю ся цїлком легким, на сходах, що скрипіли затискаю зуби, сходжу щасливо з усїх сходів і знов стою на брамі. Тут взуваю черевики, трачу богато часу з ремінцями, а справивши ся з тим хвильку відпочиваю, дивлюсь бездушно вперед себе і держу лист в руцї.

В кінци встаю і іду. — В горі улицї блимає жовте сьвітло лїхтарнї, приступаю до неї мій пакет опираю о стовп лїхтарнї, і отвираю лист, — все дуже поволи.

Мов струя сьвітла прошибла мою грудь; — з моїх уст вихопив ся легкий оклик, пустий крик утїхи: се був лист від редактора, мій фейлетон принятий, вже зложений. „Пару дрібних змін... поправлено кілька ортоґрафічних

блудів... написане з талантом... завтра друкує ся... десять корон". Сьмію ся і плачу, великими скоками збігаю улицю, стаю, паду на коліна і присягаю щиро і сьвято на вітер. А години минали. Цілу ніч вигукую улицями, і одурівши з утїхи повторяю безнастанно: Написане з талантом, отже майстерска річ, ґеніяльний помисл. І десять корон.

II.

Кілька тижднів пізнїйше вечером, був я за домом. Я знов був на однім кладовищи і написав статю до ґазети; при роботї зійшов час до десятої, стемнїло ся і браму мали замикати. Я був голодний, дуже голодний; десять корон вистарчили лиш на дуже короткий час; я від двох, трьох днів не їв нїчо і був ослаблений, утомлений писанєм оловцем. В моїй кишенї була половина ножика і вязанка ключів, але нї одного сотика. Коли замкнено браму кладовища, я би мусїв іти властиво до хати, але через інстиктову відразу до моєї комнати, порожного і темного опущеного варстату бляхарского, в котрім я міг поки що сидіти, волочивсь я дальше, перейшов попри ратуш, зійшов до озера аж до лавки на зелїзничім мостї і там усїв.

В тїй хвилї не мав я нїяких сумних мислей, я забув за мою біду і успокоїв ся на вид моря, що спокійно і гарно тягло ся в сумерку. З привички хотів я тїшити ся відчитуванєм що лиш написаного кусника, котрий мому недужому мозкови видавсь чимсь найлїпшим з того, що я доси написав. Я витягнув манускрипт

з кишені, підніс близько до очей, щоби мож було видіти, переглядав одну сторону за другою. В кінци я утомив ся і зложив назад папери. Навкруги тишина: море було як сина перлова маса, а малі пташки перелітали тихо поири мене. Подальше патролював поліцай, врочім не видати нікого, в цілій пристани глубокий спокій.

Перечислюю ще раз мої гроші: пів ножика, вязанка ключів але ні одного сотика. Нагло сягаю знов до кишені і витягаю папери. Був се механїчний рух, несьвідомі судороги нервів. Вишукую білий незаписаний листок і — Бог знає, як мені прийшла сеся гадка, скручую в трубку, осторожно замикаю так, що виглядала як би наповнена, і відкинув її далеко на брук; вітер поніс її ще дальше, відтак вона задержала ся.

Голод зачав тепер ділати на мене. Я дививсь на білу паперову трубку, якби наповнену лискучими срібними грішми, і вмовив сам в себе, що в ній дійсно щось є. Я силував ся відгадати суму, коли відгадаю, буде моя! На споді уявляв я собі малі, гарнелькі десять ерові штуки, а на верха товсті корони, ціла трубка повна грошей! Широко розплющеними очима дививсь я на неї і намовляв себе пійти і вкрасти її.

Нагло почув я кашлянє поліцая, як могло мені прийти на гадку, щоби зробити те саме? Підношу ся з лавки і кашляю, повторяю се три рази, щоби учув. Як він кине ся на паперову трубку, коли надійде! Я тїшив ся збитком, затирав з вдоволеня руки і кляв. Коли буде мусїв відійти з довгим носом, собака! Чи не западе ся він під землю, в найгорячійше багно пекла! Я був пяний, упивсь голодом!

По кількох мінутах прийшов поліцай; спозирав на всї боки і дзвонив підковами. Іде поволеньки, бо перед собою має ще цїлу ніч; трубки не бачить, не скорше, аж станув перед нею. Задержав ся і оглядає трубку. Лежить собі так біла і виглядає на повну; може в нїй є яка мала сумка, га? мала сумка срібла? . . . Підносить її. Гм! легка, дуже легонька! Може цїнне перо, прикраса капелюха . . . отвирає обережно своїми великими руками і зазирає до середини. Я розсьміяв ся, розсьміявсь і упав на коліна, сьміяв ся як божевільний. Нї один звук не вийшов з мого горла; мій сьміх був тихий і гектичний, щирий як слеза . . . .

Знов заклапало по бруку, і поліцай пішов через міст. Я сидів зі слезами в очах і втягав воздух, та троха не здурів з утїхи. Зачинаю говорити голосно, розповідаю собі щось о паперовій трубцї, наслїдую рухи бідного поліцая, дивлюсь крізь зложені руки і повторяю безнастанно: „Закашляв, коли її відкидав! Закашляв, коли її відкидав! „До сих слів додавав я нові, причіплюю до них підбурюючі річи, обертаю цїле речене другим боком і кінчу словами: „Закашляв раз — кгеге! . . . Силую ся над відмінами тих слів, так що аж над вечером закінчив ся мій веселий настрій. Відтак найшов на мене задумчивий настрій, приємна утома, котрій я не опирав ся. Було вже темно, легонький вітрець поорав перловину моря; кораблї з наставленими до неба маштами і з своїми чорними толубами, виглядали як німі потвори, що з наїженою щітиною ждали на мене. Я вже не чув найменшого болю, мій голод злагодив єго, зате я чувсь так приємно порожний, невразливий на все те, що кругом мене діяло ся і тїшив ся,

що ніхто мене не бачить. Я поклав ноги на лавку і поклавсь горілиць; в той спосіб я найліпше відчував вдоволенє відосібненя.

В моїй души не було ні хмарочки, ані чувства невдоволеня; як далеко міг засягнути мислею, ні одного бажаня, або несповненого наміру. З широко отвореними очима лежав я так в стані, як би сам утік від себе — я чув себе так роскішно віддаленим.

Все ще ні один звук не мішав мені мого спокою; лагідна темнота закрила перед мною вселенну і загребла мене тут в спокою — лиш пустий шум тишини звучить монотонно в моїх ухах. А ті темні потвори притягнуть мене до себе, коли надійде ніч і понесуть мене далеко за море в чужі краї, де нема людей. І занесуть вони мене до замку княжни Иляялї, де ждуть на мене не предчуті, величаві річи; більші, як всї утіхи вельмож сего сьвіта. А вона сама буде сидїти в препишній сали, де буде сам аметист, на престолї з жовтих рож - а коли я увійду, витягне до мене руку, привитає і запросить мене, коли приступлю до неї і уклякну: „Витай у мене і в моїм краю, рицарю! Від двайцяти лїт жду на тебе і кличу кождої осьвітленої зорями ночи, а коли ти сумував, я тут плакала, а коли ти спав, я вдихувала в тебе найпишнїйші сни!“ . . І та красна бере мене за руку, веде мене довгими галями, де товпи народу кричать ура, ясними городами, де триста молодих дївчат бавить ся і жартує, до другої салї, де усе було з блискучого шмараґду. Там сьвітить сонце, ґалєриями і галями несесь любий сьпів хорів, а до мене долїтає опяняючий запах. Держу її руку в моїй і чую, як дика роскіш чарів входить

в мою кров; обіймаю рукою її стан, а она шепче: не тут, іди за мною ще дальше! І входимо до червоної салї, де усе з рубінів, від всего того богацтва я аж до землї згинав ся. Нагло чую, як її рамена обіймають мене, її віддих погладив моє лице і вона шепче; витай любий! Цїлуй мене!... Поцїлуй мене! Більше... більше...

Лежачи на лавці, бачу перед очима звізди, а мої очи поринають в океанї сьвітла. Відтак заснув я, поліцай збудив мене. Так сидїв я, немилосерно відкликаний до житя і нужди. Моїм першим враженєм було якесь глупе здивованє, що знаходжу ся під голим небом; але оно скоро уступило місце гіркому знеохоченю, я мало що не розплакав ся, що ще не умер! Коли я спав, падав дощ; моя одіж була цїлком мокра, в цїлім тїлі чув я ледяну студінь. Було вже цїлком темно і я з великою бідою міг розпізнати лице полїцая.

„Та-а-ак", сказав він, „тепер вставайте!"

Я встав сей час; коли би менї казав сей час назад покласти ся, я би також услухав. Я був дуже пригноблений і безсильний; а до того причинило ся ще й те, що голод в тій хвили знов зголосив ся.

„Пождїть!" кликав полїцай за мною, „ослячa голова забуває капелюх! Так — на, ну ідїть!"

„І я так щось міркував, як би — як би забув щось", вибовтав я мов непритомний. „Дякую добранїч!" я пошкандибав дальше.

Коли-б мав хоч кусничок хлїба! Маленький бохончик пишного житного хлїба, від котрого можна би ідучи кавальчик відкусити! Я докладно представив собі певний сорт житного хлїба, від котрого би я невимовно радо

відкусив. Я страшно був голодний, желав собі вмерти, став сентиментальний і плакав. Моя нужда не мала кінця!

Нагло станув я на середині улиці, тупнув ногою і голосно закляв. Як назвав мене поліцай? Ослята голова. Я єму покажу, що то значить назвати мене ослячою головою. Обертаю ся і бігцем вертаю назад. В мені варило ся з люти. В долині пошпортнувсь я на улици і упав; але я тим не журив ся, схопивсь назад на ноги і біг дальше. На зелізничій площи я тимчасом так утомив ся, що не мав вже сили збігчи аж до моста; тимчасом моя лють остигла. В кінци я станув і відітхнув. Чи врочім не було мені байдуже, що сказав такий поліцай. Так, та проте я не міг на все позволити! „Впрочім“, перервав я себе „він же не уміє ліпше“. Таке оправдане вистарчило мені; я ще два рази повторив єго: він же неуміє ліпше! Від так я знов завернув.

Боже! що вже тобі не приходить на гадку! думав я з іритований; в найтемнійшу ніч як божевільний бігати по коліна в глубокім уличнім болоті! Голод безнастанно жер мене і не давав мені спокою. Я раз-у-раз ковтав слину, щоби в той спосіб наситити себе і мені здавало ся, що се мені помагає. Від кількох тижднів було скупо з харчем, заки до того дійшло, а в послідних часах, я значно втратив сили. Коли мені пощастило ся таким, або иньшим маневром роздобути пять корон, то сей гріш ніколи не вистарчив на стілько, щоби я міг віджити, заки наступить нове голодоване і обезсилить мене. Найгірше було з моїми плечима і моїми раменами; невелике сверловане в груди

міг я ще на хвилю спинити, колу сильно закашляв або ішов сильно похилений; на плечі і рамена не мав я ради. Що за причина, що для мене в загалї не хотїв вже прийти ясний день? Чи я не мав так само права жити як кождий инший, як приміром антикварник Паша, або експедитор парових кораблїв Генехен? Чи я не мав плечей велита і двох сильних рук до працї; чи не був я на площи рубачів в Мелерґаде, щоби бодай там заробити на щоденний хлїб? Чи я був лїнивий? Чи я не шукав за місцем, слухав викладів, писав статї і день та ніч працював і читав мов божевільний? І чи я не жив як скупар, їв хлїб і молоко, коли мав богато: хлїб, коли мав мало, а голодував, коли не мав нїчо? Чи я мешкав в готели, або мав цїлу масу комнат на цїлім першім поверсї? Я мешкав на піддашу, в бляхарскім варстатї, з котрого минувшої зими утік Бог ї сьвіт, бо сніг падав до середини. Я вже не міг поняти всего того.

Все те передумував я, коли так ішов, але в моїх гадках не було одної искорки злоби, або зависти, або огірченя.

Я станув перед склепом з фарбами і глянув до вікна; хотїв прочитати вінети на кількох герметичних пушках, але було за темно. Лихий на себе самого за сей найновійший концепт і подразнений, майже лютий, що не можу доміркувати ся, що в тих пушках, запукав я до вікна і пішов дальше. Подальше побачив я поліцая, прискорюю хід, приступаю до него і без найменшої причини кажу:

„Десята година.“

„Ні, друга“, відповів здивований.

„Ні, десята“, відповідаю. „Тепер десята година.“ І стогнучи з досади приступив я ще кілька кроків близше, стис пястуки і сказав: „Слухайте — знайте, тепер десята!“

Він надумувавсь хвильку, оглядав мою особу, дививсь на мене мов дурний і навпослід сказав цілком спокійно:

„На всякий случай вже пора іти вам до хати. Чи пійти менї з вами?“

Така вічливість розоружила мене; я чув, як слези тисли ся менї до очей, і я сказав поквапно:

„Ні, спасибіг! — Я лиш троха задовго позволив собі... в кавярни,... сердечне спасибіг!“

Коли я відходив, він приклав руку до шелома. Єго вічливість поборола мене, і я плакав, бо не мав пять корон, щоби єму дати. Я станув і дививсь за ним, як він поволи ішов своєю дорогою, ударяю ся в чоло і плачу тим сильнїйше, чим дальше він від мене відходить. Я вилаяв себе за своє убожество, ганьбив себе, вигадував очайдушні прізвища, пишно простацкі проклони, і обсипував себе ними. Се робив я так довго, доки не дійшов до хати. Під дверми побачив я, що загубив ключі.

Очевидно! сказав я гірко, чомуж би я не мав загубити власних ключів? Я тут мешкав на подвірю, на котрім на долинї була стайня, а на горі бляхарня; брама на ніч замикає ся і ніхто, ніхто не може її отворити, і чомуж би я не мав загубити ключів? Я перемок як собака, троха голодний, трішечки голодний, і сьмішно утомлений в колїнах, чомуж би я не мав їх згубити? І чому ще до всего того цїлий дім не посунув ся до Акер, коли я прийшов

і хотїв дістати ся до середини?... І загартований голодом і нуждою, сьміявсь я сам до себе.

Чую як в стайни тупають конї, і міг бачити моє вікно; але брами не міг відчинити, анї до середини дістати ся. Утомлений і огірчений рішивсь я вертати до моста і шукати ключів.

Дощ знов зачав падати, і я вже чув, як вода на плечах діставала ся аж до моєї шкіри. Коло ратуша прийшла менї нагло сьвітла гадка: просити поліцию щоби менї отворила браму. Я сей час звернув ся до поліцая, і просив єго дуже, щоби пішов зі мною, і коли може, впустив мене до середини.

Ба, коли-б він міг, ба! Але він не міг; не мав ключів. Поліцийних ключів тут не було, були в відділї детективів.

Що-ж тепер діяти?

Га, іти до готелю і покласти ся спати.

До готелю не міг я іти; немав грошей. „Задовго забавляв ся... в кавярни... зрозуміете се!...

Так стояли ми хвилю на ратушевих сходах. Він щось міркував і надумував ся та придивлявсь менї. Дощ не уставав.

„Ідіть на стражницю і зголосіть ся яко бездомний“, сказав він.

Бездомний? Се менї ще не приходило на гадку. До біса, се була добра ідея! І я сей час подякував поліцайови за сей знаменитий концепт. Чи можу цїлком просто увійти і сказати, що я бездомний?

„Цїлком просто!“...

„Ваше імя?“ спитав урядник.

„Танген — Андрій Танґен.“

Не знаю, чого я брехав. Мої гадки літали без звязи і приносили менї більше помислів, як менї було потрібно; се далеке імя впало менї відразу на гадку, і я викинув єго без найменшого обчисленя. Я брехав без потреби.

„Занятє?“

Тим менї заїхав. Гм! Занятє! Яке-ж було моє занятє? Зразу хотів я себе зробити бляхарем, але не мав відваги; я охрестив себе іменем, котрого не посїдає кождий бляхар; окрім того я носив окуляри. Нараз прийшло менї на гадку бути безличним; ступаю крок наперед і кажу рішучо і поважно:

„Журналїст“.

Урядник аж присїв, заки вписав, і я стояв перед ним як великий бездомний радник державний Се, що я зволїкав з відповідию, не збудило нїякого підозріня. І як се виглядало — журналїст в ратуши, без даху над головою!

„При якій часописи — пане Танґен.

При „Дневнику“. На жаль, я нинї вечером троха за довго гуляв...“

„Ей, о тім нема що й балакати“, перебив менї і додав з усьмішкою: „Коли молодість часом погуляє.. цїлком зрозуміла річ...“ Відтак звернений до полїцая, вставши і поклонивши ся менї, сказав: „Заведіть того пана на гору до зарезервованого відділу. Добраніч.

Менї мурашки перебігли по спинї при моїй власній зухвалости, і я затис пястуки, щоби просто держати ся. Коли-б я лиш до справи не вмішав був „Дневника!“ Я знав, що редактор Фрілє умів скреготати зубами; коли

в замку заскреготав ключ, той звук пригадав менї се.

„Ґаз горить ще десять мінут“, сказав полїцай ще в дверьох.

„А відтак гасять?“

„Гасять“.

Я усів на ліжку і чув, як обернув ключем. Ясна келія виглядала так весело; я чув ся тут свобідний і з вдоволенєм вслухував ся в день на дворі. Я нічо ліпшого не бажав собі, як таку малу, вигідну келію! Моє вдоволенє росло, з капелюхом в руцї, поглядом зверненим на ґазове сьвітло при стінї, сиджу на краю ліжка; передумував різні моменти моєї стрічи з полїциєю. Перша! І як я її надув! Журналїст Танґен, га? А відтак „Дневник!“ Як я єго вцілив в само серце тим „Дневником!“ О тім нема що говорити, га? До другої години був в повній ґалї в „Штіфсґарден“, ключ від хати і мошонку з пару тисячами корон забув дома! Заведіть того пана до зарезервованого відділу на гору...

Нагло гасне ґаз, так чудно нагло, не зменшаючи ся, не малїючи поволи; сиджу в найбільшій темнотї, не бачу нї власної руки, анї білих стін, нічо! Не лишає ся нічо иньшого як лягати спати. І я роздягаю ся.

Але менї не хотіло ся спати, я не міг заснути. Якийсь час сидів так і дививсь в темноту, ту густу, масову, бездонну темноту, котрої не можу поняти. Мій дух не міг її поняти. Було темно над всяке понятє і се давило мене. Замикаю очи і зачинаю півголосом сьпівати, кидав ся на причи то сюди, то туди, щоби розірвати ся, але безуспішно. Темнота полонила мої мисли і не давала менї анї хвилиноч-

ки супокою. Ану, як би я сам розплив ся в темноті, став ся одно з нею? Стаю на ліжку і розпростираю рамена.

Мій нервозний стан взяв верх, і хоч як я сему опирав ся не помагало мені нічо. Я був жертвою дивних фантазій, хотів себе самого успокоїти, сьпівав пісни няньок і прів силуючи ся успокоїти себе. Я вдивляв ся в темряву і дійсно в моїм житю не бачив такої темряви. Не було сумніву, що я тут стояв супроти якогось специяльного рода темноти, якогось очайдушного елементу, на котрий доси ніхто не звернув уваги. Я був занятий тими кумедними гадками, а кожда річ лякала мене. Мала дірка в стіні давала мені до думаня, знайдена діра від цьвяха, знак на стіні. Обмацую її, дмухаю до середини і стараю ся виміркувати її глубину. Се абсолютно не була невинна дірка, цілком ні; то була якась таємнича діра, перед котрою я мусів стерегчи ся. Опанований гадкою о тій дірі, цілком не свій з боязни і цікавости, мусів я в кінци вилізти з ліжка, вишукати половинку мого ножика, щоби зміряти глубінь і упевнити ся, що она не сягає аж до сусідної келії.

Я знов поклав ся, щоби спробувати чи годен заснути, але дійсно на те, щоби бороти ся з темнотою. Дощ перестав падати і я не чув вже ніяких звуків. Якийсь час слухав я за кроками на улици, і неуспокоїв ся так довго, доки не учув, що хтось ішов; судячи по тоні, поліцай. Нагло зачав я тріскати пальцями і сьміяв ся. Також до чорта! Га! — Мені уроїло ся, що я винайшов нове слово. Підношу ся в ліжку і кажу: „Того нема в мові, се я винайшов, Кубоаа. Оно має букви як

слово, на Бога найсолодшого, чоловіче, ти винайшов слово Кубоаа. . . . . що має величезне ґраматикальне значінє . . .

З отвореними очима, здивований моїм винаходом, сиджу і сьмію ся з утїхи. Відтак зачинаю шептати; хтось міг мене підслухувати, а я загадав моє відкрите держати в тайнї. Тепер попавсь я в веселий шал голоду; я чув себе порожним і без болїв, а мої гадки розгуляли ся. Я зачав тиху нараду з самим собою. Найдивнїйшими льоґічними скоками стараю ся збагнути значінє нового слова. Оно непотребувало означати Бога або Тіволї, але хто се сказав, що оно має значити тілько, що оглядане звірят? Коли я річ докладно розважив то і се не було абсолютно конечне, щоби оно означало засувку або схід сонця. Знайти зміст для т а к о г о слова, не було тяжко. Буду ждати, аж прийде само з себе. Тим часом міг я ще виспати ся.

Лежу на причи і сьмію ся, але не кажу нїчо анї против, анї за. Минає кілька мінут і мене бере досада, нове слово мучить мене без упину, в кінци опановує всї мої мисли і настроює мене сериозно. Я вже рішив ся що оно не має значити, але не рішив ще, що оно має значити. Се менше важна річ! кажу голосно до себе, хапаю ся за рамя і повторяю, що се менше важне. Слово, Богу дякувати, винайдене, а се була головна річ. Але гадка мучить мене безконечно і не дає заснути; ніщо не вистарчало менї для того незвичайно рідкого слова В кінци знов підношу ся на ліжку, обіймаю голову обома руками і кажу: нї, се просто неможлива річ, щоби таким словом назвати еміґрацию, або трафіку! Колиби се могло

щось подібного означати, я би давно вже на се рішив ся був і поносив наслідки. Ні, се слово надавало ся властиво до означеня чогось духового, чуте, якийсь стан — чи я сего не міг зміркувати? Раптом здаєть ся мені, що хтось говорить, втручує ся до моєї розмови і я відповідаю в скаженій люти: Як хочете? Ні, такого ідіота нема більше на цілім сьвіті! Нитки! Забирай ся до дідька! Тепер, то вже дійсно мушу сьміяти ся! Коли можу спитати: Чому я обовязаний називати се ниткою, коли я специяльно маю щось против того, щоби се називало ся ниткою? Я сам винайшов се слово і я маю добре право називати ним се що хочу. О скілько знаю, я о тім не висказав ще своєї остаточної гадки . . . .

Але в моїм мозку мотало ся що раз більше. В кінци вискочив я з ліжка, щоби знайти водопровід. Мені не хотіло ся пити, але моя голова горіла горячкою, і я чув інстинктово потребу води. Напивши ся, вертаю назад до ліжка і з усеї сили стараю ся заснути. Я замкнув очи і силував ся бути спокійним. Так лежав я кілька мінут не рухаючи ся, зіпрів і чув, як сильно кров бухала в жилах. Ні, се таки була пишна річ, що він шукав за грішми в трубці! І також раз лише закашляв. Чи він може ішов ще туди? Сидів на моїй лавці.. Синя перлова маса . . . . . кораблї . . . . .

Отвираю очи. Як я міг їх замикати, коли не годен був заснути? І довкола мене та сама пітьма, та сама непроглядна, чорна вічність, против котрої бунтували ся всї мої мисли і котрої они не могли поняти. З чим я її міг порівнати? Я робив найочайдушнїйші напруженя, щоби знайти слово на стілько чорне,

щоби означити тоту пітьму, слово, так страшно чорне, щоби почорнило мої уста, коли его виповідять. Господи Боже, як темно тут було! Через те й я знов мусів думати о пристани і кораблях, тих чорних потворах, що там десь лежали і ждали на мене. Вони хотїли мене притягнути до себе, задержати, поплисти зі мною сьвітами, в темні краї, котрих ще не бачило людске око. Менї здаєть ся, що я на помостї, що мене стягнуло до води, що колишу ся в хмарах, і паду що раз низше, низше.... Я крикнув трівожно і цупко держав ся ліжка; я відбув небезпечну подорож, шибав воздухами як пилка. Я аж відітхнув, коли ударив рукою об тверду причу! Так умирає ся, кажу до себе, тепер ти умреш! Лежу так малу хвилю і думаю, що тепер мушу умерти. В кінци підношу ся в ліжку і кажу строго: Хто каже, що мушу умерти? Коли я винайшов слово, маю також повне право установити, що воно значить... Я чув, що фантазую, чув се тодї ще, коли говорив. Моє помішанє було делїриюм з ослабленя і утоми, але я не стратив ще сьвідомости.Але нагло прийшло менї на гадку, що я збожеволів. Стревожений вискакую з ліжка. Доліз до дверей і стараю ся їх отворити, кидаю ся пару разів на них, щоби їх висадити, валю головою об стїну, заводжу голосно, кусаю пальцї, плачу і клену...

Кругом тихо; мури відбивали тільки мій власний голос. Я упав на землю, не в силї довше товчи ся по келїї. Нараз добачую в горі сивий квадрат в мурі, білий тон, предчутє дневного сьвітла. Чую, що се дневне сьвітло, чую се кождою порою мого тїла. Ах! як роскішно я відітхнув! Розтягаю ся на земли, і плачу з

утїхи, що блиснуло се милосерне сьвітло, плачу з вдячности, посилаю до вікна поцїлуй рукою і заховую ся мов божевільний. І в тій хвилї був я сьвідомий того, що роблю. Все знехочене на раз щезло, біль і роспука устали і в тій хвилї, як далеко сягали мої мисли, не мав я нї одного несповненого бажаня. Я піднїс ся з землї, заклав руки, і дожидав днини.

Що то була за ніч! Але що не чули гармідеру, думав я здивований. Але правда, я був в резервовім віддїлі, над всїма вязнями. Бездомний радник державний, що так скажу. Безупинно в найлїпшім настрою, з поглядом зверненим на що раз яснїйшу шибу в стїнї, бавлю ся тим, що граю ролю державного радника; назвав себе „фон Танґен“ і укладав свою промову в мінїстерскім стилю. Мої фантазиї не устали, тілько що вже не був такий нервозний. Коли-б тілько я не зробив був того недбальства що забув дома мою мошонку! Чи можу мати честь помогчи панови радникови покласти ся до ліжка? І з найглубшою повагою, з премногими церемонїями лїзу на причу і кладу ся.

Тепер вже так прояснило ся, що я міг розпізнати нариси келїї, а безпосередно потім доглянув також грубу засувку дверей. Се розірвало мене Одностайна, іритуюча, непроглядна пітьма, що недавала менї бачити себе самого, уступила; моя кров утихомирила ся, і я скоро почув, як мої очи замкнули ся.

Кілька ударів в двері, пробудили мене. Я поквапно вискакую з ліжка і скоренько одягаю ся; моя одїж була ще з вчерашного вечера мокра.

„Замельдуйте ся у дижурного, там на долині,“ сказав поліцай.

Отже знов перейти формальности! погадав я стрівожений.

Сходжу до великої комнати де було трийцять, або сорок людей, всі бездомні. Одного по другім кликано до протоколу, і кождий діставав карту на їду Дижурний все питав стоячого біля него поліцая: „Чи сей дістав карту? Лиш не забудьте подавати їм карти. Они виглядають, як би їм їда могла придати ся.“

І я стояв тут, дививсь на карти і також мав охоту дістату одну.

„Андрій Танґен, журналїст!“

Я виступив і поклонив ся.

„Алеж добродію, як ви тут дістали ся?

Я пояснив цілу звязь, розповів ту саму історию, що вчера, брехав дивлячись просто і не кліпнувши очима, брехав з повною щирістю. За довго гуляв, на жаль.... в кавярни.... забув ключ....

„Так,“ сказав він і розсьміяв ся, „так то буває! Спалисьте добре?“

„Як державний радник!“ відповів я. „Як радник!“

„Тішить мене!“ відповів і встав. „Поважанє!“

І я відійшов.

Карта! І менї карта! Від трьох днів і ночей я нїчо не їв. Хлїба! Але нїхто не давав менї карти, а я не мав відваги зажадати Се розбудило би підозрінє. З гордо піднесеною головою, з поставою мілїонера виходжу з ратуша. Сонце вже гріло, була десята і на Юнґторветї був вже повний рух. Кудиж тепер? Ударяю об кишеню і обмацую манускрипт; як

лиш вибє одинайцята, буду старати ся бачитись з редактором. Хвилю стою на балюстраді і обсервую житє; тимчасом моя одіж зачала парувати. Голод знов зголосив ся в моїй груди, товк ся та колов з дрібна і з легонька, що аж боліло Чи я дійсно не мав ні приятеля, ні знакомого, до котрого би міг звернути ся? В памяти шукаю за чоловіком, що дав би менї десять ерів, і не знаходжу єго. А се був такий гарний день; тілько сонця і тілько сьвітла кругом мене; небо филювало як ніжне море над горами. — Не запримітивши сего, знайшовсь я в дорозї до дому.

Я був страшенно голодний, підніс тріску з улиці і зачав гризти. Се помогло. І що я вже давнїйше не подумав о тім!

Брама була отворена; парубок сказав менї як звичайно: добрий день.

„Гарний день" ! сказав.

„Дійсно" відповів я. Більше не знав що сказати. Чи міг я єго попросити, щоби позичив менї корону? Він би се певно зробив, як би міг. Я ще до того написав єму раз лист. Він крутив ся чогось, як би хотів щось менї сказати.

„Гарний день, не правда, пане? Нинї мушу заплатити ґосподинї, чи не могли-б ви позичити менї пять корон, що? Лиш на пару днїв. Ви вже зробили менї раз прислугу".

„Ні, дійсно не можу, Енс Оляфе. Тепер ні. Може пізнїйше, може нинї пополудни". Відтак поліз я сходами до моеї комнати.

Тут кинувсь я на ліжко і розсьміяв ся. Яке то свиняче щастє, що він мене випередив! Моя честь уратована! пять корон — сохрани тебе Господи, чоловіче! Ти міг від мене так

само зажадати пять акций парової кухнї, або паньске місце там в Акер. Думаючи о тих пяти коронах сьмію ся що раз голоснійше і голоснійше. Чи не був я чортів син? Як? пять корон! Так, на се був я як раз добрий! Моя веселість росла і я їй цїлком віддав ся. Тьфу! до чорта, як тут пахне їдою! Правдивий сьвіжий запах карменадля з обіду! Тьфу! Відчиняю вікно, щоби випустити обридливий смрід. Кельнер! Пів біфштика! І звертаючи ся до стола, того поломаного стола, що при писаню мусїв єго підпирати колїнами, згинаю ся низенько і питаю: Прикажете може склянку вина? Нї? Моє імя Танґен, державний радник Танґен. На жаль, я троха задовго гуляв... Ключ...

І мої думки знов розіграли ся, пустились манівцями. Знаю, що говорю без звязи, і не сказав нї одного слова, котрого не чув, або не розумів. Кажу до себе: Тепер знов говориш без звязи! Але я не міг инакше. Було, як би я був при сьвідомости, а говорив у снї. Моя голова була легка, без болю і без тисненя, в души було ясно Я плив кудись то і не опирав ся.

Увійдіть! Так увійдіть лиш! Як бачите все з рубіну. Иляялї, Иляялї! Червоний, напушений шовковий килим! Як сильно вона дихає! Поцїлуй мене любко! ще! ще! Твої рамена як білий бурштин, твої уста сьвітять... Кельнер, я замовив біфштик...

Сонце сьвітило в моє вікно, було чути, як на долинї конї гризли овес. Я сидів і ссав тріску, вдоволений і веселий мов дитина. Безнастанно мацаю манускрипт; я о нїм навіть не думав, але інстинкт казав менї, що він

істнує, моя кров пригадувала мені се. І я витягнув єго. — Був мокрий, тому я розпростер єго і поклав на сонци. Відтак зачав ходити по хаті. Як пригноблюючо все виглядало! На помості всюди рештки бляхи, ні одного стільчика, ні одного навіть цьвяха в голих стінах; всьо помандрувало до пивниці „вуйка“ і з'їло ся. На столї кілька аркушів паперу, обтяжених грубою верствою пороху — лиш тілько було мого: старе, зелене покривало на ліжку позичив менї перед кількома місяцями Ганс Павлї . . Ганс Павлї! Я тріснув пальцями. Ганс Павлї Петерсен мусить менї помочи: Думаю, де єго адреса. Як я міг за него забути! Він певно не буде дуже гнївати ся, що я відразу до него не звернув ся. Хапаю за шапку, згортаю манускрипти, пакую до кишенї і збігаю зі сходів

„Слухай, Енс Оляф“, крикнув я до стайнї... „Я цїлком певний, що нинї пополудни зможу помогчи тобі!“

Коло ратуша бачу, що вже по одинайцятій і я рішаю ся зайти прямо до редакциї Перед дверми задержую ся, щоби побачити, чи мої папери упорядковані після сторін: я вигладив їх старанно, всадив назад в кишеню і запукав. Моє серце голосно застукало, коли я увійшов. Чоловічок з ножицями, був як звичайно на місци. Питаю тревожно за редактором Нема відповіди. Він вирізує льокальні вісти з провінциональних ґазет. — Повторяю моє питанє і приступаю близше.

„Ще нема,“ сказав нарештї непідводячи очей.

Коли прийде?

Се річ непевна, дійсно непевна.

Як довго бюро отворене?

На се не одержав я відповіди і мусїв іти. За весь той час, панок і не глянув на мене; пізнав мене по голосї. Ти тут так зле записаний, що не виплачуєсь їм тобі відповідати, погадав я собі. Чи се дїє ся на приказ редактора? Правда, що від коли він приняв мій славний фейлєтон, я заливав єго працями, засипував річами, котрі він мусїв прочитувати і менї— звертати. Може він хотїв з тим зробити кінець, зарядив средства осторожности... Я пішов в сторону Гомандбісен.

Ганс Павлї Петерсен був хлоп-студент і мешкав на пятім поверсї на піддашу: значить, Ганс Павлї Петерсен був бідний чоловік. Але коли мав корону, давби її. Я її дістану так певно, як би вже й мав в кишени. Цїлу дорогу тїшив ся я тою короною — такий був певний, що дістану. Двері були замкнені і я мусїв дзвонити.

„Хочу бачити ся з студентом Петерсеном", сказав я і хотїв увійти. „Я знаю єго комнату".

„Студент Петерсен? повторила дївчина. Чи то сей, що мешкав на піддашу? Сей виніс ся. Куди, она не знає; листи казав відносити собі до Германсена при Тобольдґаде і сказала котре число.

Повний віри і надії збігав я цїлу Тобольдґаде і питаю за адресою Ганса Павля. Се був послїдний вихід і я мусїв єго використати. При однїй новій будівлї геблювали два столярі. Я сягнув рукою, взяв кілька блискучих геблївок, встромив одну в уста а решту на пізнїйше в кишеню і пішов дальше. Я стогнав з голоду. В пекарскім склепі бачу за вікном величезний

десятьеровий хлїб, найбільший бохонець, який в загалї мож було дістати за ті грощі.

„Я прийшов за адресою студента Петерсена“.

„Бернта Анкера-ґаде ч. 10 під дахом“. — Чи іду на гору? Коли так, то чи буду ласкав взяти кілька листів, що прийшли до него?

Вертаю до міста тою самою дорогою, котрою прийшов, минаю знов столярів, що тепер сиділи з горшками між колїнами і їли свій обід з парової кухнї; минаю пекарский склеп, де десятьеровий хлїб лежить ще на своїм місци і на пів неживий з утоми приходжу на Бернта Анкера-ґаде. Двері були відчинені. Вилажу численними утяжливими сходами під самий дах, витягаю листи, щоби як лиш увійду, Ганса Павля за одним замахом вправити в добрий гумор. Він певно не відмовить менї, коли виясню єму обставини, цїлком певно нї, Ганс Павлї мав так шляхотне серце, я єму вже так часто о тім говорив... На дверех знайшов я картку: „Н. П. Петерсен, stud. theol. — відїхав до дому“.

Я усів, усів на зимний поміст, ступанїлий, утомлений, зломаний. Кілька разів повторяю механїчно: „Від-їхав! від-їхав! Відтак я замовк цїлком. Нї одна слеза в моїм оці, нї мисли, нї чутя. З розплющеними очима сиджу і гляджу на листи, не знаю, що дїяти. Минає десять мінут, може двайцят, а бо й більше; сиджу все на тім самім місци і пальцем не рушу, немов сплю. Тепер чую когось на сходах; встаю і кажу: „Шукаю за студентом Петерсеном, тут два листи для него“.

„Від-їхав домів“, відповідає панї. „Але по сьвятах верне. Коли хочете, возьму листи до себе.

„Дякую, дуже менї приємно, так він їх знайде, коли приїде. В них може бути щось важного. Поважанє!“ Зійшовши на долину, стаю на серединї улиці зі стисненими пястуками і кажу голосно: Я тобі щось скажу, мій любий Господи Боже, ти є все одно! І мов ошалїлий киваю головою і з закушеними зубами кричу до хмар: Чорт мене побери, ти все одно!

Ступаю пару кроків і знов стаю. Нагло зміняю поставу, складаю руки, перехиляю на бік голову і питаю солодким, богомільним голосом: А чи ти кликав до него, моя дитино?“

Се не добре звучало.

Великим Н, кажу, повним великим Н! Отже ще раз: Чи ти кликав до НЕГО, моя дитино? Я склонив голову, роблю плаксивий голос і відповідаю: Нї!

Ще не звучало воно добре.

Дурню, не умієш удавати! Так, мусиш сказати, так є, я кликав Господа Бога! І до своїх слів мусиш дібрати найжалісniйшу мельодию, яку коли чув. Таак — тілько ще раз! Так, се було вже лїпше. Але ти мусиш зітхати, зітхати як би свистав грудьми.

Та-ак.

Сімулюю і тупаю нетерпеливо ногою, коли менї не йде, та лаю себе дурнем, а здивований нарід стає і озирає ся за мною. Я гриз без упиину гиблївку і волїк ся як міг скоро дальше. Ще заки спостеріг ся, був я вже на зелїзничій площи. Годинник на церкві Спасителя показував пів до другої. Стою хвилю і надумую ся. Матовий піт виступив на моїм лици і заливав менї очи. Ходи зі мною на ке, кажу до себе. Очевидно, коли маєш час. Я поклонив ся і пішов на зелїзничий ке. Там

стояли кораблї, море филювало до сонця. Всюди пильний рух, свист пари, робітники з паками на плечах, на їх устах веселий сьпів. Баба з печивом сидить біля мене. Малий стіл переповнений лакітками і я на силу відвернув ся, щоби сего не бачити. Запах їди наповняє цїлий ке; тьфу, відчинити вікна! Звертаю ся до пана, що сидить коло мене і представляю єму тую невластивість з пекарками тут і пекарками там... Нї? Але ви таки признасьте, що... Але він завітрив щось недоброго, не дав менї навіть докінчити, підніс ся і пішов. І я встав і пішов за ним з тою сильною постановою доказати єму, що помилив ся.

„Навіть взгляд на санїтарні відносини“ сказав я і поклепав єго по рамени.

„Вибачте, я тут чужий і не знаю нїчо про санїтарні відносини“, відповів і страшно впялив в мене свої очи . .

Се на всякий случай зміняє річ, — коли він чужий . . . Чи можу єму в який спосіб служити? Водити по містї? Нї? Менї було би дуже приємно і се би єго нїчо не коштувало... Але чоловік хотів мене абсолютно збути ся і скоро перебіг улицю на другий тротоар . . . Я завернув і знов усів на моїй лавцї. Я був дуже неспокійний а велика катаринка що десь в горі грала, ще погіршала річ. Тверда, металїчна музика, до котрої мала дївчинка сьпіває сумну мельодию. Щось подібного до флєта, болючого в сих тонах, проливаєсь моїми жилами, мої нерви зачинають дрожати, немов би в них музика гомонїла, а по хвилї розтягаю ся на лавцї і сьпіваю з музикою. На який концепт чоловік не впаде, коли голодує!

Чую, що ті тони втягнули мене в себе, що я

в них розплив ся, випливаю і менї здаєть ся що пливу високо понад гори в яснійші области.

„Одного ера“ каже дївчатко від катеринки і наставило тарілку, лиш, „одного ера“ !

„Так“, відповідаю несьвідомо, схоплюю ся і перешукую кишенї Але дитина гадає, що жартую собі з неї і не сказавши слова відходить. Сего було меї забогато; я волїв би щоби сварила, — мене заболїло і я закликав її назад. „Не маю нї одного сотика, але я за тебе не забуду, може завтра. Як тебе звуть? Так? Гарне імя; не забуду. Отже завтра“. Я зміркував, що она менї не увірила, хоч несказала нїчо, я плакав з розпуки, що та мала уличниця не хотїла менї вірити. Кличу ще раз за нею, розпинаю з розмахом сурдут, і хочу їй дати камізольку. Дам тобі щось, жди лиш хвильку . . . Але я не мав камізольки ! . . . Як я міг за нею шукати ! Вже від кількох тижднїв не маю її. Що мене напало ! Здивована дївчина не ждала довго і поквапно відійшла. І я мусїв її пустити. Люде збігали ся і голосно сьміяли ся; полїцийний сторож перетискає ся і хоче знати, що таке стало ся.

„Нїчо“, відповідаю, „цїлком нїчо“ ! Я тілько хотїв тїй малїй дївчинцї дати камізольку . . . для її батька . . . З того не потребуєте сьміяти ся. Я можу вернути лиш до хати і натягнути иньшу.

„Лиш не робити авантур на улици ! Та-ак, марш ! І полїцай пхнув мене на перед. „Чи се ваші папери“ ? крикнув за мною.

„Так до чорта, моя статя, маса важних письм ! Як я міг бути такий неосторожний“. Беру мій манускрипт, запевняю ся, що все в порядку, і не озираючи ся більше іду прямо

до редакциї. На вежі Спасителя була четверта.

Бюро замкнене. Тревожно, мов злодій, зсуваю ся сходами назад і стаю безрадно перед брамою. Що тепер діяти? Опираю ся о мур, впялив очи в камінь і передумую Перед моїми ногами лежить шпилька; згинаю ся і підоймаю. Ану, возьму і повідтинаю ґузики від сурдута. Що міг би за них дістати? А може і се нїчо менї не поможе? Ґузики були ґузиками, але я оглянув їх з усїх боків і побачив, що були так добре, як нові. Се була добра гадка; я міг повідрізувати їх ножиком і занести до пивниці „вуйка“. Надїя, що спродам ті ґузики, сейчас мене оживила і я сказав: „Єй, прояснює ся!“ Утїха опанувала мене і я зачав відривати один ґузик по другім. При тім вів я тихцем таку розмову: „Ну, бачите, коло нашого брата троха скупо, хвилевий клопіт . . . Зужиті, кажете? Не плетїть! Хотів би я такого бачити, що ґузики зуживає менше як я. Ходжу все з розпятим сурдутом, скажу вам; моя привичка, властивість . . . Нї, нї, коли не хочете, то —! Але за се мушу дістати бодай 10 моїх ерів . . . Але, мій Боже, хтож се каже, що мусите? Можете мовчати і мене лишити в спокою . . . Так, так, так, закличте лиш полїцию, про мене! Зажду тут, доки не приведете полїцая. І не украду вам також нїчо . . . Тепер бувайте здорові, здорові! Отже моє імя Танґен, я троха за довго гуляв . . .“

Хтось сходив сходами. Я сей час витверезив ся, пізнаю пана від ножиць і скоренько ховаю ґузики до кишенї. Він хоче перейти, не відповідає навіть на мій уклін і нагло дуже

докладно оглядає свої нігті. Задержую єго і питаю за редактором.

„Нема“.

„Брешете!“ кажу. І з безличністю, котра мене самого счудувала, тягну дальше: „Я мушу з ним говорити; пильна справа. Вісти з Штіфтґарден.

„Чи менї сего не можете сказати?“

„Вам?“ відповідаю і мірю єго від стіп до голови... Се помогло. Вернув сейчас зі мною і отворив менї двері. Тепер серце застрягло менї в горлї. Я закусив сильно зуби, щоби набрати відваги, запукав і увійшов до приватного бюра редактора.

„Добрий день!“ Се ви? сказав приязно. „Сїдайте!“

Коли би менї був показав двері, було би менї приємнїйше; менї було недалеко до слїз і я відповів:

„Прошу вибачте...“

„Сїдайте“, повторив.

Сїдаю і кажу, що маю знов статю, на котрій менї дуже залежить, щоби була в єго часописи. Я тілько над нею натрудив ся, коштувала мене тілько працї.

„Прочитаю“, сказав і взяв статю. „Працї завдаєте собі на всякий случай при всім, що пишете, але ви за палкі. Коли-б ви лиш більше міркували ся! За богато горячки! Але я прочитаю. З тим обернув ся назад до стола.

Тепер я осїв! Чи міг я єго просити о корону? Пояснити єму, чому в тім було все за богато горячки? Тодї він би менї певно поміг, се було не перший раз... Я піднїс ся. Гм! Але коли я був послїдний раз у него, жалував ся на скупість думок, навіть посилав

служащого, щоби зібрати мій гонорар. Здаєть ся, що так було би і сим разом. Ні, се не сьміє стати ся! Чи-ж я не бачив, що він сидить по уха при роботї?

„Ще може щось крім того?“ спитав.

„Ні“, відповідаю і стараю ся скріпити мій голос. „Можу спитати коли?“

„Як будете коли іти туди, за яких пару днїв“.

Я не міг промовити в своїй справі. Вічливість сего чоловіка була так безмірно велика, я хотів показати, що потрафлю її оцїнити. Лїпше заморити ся голодом ... І я відійшов. Навіть тодї вже, коли я вийшов і голод наново зачав мене мучити, не жалував я, що вийшов з бюра не попросивши о корону. Витягаю другу геблївку з кишенї і беру в рот. Се знов помогло. Чому я сего вже скорше не зробив? Встидай ся, сказав я голосно; ти дїйсно міг о тім подумати, щоби сего чоловіка просити о корону і через те наробити єму клопоту? І я просто по ґробяньски поставив ся до себе, за намірену мною безвстидність.

Се було найбільше простацтво, що я доси чув! кажу; впадати до чоловіка і єму майже очи видрапувати, лиш тому, що тобі потрібна корона, ти підла собако! Марш! Скоро! Скоро! ти бовване!

Я тебе навчу! ... Щоби себе покарати, зачинаю бігати. Беру одну улицю по другій, підганяю себе злобними окликами і кричу на себе мов скажений, коли хочу задержати ся. Тим часом забіг я високо на пілестреду. Коли вже задержав ся, трохи не плачу з досади, що не можу дальше гнати, дрожу цїлим тїлом і паду на сходи. Нї, стій! кажу. Щоби себе

основно витортурувати, підвошу ся і змушую себе стояти: відтак сьмію ся з себе самого і роскошую ся моїм власним упадком. В кінци по кількох мінутах даю собі головою знак, що вільно менї усїсти і вибираю найнедогіднїйше місце на домашних сходах.

Господи Боже, як то добре відпочати! Стираю піт з лиця і глубоко втягаю воздух. Як я біг! Але не жалую того, се було добре заслужене. Як я міг навіть подумати о тім, щоби просити о корону? Тепер бачу наслїдки! І я зачав лагідно себе напоминати так, як би се зробила рідна мати. Що раз більше розжалоблюю ся, трачу сили, і зачинаю плакати. Тихий, щирий плач, внутрішне риданє без слїз... Чверть години або й довше сидів я на однім місци. Люде приходили і відходили, але нїхто не зачіпав мене. Тут і там грали ся малі дїти; там на дереві при дорозї сьпівала молода пташка...

Полїцай іде просто на мене: „Чого тут сидите?" питає.

„Чого тут сиджу? Для розривки.

„Пів години маю вас на оцї. Сидите тут вже дві години".

„В приближеню! Ще вам чого треба?" Встаю і сердитий іду дальше... Прийшовши на площу стаю і дивлю ся з гори на улицю. Для розривки. Чи се була відповідь? З утоми! повинен ти був сказати, і то дуже плаксивим голосом — ти баранача голово, нїколи не научиш ся удавати — з утоми! І при тім ти повинен був стогнати як кінь.

Дійшовши до огневої сторожи, стаю. Новий концепт. Тріснув пальцями, розсьміяв ся так голосно, що хто йшов, остовпів, і кажу:

Ні, тепер ти дійсно ідеш до пастора Левіона. Се мусиш направду зробити. Так, лиш на пробу. Що стратиш? І так, яка гарна погода.

Вступаю до книгарні Паши, вишукую в календари адресу пастора Левіона і іду туди. Аж тепер! кажу. Тепер не робити ніяких дурниць! Совість, кажеш? Нонсенс; ти забідний, щоби уважати на совість. Ти виголоднів, приходиш з важною справою, перше, що потрібне. Але голову мусиш перехилити на бік і словам надати мельодию. Не хочеш того? Що? То не іди ні кроком дальше, щобись знав. Отже: знаходиш ся в стані напасти, по ночах бореш ся з силами темноти і великими, безгласними потворами, що аж страшно, голодуєш і хочеш пити вино і молоко а не дістаєш нічо. До того дійшло у тебе. Тепер стоїш тут і не маєш оливи до лямпи. Але ти віриш в ласку, хвалити Господа, ти ще не стратив віри! Віддак мусиш зложити руки і так до дідька виглядати, як бись надіяв ся на ласку. Що до мамони, то ти ненавидиш її в кождім виді, иньша річ з молитвословом, памяткою за кілька корон... Стою перед дверми пастора і читаю: „Урядова пора від 12—4."

Лиш тепер без дивацтв! кажу: тепер сериозно до діла! Так, — голову схилити — ще троха... відтак дзвоню до хати.

„Хочу говорити з паном пастором", кажу до дівчини; але не був в силї додати імени Бога.

„Вийшов", відповіла.

Вийшов! Вийшов! Се знівечило цілий мій плян, помішало все, що наміряв сказати. Що помогла менї та далека дорога?

„Чи се що пильного?" спитала дівчина.

„Цілком ні!“ відповідаю „цілком ні“. От прегарна погода і я вийшов відвідати его.“

Тут стояв я, а там стояла вона. Я бив ся в груди, щоби звернути її увагу на шпильку, котрою був счіплений мій сурдут; очима просив я її, щоби зміркувала за чим я прийшов; але вона не розуміла нічо.

Чудовий день, так, так. Чи пані пасторової також нема дома?

Є, але вона має ревматизм, лежить на софі і не може рушити ся . . . Чи він хоче щось переказати?

Ні. Я лиш часом пройду ся так, для руху. Се здорово так по їдї.

Вертаю. Пощо ще довше балакати? До того ще дістаю заворот голови, небогато бракувало, а я був би упав. В бюрі від 12. години до 4; я о годину за пізно запукав, — час ласки минув!

На Стортов сїдаю на лавку коло церкви. Боже мій, як сумно було зі мною! Я не плакав, за сильно утомив ся: до крайности обезсилений сиджу, нічо не роблю, не рухаю ся, гину з голоду. В моїй груди певно запалене, так там пекло і боліло. Пережовуване гебліївок також вже не помагало; щоки утомили ся безовочною роботою і я лишив їх в спокою. Я піддав ся Окрім того я знайшов на улици кусень лушпини китайского яблока і зачав її сейчас обгризати, через що зачало мене млоїти. Я був хорий; на суставах рук виступили сині, грубі жили.

На що я властиво ждав ще? Цілу днину бігав за одною короною, щоби житє продовжити ще о одну годину. Чиж се не все одно,

чи неминучий сей день прийшов скорше чи пізнійше?

Заховуючись як порядна людина, був би я давно вже пішов до хати, поклав ся спокійно і віддавсь в руки судьби. Мої мисли в тій хвили були цілком ясні. Тепер хотів би я вмерти, була осінь і все западало в сон. Я пробував всіх способів, вичерпав всяке можливе жерело помочи. Заглублюю ся сентиментально в сесю гадку, і за кождим разом, коли знов надіяв ся на можливість ратунку, шепчу: дурню, тиж зачав вже вмирати! Я мусів перед тим написати пару листів, все приготовити і сам бути приготований. Хочу старанно вимити ся і упорядкувати ліжко; голову загадав я покласти на білі аркуші паперу, найчистійшу річ, яку посідав, а зелену колдру міг я....

Зелена колдра! Я нагло прокинув ся, кров ударила до голови і серце сильно затовкло ся. Підношу ся з лавки і іду дальше; житє заграло наново і безнастанно повторяю урвані слова: Зелена колдра! Зелена колдра! Іду що раз скорше, як би мав щось здігнати і по кількох хвилях знов стою в хаті, в моїй бляхарни. Не задержуючи ся приступаю без намислу до ліжка, і звиваю колдру Ганса Павля Була би се дивна річ, як би мій добрий помисл не уратував мене. На глупі сумніви, що у мене пробудили ся, півголосний внутрішний голос, що говорив о якімсь пятні, першій чорній плямі на моїй чести, я дививсь з гори; махнув байдужно рукою. Я не був сьвятий, ідиот чесноти, мав ще свій власний розум.... Беру колдру під паху, і іду на Шгернерсґаде ч. 5. Пукаю і входжу до великої, чужої салї, перший раз; дзвінок над дверми по десператски видзвоню-

вав над моєю головою. З бічної комнати вийшов пан, з переладованими устами і гриз; приступив до стола.

„Прошу, дайте менї пів корони за мої окуляри!“ кажу, „за пару днїв викуплю, цїлком певно“.

„Що? Нї, сеж сталеві окуляри“.

„Так!“

„За се не можу нїчо дати“.

„Певно, що нї. ви сего не можете!“ Се був властиво жарт. Тут маю колдру, котрої не потребую і я гадаю, що ви її возьмете від мене“.

„На жаль маю цїлий склад“, відповів, а коли я розвинув колдру, він раз лише глипнув оком і скричав: „Нї, вибачте і вона менї непотрібна!“

„Я хотів показати вам гіршу сторону, тамта сторона о много лїпша“.

„Нехай і так, але се вам нїчо не поможе, не хочу її, і нїхто не дасть вам за неї навіть десять ерів“.

„Се на всякий случай ясно, але я гадав, що она може разом з иньшою старою колдрою пійти на лїцитацию“.

„Можлива річ, але се вам нїчо не поможе“.

„25 ерів?“ питаю.

„Нї, не хочу, чоловіче, не хочу навіть її мати в моїй хатї“.

Беру колдру назад під паху і вертаю до дому. Як би нїчо не стало ся, розпростираю її на ліжку, вигладжую, як се звичайно робив і стараю ся затерти всякий слід мого вчинку. В хвили, коли я рішив ся на се лайдацтво, не міг я бути при всїх змислах, чим більше я над тим думав, тим більше нечуваний видавсь ме-

ні мій поступок. Напад слабости, якесь обезсилене в моїм нутрі мусіло мене захопити. Коли я тілько попав ся в тоту сіть, так сей час зміркував, що воно зле скінчить ся і тому я виразно пробував зразу з окулярами І се мене тїшило, що не найшов нагоди довершити мого злочину, що споганив би послїдні хвилї мого житя... Я знов вийшов до міста. Сідаю на лавці коло церкви Спасителя, похилив голову на груди, знемічнів через послїдне напружене, занедужав, гинув з голоду. Так минав час.... Ще ту одну годину хотїв я бути на воздусї; було яснійше як дома: окрім того менї здавало ся, що на сьвіжім воздусї не так зле діяло ся в моїй груди; ще досить рано можу вернути домів... Я марив так і думав і терпів страшенно Я взяв малий камінчик, вичистив єго рукавом і вложив до уст, щоби щось гризти; впрочім не рухаю ся, навіть очима не рушу. Люде приходили і відходили, туркіт возів, стукіт копит і голоси наповняли воздух... Але з ґузиками можу ще попробувати? Се очевидно нїчо не моможе, бо я до того ще був добре недужий Коли подумаю, то все таки вертаючи, мушу іти через околицю де жив „вуйко" — мій властивий „вуйко". — Я встав, поволїк ся поволи улицями. Над бровами пекло, заносило ся на горячку і я квапив ся як міг. Іду знов попри склеп з хлїбом. Так, але тепер не будемо тут задержувати ся, сказав я рішучо. А колиби я увійшов і попросив о кусень хлїба? Я собі се так лиш погадав. В дійсности й не думав о тім. Тьфу! І я пішов дальше. В однїй брамі стояла любовна пара і шептала; відтак дальше якась дівчинка виставила через вікно голову. Я ішов поволи і

задумчиво, виглядало, якби я глубоко застановляв ся над якоюсь справою — дівчинка вийшла на улицю. — „Як тобі веде ся, старий? Що? Ти хорий? Боже, що за лице!“ і скоренько утїкла назад.

Але я нагло станув. Я мусів бути нечувано худий. А очи були в дорозї до голови. Як я властиво виглядаю? Але то дїйсно чорт може побрати, що чоловік мусів позволити, щоби голод єму так доїхав. В менї шал ще раз розгорів ся, спалахкотів послїдний раз, судороги мушкулів. Нїчого лице, що? Маю на плечах голову, що другої такої не знайде в цїлім краю, пара пястуків, що — даруй менї, Господи — моглиби послугача змолоти на муку, та при тім я на ганьбу голодував в осередку християнїї! Чи в тім був сенс і розум? День і ніч працюю як віл, аж очи вивчив з черепа і розум з голови виголодував — і що до чорта мав я за се? Навіть уличницї не хочуть мене бачити.

Розбішений, зі скрежетом зубів і чувством утоми, зі слезами і проклонами шалїю дальше, не звертаючи уваги на прохожих. Зачинаю наново мучити себе, ударяю головою о стовпи лїхтарень, запускаю кігтї глубоко в долонї, кусаю язик, коли невиразно що виповів, і як божевільний сьмію ся за кождим разом, коли добре заболїло. „Ба, але до чого менї брати ся?“ питаю себе. При тім тупнув тричи ногою і повторяю: До чого менї брати ся?

В тій хвили переходив попри мене якийсь пан і запримітив з усьмішкою: „Ідїть і кажіть ся заперти.“

Я глянув за ним. Се звісний лїкар жінок, єго звали „Князь“. Навіть не розумів ся на

тім, що мені є, той чоловік, котрого руку я стискав. Я успокоїв ся. Дійсно, я збожеволів, він мав рацию. Я чув божевільство в крови, чув, як воно товкло ся в моїм мозку. Такий то мав бути мій кінець! Так, так! Зачинаю на ново мій повільний сумний хід! Там я мав розбити ся!

Нараз знов стаю тихо. Але не заперти! кажу, се ні! І майже захрип з остраху. Прошу, благаю на вітер, щоби лиш не запирали. Я би знов прийшов до ратуша, мене-б заперли в темній комнаті, де не було найменшого промінчика сьвітла. Лиш се ні! Прецінь був ще не один иньший вихід, котрих я не пробував. Я хотів попробувати, бути на стілько пильним, посьвятити на се час і без женади іти від хати до хати. Айслєр приміром, торгував ще музикаліями, у котрого я ще цілком не був. Вже знайде ся рада.... Так говорю до себе і майже плачу, з розчуленя. Лиш щоби не заперли!... Айслєр? Чи се може вказівка з гори? Єго імя впало мені на гадку без причини, а він мешкав так далеко; але я єго прецінь вишукаю; яж-можу іти поволи і по дорозї відпочати. Дорогу знаю, за добрих часів був у него і купив богато нот. Можу просити єго о пів корони? Се може би єго женувало: отже мушу просити вже о цілу.

Вступаю до склепу і питаю за шефом; відіслано мене до єго бюра. Там сидів він, поважний, одягнений після найновійшої моди і переглядав рахунки.... Я вигикав оправданє і предложив свою справу. Присилуваний звертати ся до него бідою... віддам в дуже короткім часї.... як лиш одержу гонорар за статї... зробив би для мене велике добродійство.

Ще коли я говорив, нахилив ся назад над своїм пультом і робив дальше. Коли я скінчив, зирнув з коса на мене, похитав гарною головою і сказав „ні“. Лиш ні. Ні поясненя. Ні слова.

Під мною задрожали коліна так сильно, що я мусів оперти ся о малу шафку. Хочу ще раз попробувати. Чого менї як раз его імя впало на гадку, коли я був далеко з відси. Чую кілька кольок в лївім боці і зачинаю пріти? Гм! Я дійсно в великій нуждї, кажу, і на жаль також досить хорий; я певно в кількох днях міг би звернути. Чи він не буде такий добрий?

„Приятелю, чому приходите як раз до мене? Ви для мене цілковите X, що забігло з улиці. Ідіть до редакциї, де вас знають.“

„Лиш на нинїшний вечер! Редакция вже замкнена, а я так страшно голодний“.

Він все перечив головою, перечив ще коли я вже державклямку. „Поважанє!“ сказав я.

Отже се не був натяк з гори, погадав я і гірко засьміяв ся; так високо і я міг показати, осе ішло. Я волїк ся від одної ґрупи домів до другої і лиш від часу до часу відпочивав на хатних сходах. Коби лиш мене не заперли! Страх перед келїєю переслїдував мене цїлий час, не давав менї спокою; коли тілько по дорозї побачу поліцая всуваю ся в бічну улицю, щоби з ним не зійти ся. Тепер числїм по сто кроків, кажу, і відтак пробуймо щастя на ново! Раз чейже мусить прийти рада...

Був се малий склепик з нитками, в котрім я ще нїколи не був. Один чоловік за лавкою, в задї кантор з порцеляновою таблицею на дверех, наповнені полиці і дошки в довгих рядах. Жду, аж послїдна жінка вийшла зі склепу,

молода дама з дірочкою на лици. Як щасливо виглядала! Я, з моєю шпилькою в сурдуті, не старає ся навіть зробити на нїй вражіня, але відвернув ся, а мої груди розпихав тихий плач... „Чим можу служити?“ питає хлопець.

„Чи шеф дома?“ питаю.

„Він тепер на прогульці в горах Йотунгаймен. Маєте якесь особливше бажанє?“

„Лиш пару слів, щоби купити собі яку їду,“ кажу і стараю ся усьміхнутись, „я голодний а не маю анї сотика.“

„То ви такий богач як і я,“ відповів і порядкував пачки.

„Ох, не завертайте мене — не робіть сего!“ кажу і чую, як моє тіло позимніло мов лїд. „Я дійстно майже неживий з голоду; від кількох днів не їв нїчо.“

Дуже поважно, не говорячи нї слова, зачав вивертати свої кишенї одну по другій. Чи не вірю єго словам, що?

„Любий пане, хочете може, щоби я украв з каси?“ спитав нетерпеливо.

„Так“ кажу, „так, возьміть пять ерів з каси.

„То ви зле трафили“ закінчив і додав: „і рівночасно скажу вам, що менї досить тої історії.

Недужий з голоду і горіючи зі сорому висуваю ся за двері. Для нужденної костомахи зійшов я на пса і таки не дістав її. Нї, се мусить вже скінчити ся! Зі мною дійсно зайшло за далеко. Тілько лїт удержав ся я просто, держав ся кріпко і непохитно в неодній чорній годинї, а тепер так нагло зійшов на брутальну жебранину. Один сей день довів до здичіня весь хід моїх мислей, мою душу споганив без-

встидністю. Я не соромив ся удавати нещасливого і плакати перед найпростійшим крамаром. І що се помогло? Чи по всім тім мав я що вложити в уста? Я дійшов до того, що обмерзив сам себе собі. Так, так, тепер се мусіло скінчити ся! Тепер може замикали у нас браму і я мусів квапити ся, коли не хотів знов ночувати в ратуши... Се додало менї сил; в ратуши не хотів я спати. Богу дякувати, на вежи Спасителя була доперва сема; я мав перед собою ще три години, заки запруть браму. Як я бояв ся!

Я все, все пробував, робив все, що міг. І що менї дійсно, за цілий день, нї один раз не пощастило ся! Колиб я се оповів, нїхтоб менї не увірив, напишу, то скажуть, що брешу. Нї в однім місци! Так, так, на се нема ради; але передовсім не лазити більше, більше рухливости. Тьфу, се мерзенна річ, можу тебе запевнити мій приятелю, через те ти менї просто обрид. Коли пропала надія, то вже все пропало. В прочім чи не можу украсти собі жменю вівса в стайни? Промінчик сьвітла, заблимало, я знав, що стайня була замкнена.

Роблю ся легким і лїзу слимачим ходом до хати. Чую спрагу, на щасте перший раз сегодня і шукаю за місцем, де би міг напити ся. Базар був за далеко, а до приватної хати не хотів я іти; се тревало ще чверть години. Се цїлком ще не говорило, що задержу воду; мій жолудок не зносив вже нїчого.

Але ґузики? Я ще з ґузиками не пробував. Я станув тихо і мусів усьміхнути ся. Може преці нь була ще яка рада! Я ще не цїлком був проклятий! Десять ерів певно за них дістану, завтра дістану десь других десять,

а в четвер заплатять за статю! Ще дожию того, що все добре скінчить ся! Як я міг забути за ґузики! Витягаю їх з кишені і оглядаю ідучи дальше; з утїхи в очах менї потемнїло; і улиці вже не бачу.

Як докладно знав я ту велику пивницю, мій ратунок в чорних годинах, мій кровопійчий приятель! Все, що я посїдав, кусень за куснем щезло тут під землею, мої хатні дрібниці, моя послїдна книжка. В днях лїцитациї приходив я тут звичайно, придивляв ся і тїшив ся за кождим разом, коли здавало ся, що мої книжки ідуть в добрі руки. Актор Маґельсен мав мій годинник і я був з того майже гордий; календар, в котрім була моя перша поетична пробка, купив мій знакомий, моє пальто опинило ся в ателїє фотоґрафа. Немож було нїчо закинути.

Держу ґузики в руцї і входжу. „Вуйко“ сидить при пультї і пише. „Не кваплю ся“ кажу в страху, що можу єму перешкодити і вправити в лихий гумор. Звук мого голосу був так чудно порожний, я сам ледво пізнав єго, а серце било мов молот. Він приняв мене з усьмішкою, як се звичайно робив, розпростер обі руки на столї і не кажучи слова глянув менї в лице.

Я мав щось і хотїв лиш спитати, чи він того може не потребує... щось, що менї дома лиш заваджає, запевняю вас, є лиш пляґою... кілька ґузиків...

Отже що-ж, що-ж з ґузиками? При тім нахилив очи близько до моєї руки.

Чи не може дати за се кілька ерів?... Тілько, кілько сам гадає... Цїлком так, як сам оцїнить.

За ґузики? І вуйко здивований впялив в мене свої очи. За ті ґузики?

Лиш так на одно циґаро, або що хоче! Як раз тепер переходив туди і загадав спитати.

Старий лихвар розсьміяв ся і не сказавши більше ні слова, вернув до пульта. Стою. Властиво я не надіяв ся, а мимо того уважав поміч за можливу. Єго сьміх був заговором смерти. Окуляри також мені тепер не поможуть.

Мої окуляри очевидно також даю, очевидно, кажу і стягаю їх. Лиш десять ерів, а коли хоче, то і пять.

„Ви знаєте, що за окуляри не можу вам нічо дати; се я вже раз сказав вам.“

„Але мені потрібна почтова марка“, кажу глухо; навіть не можу відіслати листів, що маю написати. „Одна десять-або пятьерова марка, як самі гадаєте.

„Ідіть собі на милість Бога!“ відповів махнувши рукою.

Так, так, нехай буде! кажу до себе. Механічно закладаю назад окуляри, беру ґузики і відходжу; кажу добраніч і як звичайно замикаю за собою двері. Так, тепер не дало ся вже більше нічо зробити! Перед сходами стаю і дивлю ся ще раз на ґузики. Що він їх абсолютно не хотів мати! кажу; се-ж майже нові ґузики; того цілком не можу поняти!

Коли так стою і глубоко міркую, перейшов попри мене якийсь чоловік і зійшов до пивниці. В поспіху штовхнув мене; ми перепросили ся а я обернув ся і дививсь за ним.

„Ні, се ти? сказав нагло в долині на сходах. Вийшов назад і я пізнав єго. „Господи сохрани, як ти виглядаєш! сказав. Що ти робив там на долині?“

„Ох — справунки. Ти також туди, як бачу?"

Мої колїна дрожали, я опер ся о стїну і витягнув до него руку з ґузиками.

„Що до чорта?!" крикнув. „Нї, се вже іде за далеко!"

„Добранїч," сказав я і хотїв відійти; я чув, що ще троха, а розплачу ся.

„Нї жди хвилину!"

На що маю ждати? Він же сам був в дорозї до „вуйка", нїс може заручиновий перстень, голодував вже кілька днів і мав довги у своєї ґосподинї.

„Добре," кажу в кінци „сли вернеш скоро…"

„Очевидно" відповів і взяв мене за руку; „але я тобі щось скажу, я тобі не вірю, ти баранячa голово; буде найлїпше, коли зійдеш зі мною".

Я зрозумів, що він хоче, знов почув нагло іскорку чести і відповів: „Не можу! Я прирік бути о пів до осьмої на улици Бернта Анкера і …

„Пів до осьмої, справедливо! Але тепер вже осьма. Годинник маю тут в руцї; его хочу именно лишити тут. Отже до середини з тобою, ти голодний грішнику! Дістану що найменше пять корон для тебе!" — І пхнув мене до середини.

III.

Тиждень зійшов по паньски і в утїхах. І сим разом перескочив я найгірше, мав кождого дня що їсти; моя відвага росла, і я клав в огонь одно желїзо за другим. В роботї були три, чи чотири розправи, котрі рабували мому бідному мозкови кожду іскорку, кожду гад-

ку, а я гадав, що іде ліпше, як доси. Послідну статю, з котрою я тілько бігав і на котрій я тілько побудував надій, редактор вже звернув менї; уражений і розгнїваний, я знищив її сейчас не прочитавши перед тим ще раз. На будуче загадав я пробувати з иньшою газетою, щоби мати до вибору більше доріг. В найгіршім случаю, коли і се не поможе, був ще ратунок на кораблях; „Монахиня“ стояла в пристани готова до відїзду, може возьме мене за роботу до Архангельска, або куди сама схоче. Вигляди були на кілька боків.

Послїдна кріза сильно мене підкосила, волосє вилїзало великими масами і біль голови сильно мучив, найбільше ранком, а нервозність не хотїла уступати. Коли я писав в день, мусїв руки обвивати платком, лиш тому, що не міг стерпіти мого власного віддиху. Коли Єнс Оляф сильно тріснув дверми, або пес залїз на подвірє і забрехав, моє тіло ажь до шпіку кости прошибали зимні кольки. Я страшно змарнів... День і ніч мучив ся роботою, лиш хвилинку брав для себе, щоби щось проковтнути і писав дальше. Тодї так ліжко, як і малий хитаючий ся пульт був затоплений нотатками і записаними листками, над котрими я працював на переміну, нове, що менї за дня впало на ґадку, додавав, перечеркував, тут і там відсьвіжував мертві точки барвним словом і з превеликим трудом волїк ся від реченя до реченя. Нарештї одного пополудня справив ся з артикулом, щасливий і вдоволений всадив єго в кишеню і пішов з ним до „Команданта“. Був найвисший час робити напруженя, щоби знов прийти до гроша; я посїдав вже не богато.

„Командант“ просив мене на хвильку усісти, він сей час... і писав дальше.

Оглядаю мале бюро: Бюсти, фотоґрафії, витинки, величезний кіш на папери, що виглядав, як би мусїв уміти проковтнути цілого чоловіка. Менї стало не весело на вид того бездонного горла, тої смочої хавки. Виглядав як би був вічно отворений, щоби проковтнути нові відкинені працї.

„Котрого нинї?“ питає нагло „Командант.“

„28-го“, відповідаю урадуваний, що можу єму прислужити ся.

„28-го“. Пише дальше. Відтак заліплює кілька листів, кидає папери до коша і відкладає перо. Відтак обертає ся на кріслї і дивить ся на мене. Коли побачив, що стою коло дверей, дає менї нїби жартобливий а нїби поважний знак і вказує на крісло... Щоби не видїв, що я без камізольки, коли отворю сурдут, відвертаю ся і витягаю манускрипт.

„Лиш мала характеристика Кореджія“, кажу, „але на жаль вона не так написана, щоби ви...

Бере від мене папери і переглядає. Єго лице було при тім звернене до мене... Так то виглядав з близька чоловік, котрого імя я вже чув в молодих лїтах, і котрого письмо за всї ті лїта мало на мене найбільший вплив. Волосє кучеряве, карі очи иноді неспокійні; має привичку від часу до часу форкати. Шкоцкий піп не міг виглядати лагіднїйше, як той небезпечний письменник, котрого слова там де впали, лишали криваві знаки. Мене опанувала незвичайна мішанина страху і подиву перед тим чоловіком: в очах троха не виступили слези, і я мимоволї ступаю крок близше, щоби

єму сказати, як щиро я єму відданий за все те, що від него научив ся і єго просити, щоби менї не зробив прикрости; я лиш бідний фушер, котрому і так вже дуже сумно живе ся...

Він підвів очи, сидячи складав поволи мою рукопись і думав. Щоби улекшити єму відмовну відповідь, витягаю руку і кажу: „Але ні, се дійсно не дасть ся зужиткувати?“ і усьміхаю ся, аби гадав, що легко беру собі цїлу сесю справу.

„Нам потрібні цїлком популярні річи“, сказав. „Ви знаєте, яка наша публика. Не можете написати чогось простїйшого? Або принести щось такого, що люде лекше зрозуміють?

Єго оглядна тактика, наповняє мене подивом Розумію, що моя статя скасована, а мимо того ніяка відмова не могла бути вічливійша. Щоби не здержувати єго ще довше, кажу: „Певно, се можу“.

Звертаю ся до дверей. Гм. Нехай вибачить, що я дошкулював єму тою справою...

Кланяю ся і беру за клямку...

„Сли потребуєте, можете дістати троха наперед. Відробите“.

Тепер, коли побачив, що я не спосібний до писаня, єго предложенє упокорювало мене троха і я відповів: „Ні, дякую, ще якийсь час можу дати собі раду. Впрочім сердечно дякую! Поручаю ся!“

„Поручаю ся!“ відповів „Командант“ і обернув ся назад до свого стола.

Мимо того він незаслужено ласкаво обійшов ся зі мною, і я був єму за се вдячний; все признам се. Я постановив, не скорійше

прийти до него, аж потрафлю принести працю, з котрої буду цілком вдоволений, котра викличе подив у „Команданта“ і спонукає єго, без намислу дати мені десять корон. З тим вертаю домів і зачинаю мою писанину наново.

Кождого слідуючого вечера, десь коло осьмої, коли позапалювано ґаз, мав я правильно таку пригоду: Коли тілько вийду з брами, щоби по трудах і клопотах дня пройти ся улицями, стоїть під стовпом ліхтарні при самих дверьох чорно одягнена дама, звернена до мене лицем і слідить за мною очима, коли її минаю. Запримічую, що все однаково одягнена, та сама густа воалька, що закриває її черти і спливає на груди; в руці держить малий парасоль зі слоневим перстенем. Вже третий вечер бачу її, все на тім самім місци; як лиш мину її, обертає ся поволи і іде за мною. Мій нервозний мозок витягає ніжні щупальця і мене сейчас опановує безглузде предчуте, що вона приходить до мене. Я вже наміряв заговорити до неї, спитати, чи шукає за ким, чи потребує моєї помочи, чи маю відвести її до хати, помимо моєї дуже лихої одіжи хоронити її в темних улицях; але я мав неясний страх, що се може щось коштувати, шклянку вина або їзду возом, а я абсолютно немав вже грошей; мої безрадно пусті кишені занадто пригноблюючо ділали на мене і я немав навіть відваги, троха острійше глянути на неї, коли її минав. Голод знов розгостив ся у мене, від вчерашного вечера я не їв нічо; се остаточно ще не було довго, я нераз мусів видержати кілька днів; але тепер я зачав поважно марніти, я вже не міг більше так добре голодувати як давнійше, один день дуже часто ого-

ломшував мене, а коли я напив ся води, робило ся менї недобре. До того причинило ся ще се, що я в ночи мерз, що клав ся до ліжка так, як ходив одягнений, клав ся що вечера в пропастници а в ночи майже замерзав. Стара колдра не могла здержати протягу, а рано будивсь я майже з замерзлим носом через той острий ледяний воздух, що втискав ся з надвору.

Іду улицями і міркую, що менї дїяти, аби удержати ся на верха, доки не скінчу найблизшої статї. Коли-б я лиш мав сьвічку, пробував би і в ночи робити; се посунуло би мене наперед о кілька годин, коли я як раз був в розмаху, а завтра міг я знов звернути ся до „Команданта“. Без намислу іду до кавярні і шукаю за моїм молодим знакомим з банку, щоби роздобути десять ерів на сьвічку. Без перешкоди переходжу всї комнати; минув який тузин столів, де їли і пили балакливі гостї; заліз навіть в саме нутро кавярнї, аж до „червоної комнати“, і не знайшов єго. Прибитий і лихий виходжу назад на улицю і звертаю ся в сторону замку.

До чорта живого, се вже таки за богато, що моїм неудачам нема кінця! Довгими, шаленими кроками, з ковнїром брутально відігненим на карк, в кишени стиснені пястуки, іду так і ганьблю цїлий сьвіт здовж і повперек за мою нещасливу звізду. Від сїмох, вісьмох місяців, нї одної дїйсно безжурної години, ледви один короткий тиждень скупої їди, відтак біда запукала наново і спаралїжувала мене. До того ще в цїлій тїй моїй нуждї я був честний, га, га, до дна душі честний! Господи сохрани, який я дурак! І зачинаю оповідати собі,

як мене совість гризла, що раз хотів заставити колдру Ганса Павля. Я глумливо росьміяв ся з тої вражливої сумлінности, згірдно сплюнув і не міг знайти досить сильних слів, щоби висьміяти мою глупоту. Най би воно тепер стало ся! Колиби я в тій хвили знайшов на улици сотик заощаджений школяром, послідний сотик вдови — яб єго спокійно підоймив, сховав в кишеню, найспокійнійше украв, і відтак в ночи спав мов мішок. Я-ж не за дурно так много терпів, моя терпеливість кінчила ся, я був на все готовий.

Обійшов я три і чотири рази замок, рішив ся відтак вернути до хати, але ще завернув раз до парку і аж тепер улицею Кароля Івана вертав домів. Було коло одинайцятої. Улиця була темна і всюди ходив нарід, тихі пари і крикливі ватаги. Надійшла пізна година, час, коли в руху тайна робота і зачинають ся веселі пригоди. Шелестячі строї дівчат, короткі, змислові сьміхи, филюючі груди, сильний, прискорений віддих, подальше в улиці голос, що кличе „Емма“. Ціла улиця багно, з котрого бють горячі мязми.

Мимо волї перешукую мої кишенї за двома коронами. Страсть, що вібрує в рухах кождого прохожого, темне сьвітло ґазових лїхтарень, навіть тиха, вагітна ніч, все те зачинає опановувати мене, — сей воздух переповнений шепотом, обіймами; дрожачими зізнанями, полувиповідженими словами, тихим скавулїнєм. Там, в пасажу Бльонкіста кілька котів, що люблять ся серед голосних криків. А я не мав двох корон! Се було горе! безпримірна нужда, так збіднїти. Що за упокорене, який упадок! І знов мушу думати о послїднім гроши бідної

вдови, що я би єго украв; о шапці або хустині школярика, о торбі жебрака, котру я би безпардонно заніс до шматяря, спродаві пустив ті гроші. Щоби потішити ся і бути горою, зачинаю вишукувати всякі можливі блуди на тих особах, що проховзували ся попри мене; здвигаю раменами і спозираю на них згірдно, коли переходять парами. Ті невибагливі студенти гадали, що допустили ся европейскої розпусти, коли поклепали по клубах швачку! Ті ґоґи, ті банкові урядники, великі гандлярі, бульварові льви, котрі нічим не погорджували. Я сплюнув далеко по над сходки, не журячи ся тим, чи кого трафлю, чи ні; я був сердитий, перенятий погордою до тих людей, що в моїх очах тулили ся до себе. Підношу голову і відчуваю ласку, що можу ходити чистими дорогами. — На площи штортіґу зійшовсь я з дівчиною, що визиваючо глянула на мене, коли я зрівнав ся з нею. „Добрий день", кажу.

„Добрийдень", і станула.

Гм! Чи вона так пізно сама виходить на прохід? Чи се не є небезпечно для так молодої дївчини іти о тій порі улицею Кароля Івана? Нї! Чи нїхто не заговорив до неї, не обидив, кажучи отверто, не казав їй іти з собою до хати?

Здивована глянула на мене і читала в моїм лици, що я властиво можу собі думати. Відтак нагло всунула руку під моє рамя і каже: „Отже ідїм!"

Я пішов з нею. Коли ми вже минули фяків, я станув, увільнив своє рамя і кажу: „Чуєш, дитино, я не маю ні сотика". Сказавши се, хочу іти своєю дорогою. Зразу не хотіла

мені вірити; але коли обмацала мої кишені і не знайшла нічого, розсердила ся, задерла голову і назвала мене штокфішом.

„Добраніч!“ кажу.

„Заждіть! но Чи ваші окуляри золоті?“

„Ні“.

„То чорт вас побери!“ І я пішов.

Она бігцем вернула і знов мене кличе: „Проте ходіть“.

Я чув ся упокорений тим предложенєм бідної уличниці і сказав її. Вже за пізно, ще мушу когось відвідати, а вона також не може позволяти собі на такі офіри.

„А тепер, я вас таки хочу мати“.

„Алеж я не іду в таких обставинах“.

„Ви очевидно хочете до иньшої!“

„Ні“. Мені здавало ся, що я в дуже нещасливім сьвітлї представив ся тій оріґінальній дівці і постановив ратувати бодай позори. „Як вам на імя?“ питаю. „Марія?“ Отже слухайте Маріє!“ І зачинаю пояснювати моє поступованє. Дівчина впадала в що раз більше зачудуванє. Чи вона мене дійсно мала за такого, що вечерами бігає по улицях і зачіпає дївчата? Чи вона мала мене за такого зіпсованого? Чи я сказав їй що небудь неприличного? Чи заховуєсь так як я той, що має який лихий намір? Я просто заговорив до неї, і йшов пару кроків, щоби бачити, як вона далеко зайде. Впрочім моє імя таке і таке, пастор так і так! Добраніч! Іди і більше не согрішай. — З тим я відійшов.

Одушевлений моїм добрим помислом затираю руки і розмовляю голосно з собою. Що за роскіш ходити так і творити добрі діла! Упавшому сотворіню дав я може товчок до

першого кроку піднести ся на ціле житє! По всї часи уратував її від загибели! І вона признасть се, коли опамятаєсь ся і ще в годинї смерти вдячно за мене згадає. Ах! се таки виплатить ся бути чесним, чесним і совісним! Я був в пишнім успособленю, чув в собі до всего можливого сьвіжість і богато відваги. Колиб я лиш мав сьвічку, скінчив би статю! Сьпіваючи і посвистуючи, з новим ключем в руцї, і думаю, як менї роздобути сьвітло. Не було иньшої ради; мушу знести писарскі прилади на улицю і писати під лїхтарнею. Відчиняю браму і іду на гору. — Зійшовши назад на долину, замикаю браму від улицї і стаю в сьвітлї лїхтарні. Кругом спокій.... тілько від поперечної улицї чую тяжке чалапанє полїцая, а десь недалеко сьв. Гансгавґена брехав пес.

Спокій. Затягаю ковнїр на уха і зачинаю після сил думати. Піде менї знаменито дальше, коли пощастить ся менї зліпити закінченє сеї малої розвідки. Я дійшов як раз до тяжкої точки, де мав прийти ледви замітний перехід до чогось нового; відтак придавлене, губляче ся фінале, що довго затихаючи скінчить ся на кульмінаційній точцї, так нагло, так потрясаючо, як вистріл або відгомін зваженої скали. Пунктум.

Але слова не хотїли менї приходити на гадку. Читаю ціле від початку до кінця, читаю кожде реченє голосно і не був в силї, мої мисли зібрати до тої кульмінаційної точки взриву. Коли я ще над сим ляборував, надійшов в додатку полїцай, станув недалеко мене на улици і псував менї гумор. Яке єму дїло до того, що я дійшов до кульмінаційної точки

знаменитої статї для „Команданта?“ Господи Боже! се майже не мислиме, щоби я удержав ся на верха, хоч би я не знати до чого брав ся! Стою тут що найменше годину, поліцай пішов, зимно таке, що годї видержати. Знеохочений новим фяском отвираю знов двері і вертаю до хати. І тут було зимно, а в глубокій темнотї я ледво вікно міг доглянути. Домацую ся до вікна, стягаю чоботи і стараю ся загріти ноги між руками. Відтак кладу ся, як се вже від довшого часу робив, цілковито роздягнений до ліжка.

Як лиш на другий день засвитало, сїдаю в ліжку і знов беру ся до статї. В тїй позициї сиджу до полудня і вшкварив може десять, двайцять стрічок. До закінченя все ще не дійшов. Встаю, натягаю чоботи і ходжу по комнатї, щоби загріти ся. Вікна були заморожені; дивлю ся на сьвіт, падав сніг; на подвірю на камени і на помпі лежала груба верства снїгу... Ходжу недужий по комнатї, товчу собою без волї, обшкробую пальцями стіни, чоло прикладаю осторожно до дверей, стукаю о поміст і уважно слухаю — все без наміру, але тихцем і задумчиво, як би мав в плянї яку справу безмірної ваги. Тимчасом говорю без перерви і голосно, так, що сам чую: Алеж добрий Боже, сеж божевільство! Мимо того виправляю таке дальше. По довгій хвилї, може по упливі кількох годин збираю до купи всї мисли, кусаю ся в уста і зриваю ся, як добре можу. Се мусить скінчити ся! Вишукую собі тріску до пережовуваня і відтак сїдаю резолютно до писаня

З великим трудом зліпив я кілька речень, двайцять нужденних слів, котрі я з великою

бідою злїпив, щоби лиш посувути ся наперед. Відтак скінчило ся, моя голова пуста; більше не міг. І коли вже абсолютно не міг іти дальше, витріщив я широко розплющені очи на послїдні слова, ті не докінчеві аркуші, вплялив очи в дивні, тремтячі букви, що як малі, волосаті звірятка розпростирали на папери ноги, і в кінци вічо вже з усего того не розумів, не думав більше.

Час минав. Чую рух на подвірю, туркіт возів, тупанє коней; зі стайнї доходив до мене голос Єнса Оляфа, коли кликав до коней. Я був цілковито утомлений; від часу до часу цямкав устами, а більше не робив нічого. Мої груди були в лихім станї.

Зачинало смеркати ся; я опадав що раз більше на силах, утомив ся і поклав ся назад до ліжка. Щоби розігріти руки, скороджу ними волосє, туди й сюди і притім вириваю їх потроха і розсїваю по подушцї. В тїй хвилї я о тім не думав! як би мене се нїчо не обходило; я і так мав досить волося. Знов стараю ся вирвати себе з того оголомшеня, котре як мрака текло моїми членами; підношу ся, ударяю долонею о колїна, кашляю сильно, о скілько на се позволили мої утомлені груди — і знов паду на ліжко. Не помагало нїчо, завмираю без помочи, з отвореними очима, з поглядом зверненим в гору. Нарештї вкладаю палець в уста і зачинаю ссати. В мозку зачало ся щось рухати. гадка що вигребувала ся, божевільний помисл. А що, як би я вкусив? І не надумуючи ся дальше замикаю очи і затискаю зуби.

Я схопив ся. Нарештї прокидаю ся. З пальця капала кров, котру я злизав. Не дуже болїло;

і рана не була дуже велика, але я відразу прийшов до себе; я похитав головою, підійшов до вікна, де знайшов платок, котрим завязав рану. Коли я тим був занятий, в очах виступила вода, я нишком плакав. Той худий, розкушений палець виглядав так нещасливо. Господи небесний, як далеко ти зайшов!... Темнота збільшала ся. Не було се неможливе, ще сего вечера написати моє фінале, коли-б я лиш мав сьвічку. В голові знов прояснило ся, мисли приходили і плили як звичайно, і я не дуже терпів; не відчував навіть голоду так сильно, як перед кількома годинами; ще видержав би до слідуючої днини. Може тимчасом зможу дістати сьвічку на кредит, коли піду до склепу і там виясню моє положенє. Мене там добре знали; за добрих часів, коли мав ще гроші, купив там не один хліб. Менї без сумніву дадуть сьвічку на моє чесне імя. І перший раз від довгого часу вичистив я убранє, усунув з ковніра випавше волосє, о скілько се на потемки дало ся зробити, і зійшов на долину. Прийшовши на улицю, впало менї на гадку, що лїпше попросити о хліб. Під ніяким услівєм! кажу собі. На жаль був я в станї, що не зносить поживи; повторили би ся ті самі історийї з візиями, предчутями і божевільними помислами, статї не скінчу, а тут ходило о се, щоби прийти до „Команданта", заки знов за мене забуде. Під ніяким услівлєм! Отже рішаю ся на сьвічку! З тим вступаю до склепу.

При столї стоїть панї і щось купує; коло неї лежать пакетики позавивані в різні сорти паперу. Хлопець, що мене знає і знає, що звичайно купую, завиває відразу хліб в ґазету і подає менї.

„Ні, тепер потрібна мені свічка“, кажу. Дуже тихо і чемно кажу се, щоби єго не розсердити і щоби не попсувати собі виглядів на сьвічку. Моя відповідь змішала єго; на мої несподівані слова він цілковито здурів! я перший раз зажадав від него, що иньше, як хлїб. „То мусите хвильку заждати“, сказав в кінци і звернув ся знов до пані. Вона бере свої річи, платить, дає пятькоронову ноту, дістає решту, і відходить. Тепер лишаємо ся самі: субєкт і я. Він каже:

„Вам потрібна сьвічка?“ кажучи се, розриває пачку і витягає одну для мене. — Дивить ся на мене, — а я не в силї виповісти мого жаданя.

„Ах правда, ви заплатили“, каже нагло. Каже цілком просто, що я заплатив; чую кожде слово. Відтак числить срібло при касї, корону за короною, блискучий, масний гріш, — здає решту з пяти корон. „Прошу!“ каже.

А я стою, дивлю ся на ті гроші одну секунду; розумію, що щось не в порядку, але не надумую ся, в загалї нїчо не думаю, і подивляю лиш весь той маєток, що там сьвітив ся перед моїми очима. Відтак механїчно згортаю гроші.

Одурілий з подиву, збитий, знївечений стою при лавці; нарештї ступаю крок до дверей і знов стаю. Мій погляд опинив ся на означеній точцї на мурі, де висів малий дзвінок на шкірянім нашийнику, а під тим вязанка мотузків. В усе те я впялив очи. Субєкт гадав, що маю охоту розпочати розмову, бо так довго задержую ся, і каже, порядкуючи розкинену на лавці купу паперу до завиваня: „Виглядає так, як би мала прийти зима“.

„Гм! Дійсно“, відповідаю, „виглядає, як би мала прийти зима. Так виглядає“. А відтак знов: „О, так, і не є воно заскоро“.

Чую мої слова, виразно кожде слово, як би се говорив хто другий; говорю несьвідомо, мимовільно, не чуючи того.

„Так? Дійсно так гадаєте?“ питає субєкт.

Я всунув руку з грішми в кишеню, потиснув клямку і вийшов; чую, як сам сказав добраніч, а склеповий слуга відповів. Я відійшов вже пару кроків, коли склепові двери нагло відчинили ся, а субєкт крикнув за мною. Озираю ся спокійно, без сліду боязни; збираю лиш гроші до купи і приготовляю ся на се, що треба буде віддати.

„Ви забули сьвічку“.

„Дякую!“ Кажу спокійно. „Дякую! Дякую!“. Відтак з сьвічкою в руці зійшов я улицею на долину. Перша моя розумна гадка була посьвячена грошам. Я пішов під ліхтарню, перечислив їх пару разів, важив в руці і сьміяв ся. Тепер маю панську поміч, величаву, чудесну поміч на довгий, довгий час! Я всунув гроші назад в кишеню і пішов... Перед гостинницею при Шторґаде задержую ся і зимно та спокійно міркую, чи можу відважити ся увійти до середини і сейчас зїсти малу порцию. Чую клапанє тарелів, ножів, і вилок, чую, як товчуть мясо. Покуса була за велика. Вступаю: „Біфштик!“ „Біфштик!“ крикнула кельнерка крізь віконце. Сідаю при малім столї коло дверей і жду. Було досить темно де я сидів; тим то й я був як би захований і зачинаю міркувати. Від часу до часу надзирателька цікаво спозирала на мене.

Я тепер допустив ся мого першого нечесного діла, моєї першої крадїжи, супротив котрої всї мої давнїйші вчинки були нїчим; мій перший, — великий упадок .. Хай буде! Вже не дало ся змінити. Впрочім я міг справу з крамаром упорядкувати иньшим разом, пізнїйше, коли буде нагода. Моя ж справа не потребувала дальше погіршати ся; окрім того я не зобовязав ся жити чеснїйше, як иньші люде, не було нїякої умови... „Чи скоро дістану біфштик?"

„Сейчас". Кельнерка отвирає віконце до кухнї і зазирає.

Але коли справа виявить ся? Коли субєкт зачне підозрівати, зачне думати о справі з хлїбом і пятьма коронами, з котрих здав решту тій панї? Се було можливе, що колись прийде на се, може вже за слїдуючим разом, коли прийду до склепу? Тодї, мій Боже!... І я незамітно здвигнув раменами.

„Прошу!" сказала кельнерка вічливо і поставила біфштик. „Але чи не зволите перейти до иньшої комнати? Тут так темно".

„Нї, дякую, лишіть мене тут", відповідаю. Її вічливість зворушила мене нагло; я сейчас заплатив за біфштик, дав їй на щастє, що витягнув з кишенї і стиснув її руку. Вона усьміхає ся і каже жартом і з слезами в очах: „За решту купіть собі дім".

Зачинаю їсти, розлакомлюю ся що раз більше і проковтую великі куснї не розкусуючи їх, роскошую ся по звірячому коли тілько наповню уста. Як канїбаль роздирав я мясо... Кельнерка знов приступила до мене: „Хочете напити ся?" І при тім нахиляє ся до мене. Я глянув на неї; говорила дуже тихо, майже несьміло і спустила очи.

„Думаю, гальбу пива, або що впрочім... від мене хочете... до того... коли хочете...“

„Ні, дякую!“ відповідаю. „Тепер ні. Прийду иньшим разом!“ Відійшла і усіла за шинквасом; я бачив лиш її голову. Дивна дївчина!

Справивши ся, іду сейчас до дверей. Я вже чув млости. Кельнерка встала. Я не хотів за далеко виступати, анї показувати ся дївчинї, котрій і не снило ся яка у мене нужда; для того сказав покваппо добраніч, вклонив ся і відійшов.

Сграва зачала дїлати, я терпів сильно і не довго її задержав. В кождім темнім кутї, коло котрого переходив, віддавав по троха, боров ся з млостями, що мене наново випорожнювали, стискав пястуки, збирав свої сили, тупав ногою — на пусто! В кінци вбігаю в якісь сїни, схиляю голову і майже засліплений водою, що ударила менї в очи, віддаю решту.

Я був огірчений, вийшов назад на улицю, проклинав жостокі сили — хтоби вони не були — що мене переслїдували, і желав їм вічну муку і проклятє пекла за їх підлоту. Дїйсно, треба було признати, що доля була дуже не рицарска, дуже не рицарска!... Приступаю до чоловіка, що вдивив ся в склепове вікно і в великім поспіху питаю, що по єго думцї треба давати чоловікови, що довгий час голодував. Іде тут о житє, він не зносить біфштика.

„Я чув, що молоко має бути добре, варене молоко,“ відповів дуже здивований. „Для кого впрочім питаєте?“

„Дякую! Дякую!“ сказав я. „Воно може й добре, варене молоко...“ І з тим я пішов.

Вступаю до першої кавярнї, і прошу о варене молоко. Коли єго дістав, випив так горяче, як було, вицідив лакомо кожду краплю, заплатив і пішов. До хати.

Тепер стало ся щось дивного Перед моїми дверми, оперта о лїхтарню, в її яснім сьвітлї, стоїть постать, котру вже з далека пізнаю, — знов чорно убрана дама з попередних вечерів. Помилка неможлива; четвертий раз була на тім самім місци. Неподвижно стоїть там. — Мене се так здивувало, що мимохіть спиняю хід, мої мисли в тїй хвили в як найлїпшім порядку; але я зворушений; мої нерви ще подражнені послїдною їдою. Як звичайно переходджу близько коло неї, доходджу майже до брами і хочу вже вступати. Там стаю. Нагло приходить менї щось на гадку. Не здаючи собі з того справи, вертаю, приступаю до дами, дивлю ся їй прямо в лице і витаю: „Добрий вечер, панночко!“

„Добрий вечер!“

Чи шукає за ким? Я її вже давнійше замітив; чи можу їй помочи в який спосіб? Впрочім тисяч раз перепрошую.

Вона не знає докладно чи...

В тїй брамі не мешкає нїхто, лиш я і три, чотири конї; се впрочім стайня і бляхарня... Вона мусить бути рішучо на злїй дорозї, коли тут шукає за ким.

Вона відвертає ся і каже:

„Я за нїким не шукаю, лиш стою тут; я думала, що...“

Та-а-ак, се була лиш думка, що вона стояла тут що вечера. Се будь що будь дивна річ; думаю і думаю над справою, і дама стає для мене що раз більшою загадкою. Рішаю ся

поступати сьміло. Я побренькав троха грішми в кишени і без намислу попросив її вступити зі мною де небудь на пиво... з огляду, що се зима, ха, ха... се не потребує довго тревати. Але вона не хоче? Ні, дякую, се було би не добре. Ні, того вона не може. Але як схочу її кусник підвести, то... Дорога така темна і їй ніяково вертати самій улицею Кароля Івана, вже так пізно.

Ідемо; вона по правім боці. Дивно гарне чувство заволоділо мною, сьвідомість, що знаходжу ся коло молодої дівчини. Цілу дорогу дивлю ся на неї. Перфума її волося, що виходила з її тіла, той жіночий запах, що окружав її, її солодкий віддих, за кождим разом, коли звернула до мене своє лице, все те плило на мене і без упину вдирало ся у всї мої змисли. Я міг добачити повне, троха бліде лице під воалькою і високу круглу грудь під плащом. На саму гадку про всї ті під плащом і воалькою укриті скарби, мої змисли мішали ся, вони робили мене ідіотично щасливим, без ніякої розумної причини; я довше не видержав, доторкнув ся її рукою, погладив по раменах і глупо усьміхав ся. Чув, як товкло ся моє серце. „Які ви чудні!" кажу.

Як то?

Отже поперше мала звичай, кождого вечера стояти під брамою стайнї, без найменшої причини, лиш тому, що так думала собі...

Вона-ж може мати свою причину; а окрім того вона любить довго лишати ся, вона все робила се дуже радо. Чи я люблю класти ся перед дванайцятою?

Я? Коли що небудь на сьвіті ненавиджу, то класти ся спати перед 12 годиною.

Отже бачите! А відтак все уряджує сей прохід вечером, коли не має иньшого діла; мешкає на площи сьв. Оляфа...

„Иляялї!“

„Що!“

„Я сказав лиш Иляялї... Говоріть дальше!“

Мешкає при площи сьв. Оляфа, сама з мамою, з котрою не може говорити, бо дуже глуха. Що-ж дивного, коли радо троха пройде ся?

„Цїлком нїчо“, кажу.

Отже? — В її голосї чую, що усьміхнула ся. —

Чи не має сестри?

Так, старшу сестру — з відки се знаю? Але вона виїхала до Гамбурґа.

Давно?

Перед пяти недїлями. З відки знаю, що вона має сестру? Ми мовчали. Якийсь чоловік з парою чобіт під пахою минає нас, впрочім улиця пуста, як далеко можемо глянути. Від Тіволї доходить сьвітло ряду лямп. Снїг вже не падав, небо було чисте.

„Господи, вам не зимно без пальта? питає нагло дама і дивить ся на мене.

Чи маю їй сказати, чому не маю пальта? Сейчас виявити мою позицию і від разу наполохати її? Се-ж було так роскішно іти поруч неї і ще хвильку удержувати її в несьвідомости; я розсьміяв ся і кажу: Нї, цїлком нї.“ І щоби перейти на иньшу тему, питаю: „Чи ви бачили менажерию в Тіволї?“

„Нї“, відповіла. „Чи там є що видїти?“

Коли би їй захотїло ся пійти? Там, де було так ясно і тілько людей! Се би її дуже женувало; мій лихий стрій, моє худе лице, ко-

трого до того ще від двох днів не мив, вигналиб її за двері; а може навіть відкрила би, що не маю камізольки...

„О ні, видіти, там певно нема що.“ Відтак прийшла мені на гадку ціла маса щасливих справ, з котрих сейчас зробив ужиток, кілька звичайних слів, рештки в моїм висушенім мозку: Що можна сподівати ся по такій менажериї? Звірята в клітці не мають для мене взагалі ніякого інтересу. Ті звірята знають, що ми там стоїмо і дивимо ся на них: вони відчувають ту сотку цікавих поглядів і се на них впливає. Ні, я випрошую собі звірята несьвідомі того, що на них дивлять ся, ті полохливі сотворіня що товчуть ся в своїй печері або з полискуючими, зеленими очима лежать, лижуть свої лапи і думають. Що?

Дійсно, в тім моя була правда... Лише що в звірині в єго особлившій плідности, єго особлившій дикости було щось незвичайного. Тихий, повзаючий хід в темряві ночи, звітріла таємничість ліса, крик перелітаючої птиці, вітер, запах крови, буря над нами в просторі, коротко, дух хижого сьвіта в хижій звірюці.... поезия несьвідомого.... Але я потерпав, що се її томить, і сьвідомість великого мого убожества опанувало мене на ново і придавила до землї. Колиби я був бодай як так одягнений, міг би розвеселити її тою турою до Тіволї! Я не розумів особи, котра знаходила приятність в тім, що полунагий жебрак ішов з нею цілу улицю Кароля Івана. Що на Бога сьвятого вона собі властиво гадає? І чого я ішов і чепурив ся і глупо сьміяв ся з нічого? Чи мав я яку розумну причину дати себе сему ніжному, шовковому птахови тягнути так далеко? Чи

се не коштувало мене ніякого напруженя? Чи я не чув в серцю зимна смерти за найлегшим подувом вітру? І чи не рило вже в моїм мозку божевільство, лиш тому, що від місяців не мав що їсти? Она перешкодила мені навіть вернути до хати і взяти на язик троха молока, ложку молока, котре може-б і задержав в жолудку. Чому не відвернула ся від мене і не сказала мені іти до чорта...

Я був в роспуці; моя безнадійність довела мене до крайности і я сказав: „Властиво ви не повинні іти зі мною панночко: я проституую вас перед цілим сьвітом, самим моїм одягом. Се дійсно так, так дійсно гадаю“.

Вона змішала ся. Глянула нагло на мене і мовчить. Нарешті каже: „Милий Боже!“ Більше нічого не каже.

„Що ви тим думали?“ питаю.

„Ех, ні, ви встидаєте мене... Тепер не маємо вже далеко“. І вона прискорює свій хід.

Завертаємо в університетску улицю і бачимо вже ліхтарні на площи сьв Оляфа. Тепер вона знов іде поволійше.

„Не хочу бути не дискретний,“ кажу, але чи не скажете мені як вам на імя, заки розлучимо ся? І чи не схочете на хвилю піднести воальку, щоби я міг вам придивити ся? Я би такий був вдячний“.

Павза. Жду.

„Ви мене вже раз бачили.“

„Иляялі!“ повторяю.

„Як? Ви раз вже ішли за мною пів дня, аж до хати. Чи ви тоді були пяні?“ Знов чую, що усьміхнула ся.

„Так, так, я тоді на жаль був пяний.“

„Се було не гарно з вашої сторони!“

Цілком знівечений признаю, що се було не гарно.

Ми дійшли аж до фонтани і глянули на числені осьвітлені вікна під числом 2.

„Дальше не можете іти зі мною. Дякую за сей вечер!“

Я схилив голову, не мав відваги що-небудь сказати. Відтак здоймаю капелюх і так стою перед нею. Чи не подасть менї руки?

„Чому не просите мене, щоби я з вами вернула кусень дороги?“ питає тихо і дивить ся на кінцї своїх черевиків.

„Господи Боже,“ відповідаю не свій, „Господи Боже колиб ви се зробили!?

„Так, лише малий кусник“.

Завертаємо.

Я був цілком змішаний і не знав, як маю іти або стояти; сесе сотворінє вивернуло цілий хід моїх думок. Я був одушевлений, чудно веселий; менї здавало ся, що гину з утїхи і щастя. Вона виразно хотїла вертати зі мною, се не була моя видумка, але її власне бажанє. Дивлюсь на неї і стаю що раз сьмілїйший, вона осьміляє мене і кождим словом притягає мене що раз більше до себе. На хвилю забуваю за моє убожество, мою мізерию, моє нужденне істнованє; чую як тепла кров пливе моїм тїлом, — як за давних часів, перед моєю руїною — і я постановив малим підступом розслїдити справу.

„Впрочім я не ішов тодї за вами, лиш за вашою сестрою“, кажу.

„За моєю сестрою?“ питає до найвисшої степени здивована. Стає, глядить на мене і дійсно жде на відповідь. Питає цілком сериозно.

„Так,“ відповідаю. „Гм! То значить за молодшою з обох дам що ішли перед мною“.

„Молодша? Так? Ха, ха, ха!“ Нагло розсьміяла ся голосно і сердечно як дитина. „Ні, які ви хитрі! Ви се лиш тому сказали, щоби я скинула воальку. Не правда? Так, я се добре зміркувала. Але ви помилили ся… за кару.“

Ми сьміяли ся і жартували, говорили безнастанно цілий час; я не знав що говорю, такий був веселий. Вона розповідала, що вже раз бачила мене, в театрі. Я був там з двома товаришами і поводив ся як божевільний. На жаль, я тоді був здаєть ся пяний!

Чому вона так гадає?

Бо так дуже сьміяв ся.

Так? Ах правда, тоді я ще сьміяв ся!

А тепер вже ні?

О чому ні, тепер також.

Ми прийшли на улицю Кароля Івана. Дальше не підемо!“ сказала. І ми знов вернули на університетску. Вернувши під фонтану, ішов я поволійше; я знав, що дальше іти не можу.

„Так, тепер мусите вернути,“ сказала і станула.

„Так, дійсно мушу.“

Але сейчас відтак гадала, що можу відпровадити її аж до брами. Господи Боже, сеж нічо злого, Що?

„Ні “ кажу. Коли ми вже станули під брамою, вся моя нужда знов звалила ся на мене. Як мож було задержати відвагу, коли чоловік був такий зломаний? Тут стояв я перед молодою дамою, брудний, обдертий, обезображений голодом, немитий, лиш до половини одягнений, — просто západай ся під землю. Я змалів, скулив ся мимохіть і кажу: „Чи можу з вами знов зійти ся?“

Я не мав відваги надіяти ся, що вона позволить на сходини; я майже бажав собі острого ні, котре могло би мене скріпити і зробити байдужним.

„Чому ні,“ сказала тихо, майже нечутно.

„Коли?“

„Не знаю.“ — Павза.

„Не скинете воальки на одну хвилинку, щоби я видів, з ким говорив? Лиш на хвилинку. Я мушу бачити, з ким говорив.“ — Павза.

„Можете ждати на мене тут вівторок вечером. Хочете?“

„Так, наймилійша, коли вільно!“

„О осьмій.“

„Добре.“

Я погладив рукою її плащ, і стріпав сніг, щоби таким способом доторкнути ся її; се була для мене роскіш, так близько бути коло неї.

„Але не думайте дуже зле о мені“, сказала і знов усьміхнула ся.

„Ні...“

Нагло зробила резолютний рух і піднесла воальку високо аж на чоло; одну секунду дивили ся ми на себе. Иляялї! сказав я.

Вона піднесла ся, обняла мою шию і поцілувала в уста. Один раз, скоро, скоренько, в уста. Я чув, як филювала її грудь, як сильно дихала. Відтак сей час відскочила, сказала добраніч, без тху, шепотом, відвернула ся і не кажучи більше ні слова побігла сходами на гору....

Брама заперла ся.

На другий день падав ще сильнійший сніг, тяжкий з дощем змішаний сніг, великі вохкі

платки, що падали і перемінювали ся в багно. Температура була остра, як лід зимна.

З головою дивно збентеженою зворушенями вечера, з серцем роскішно пяним солодкою стрічею, прокинувсь я вже пізно перед полуднем. Розмарений лежу так хвильку і уявляю собі, що Иляялї коло мене; витягаю руку, обіймаю себе самого і цілую воздух. Відтак встаю, пю чарку молока а безпосередно по тім зїдаю біфштик і не чую більше голоду; лиш мої нерви були знов дуже роздратовані.

Сходжу на базар з одінєм. Менї прийшло на гадку, що може дістану дешево яку переношену камізольку, щось під сурдут, менша о се що. Виходжу сходами на гору і знаходжу камізольку, котру докладно оглядаю. Коли я тим був ще занятий, переходив туди знакомий, уклонив ся і закликав мене; я лишив камізольку на кілку і зійшов до него. Був технїком і ішов до бюра. „Ходіть на склянчину пива,“ сказав ... Але скоро, бо маю не богато часу .. Хто була сеся дама, з котрою ви вчера ходили?“

„Слухайте“, кажу, завистний на саму єго гадку. „А коли би се була моя суджена?

„А до дїдька!“ крикнув.

„Так, вчера рішило ся“.

„Страшно засоромив ся і увірив менї безусловно. Я набрехав єму цїлу фіру, щоби лиш єго збути ся; пиво прийшло, ми випили і пішли.

„Отже бувайте здорові!... Слухайте“, сказав нагло, „я вам винен кілька корон і се шкандал, що вам їх давно вже не віддав. Але при першій нагодї дістанете гроші“.

„Дякую“, відповідаю. Але я знав, що корон нїколи не дістану.

Пиво ударило менї до голови, менї стало дуже горячо. Згадка за вечірну пригоду опанувала мене, доводила майже до помішаня. А коли не прийде ві второк? Коли зачне надумувати ся, стане недовірювати . Недовірювати під зглядом чого?... Мої мисли нагло оживили ся і кружили довкола грошей. Менї стало лячно, я бояв ся о себе самого. Обманьство з всїма єго подробицями ударило на мене, я бачив малий склеп, склепову лавку, мою худу руку, коли хапав гроші і малював собі поступуванє поліциї, коли би прийшла мене забрати. Руки і ноги заковані, нї, лиш руки, може також лиш одна рука; крати, протокол урядника, шкребтанє єго пера, може взяв в тій цїли нове; єго погляд, єго небезпечний погляд! Що-ж, пане Танґен? Келїя, вічна темнота...

Гм. Стискаю судорожно руки, щоби додати собі відваги, прискорюю хід і приходжу на Стортов. Тут сїдаю.

Проч з дитиньствами! Як можуть доказати що я украв? До того ще крамарский хлопець не відважить ся робити крику, хоч би коли опамятав ся, як було з тою справою; він жеж дорожив своім місцем. Лиш без крику, без нїяких сцен, коли можу просити!

Мимо того гріш тяжів в моїй кишени і не давав менї спокою. Я студиював себе і цїлком ясно вислїдив, що перед тим був щасливійший, тодї, коли чесно терпів і боров ся. А Иляялї! Чи я її не понижив моїми грішними руками! Господи небесний! Мій Господи Боже! Иляялї!

Нагло зриваю ся і іду прямо до перекупки з пампухами при аптицї під слонем. Я

міг ще видобути ся з ганьби, ще не було за пізно; цілому сьвітови докажу, що я спосібний до того! По дорозї приготовляю гроші, держу в руцї кождий сотик; згинаю ся над лавкою баби, як би що хотїв купити і не беручи нїчого, кидаю їй гроші в руку. Не кажу нї слова і відходжу.

Як чудно се смакувало, бути знов чесною людиною! Порожні кишенї не тяжіли менї більше, була се роскіш бути знов голим без гроша. Коли добре подумаю, ті гроші в ґрунтї річи коштували мене богато утаєної жури; я дійсно лиш з відразою думав о тім; я не мав затверділої душі, моя чесна натура обурювала ся против низького поступку. Хвалити Господа, я піднїс ся назад в моїй сьвідомости. Наслїдуйте-ж мене! сказав я і глянув на товпу на торзї. Лиш наслїдуйте мене! Я ущасливив бідну, стару перекупку, котрої положенє було безвихідне. Нинї її дїти не ляжуть голодні... Такими думками додаю ссбі духа і приходжу до пересьвідченя, що я знаменито поступив собі. Славити Господа, я тепер збув ся грошей.

Пяний і зденервований іду улицею надутий. Утїха що можу станути перед Иляялї чистий і чесний і дивити ся їй в лице, опанувала мене; я не мав вже нїяких болїв, в голові було ясно і легко, було як би на моїх плечах яснїла голова з сьвітла гордости. Мене зібрала охота до глупих збитків, виправляти чудацкі річи, цїле місто поставити на голову. Через цїлу „границю“ ажь до гори, поступаю як божевільний; в ухах шумить, в мозку такий лад, як у пяного. Цїлковито одушевлений зухвалістю власної глупоти, загадую приступити до експреса, що впрочім не сказав нї

слова, подати єму мій вік, стиснути єго руку, влізливо глянути єму в лице і відтак без ніякого дальшого поясненя відійти. Розрізняю нюанси в голосах і сьміху прохожих, обсервую пару малих птахів, що перед мною скачуть на улици, зачинаю студиювати вираз брукового каміня і знаходжу на них всілякі знаки і чудні фіґури. Тимчасом зайшов я аж на площу Штортінґу.

Нагло стаю і дивлю ся на фякрів. Візники походжають і балакають, коні стоять нахилені в тій слоті. Сюди! кажу і штовхнув себе ліктем. Приступаю скоро до першого воза і всїдаю. Улєвольдсвай ч. 37! кричу. Ми відїхали.

По дорозї візник зачав озирати ся, нахилювати ся, і заглядав до воза де я сидів під дашком. Чи зачав недовіряти? Без сумнїву, моя одїж зробила єго осторожним. „Мушу знайти одного пана!“ крикнув я, щоби єго випередити, і відтак докладно пояснюю єму, що того пана абсолютно мушу знайти.

Задержуємо ся під ч. 37, вискакую, біжу сходами на гору, аж на третий поверх, хапаю за дзвінок і дзвоню; дзвінок наробив шість, сім разів страшного крику. Дївчинка відчиняє; бачу, що в усї має золоті бутони і чорні ґузики на сивій сукни. Глядить на мене з острахом.

Питаю за Кірульфом, Йоахімом Кірульфом, коли можу так висказати ся, гандляром вовною, коротко кажучи, що до єго особи не мож помилити ся . . .

Дївчина перечить головою. „Тут не мешкає ніякий Кірульф,“ каже. Видивила ся на на мене, хапає за клямку готова цофнути ся. Не завдавала собі найменшого труду, щоби винайти чоловіка; виглядала дїйсно так, як би

знала особу, за котрою питаю, колиби тілько хотїла трошка подумати, лїниве сотворінє. Я розлютив ся, обернув ся до неї плечима і збіг сходами назад на долину.

„Нема єго тут!“ кричу до візника.

„Нема?“

„Нї. Їдьте на Томтеґаден ч. 11“.

Я був до найвисшої степени збентежений і заразив тим візника; він певно думав, що тут іде о житє і смерть, і без намислу пігнав дальше. Гнав що сили.

„Як він називає ся?“ спитав і обернув ся на сидженю.

„Кірульф, гандляр вовною Кірульф.“

Візник також думав, що тут не мож помилити ся. Чи не носить він звичайно ясного сурдута?

„Що?“ крикнув я, „ясний сурдут? Ви збожеволїли? Гадаєте може, що я питаю за чаркою від чаю?“ Сей ясний сурдут прийшов менї дуже не в пору, попсував менї цїлого чоловіка, так як я єго собі був подумав.

„Як ви казали, що він зве ся? Кірульф?“

„Певно, чи се так дивне? Імя не понижає нїкого“.

„Чи не має червоного волося?“

Можлива річ, що мав червоне волосє, і коли візник згадав за се, я відразу був певний, що єго правда. Я був бідному фірманови формально вдячний і сказав єму, що він трафив цїлком добре; річ має ся дійсно так, як він каже; була би се рідкість, бачити такого чоловіка без рудого волося.

„Се мусить бути той самий, з котрим я пару разів їздив“, сказав візник. „Чи не мав він палиці з суком?“

Тепер побачив я чоловіка живцем перед собою і сказав: Ха, ха, того чоловіка ніхто ще не бачив без сукатої палиці в руці. Під тим взглядом можете бути спокійні, цілком спокійні.“ Так, се було ясно, то був той самий чоловік, з котрим він їздив. Він міг єго знов...

І ми їхали дальше, що аж іскри сипали ся. За весь той час подразненя я не стратив ні на хвильку душевної рівноваги. Минаємо поліцая, а я бачу, що має число 69. Се число вцїлило в мене так жостоко добре, сидить нагло мов тріска в моїм мозку. 69, точно 69, ніколи вже не забуду, числа 69!

Опираю ся спиною, добич божевільних вигадок, ховаю ся скулений під дашок, аби ніхто не бачив, що рухаю устами, і мов ідіот зачинаю говорити з самим собою. Божевільство шаліє в моїм мозку, даю єму повну свободу, я був так сильно переконаний, що уляжу впливам, котрих не міг опанувати. Зачинаю сьміяти ся, тихо і пристрастно, без слїду причини, все ще веселий і пяний кількома склянками пива. Поволи моє роздразненє зменшало ся, мій спокій зачав поволи вертати. Чую зимно в зраненім пальци і впихаю єго між шию і ковнїр, щоби троха розігріти. Так приїздимо на Томтеґаден. Візник станув. Висїдаю, без поспіху, не думаючи нічого, лїнивий, з тяжкою головою. Вступаю в сїни, входжу на подвірє, переходжу на поперек, трафляю на якісь двері, отворяю, вступаю і знаходжу ся в коритари, в родї передпокою з двома вікнами. В однім кутї стоять два куфри, один на другім, під стїною стара, непомальована лавка до спаня, на ній ковдра. На право, в першій комнатї чую крик дїтей, а над мною на другім поверсї

бренькіт бляхи, котру кують. Все те спостеріг я в першій хвили, як лиш увійшов. Переходжу спокійно передпокій до противних дверей, не кваплючи ся, не думаючи о утечи, отвираю їх, і виходжу на Воґнмансґаде. Дивлю ся на дім, через котрий я як раз пройшов: гостинниця і готель для подорожних.

Менї і на думку не приходить утїкати, виховзнути ся візникови, що жде на мене; іду цїлком поволи Воґмансґадою без страху, не почуваючи ся до злого. Кірульф, той гандляр вовни, що так довго товк ся в моїм мозку, той чоловік, о котрім я думав, що мусїв істнувати, котрого доконче мусїв знайти — він щез з моїх мислей, затер ся разом з иньшими божевільними помислами, що одні по других приходили і щезали; я думав о нїм лиш як о якім споминї.

Чим дальше я ішов, тим ставав тверезїйший; тяжкий, утомлений тягну за собою ноги. Снїг все ще падав великими вохкими платками. Нарештї виходжу на Ґренлянд, аж під перков, де сїдаю на лавцї, щоби відпочати. Всї прохожі спозирають на мене здивовані. Я задумав ся.

Добрий боже, як сумно було тепер коло мене! Я вже так сердечно утомив ся житєм, так було менї єго досить, що по моїй думцї, не виплачувало ся ще довше бороти ся, аби се житє удержати; неудачі взяли гору, вже дійшло до крайности; я був документно знищений, став лиш тїнею сего, чим колись був. Плече запало ся, цїлком в один бік і я привик ідучи перехиляти ся наперед, щоби о скілько мож, шанувати груди. Перед кількома днями оглядав я у себе в хатї моє тїло, і весь той час

мусїв над ним плакати. Від кількох тижднїв ношу ту саму сорочку; вже й закостенїла від старого поту і повитирала на тїлї рани; з рани текла закровавлена вода, але се не дуже болїло; воно лише було гірко мати сесю рану на серединї черева. Я не знав, як собі з нею порадити, сама не хотїла загоїти ся; я її вимив, висушив старанно і знов натягаю ту саму сорочку. На се не було ради....

Сиджу тут на лавцї, передумую все те та сумую. Я жалував сам себе, навіть мої руки видали ся менї обридливими. Утомлений, майже бестидний вираз моїх рук мучить мене, викликує млости; вид худих пальцїв робить на мене ординарне вражінє, ненавиджу цїле моє розлїзле тїло, менї страшно, що мушу єго носити, мушу чути коло себе. Господи! Коли би нарештї тепер вже прийшов кінець! Я би так з цїлого серця радо умер.

Цїлком пригнетений, зогиджений і в власній сьвідомости понижений, встаю механїчно і вертаю до хати. По дорозї минаю браму де стояло: „Посмертне білє панни Андерсен на право в брамі“. — Старі спомини! кажу і згадую давну мою комнату, старе крісло до гойданя, ґазетні тапети під дверми, оповіщенє інспектора морскої лїхтарнї і сьвіжий хліб пекаря Ольсена. О так, тодї ішло менї о много лїпше як тепер; за одну ніч написав я фейлєтон за 10 корон; тепер вже не можу нїчого написати, а коли спробую, голова сейчас випорожнювала ся. Так, тепер зроблю кінець! З тим іду, тай іду.

Чим близше склепу з віктуалами, тим сильнїйше ворушить ся у мене пів несьвідоме чувство, що наближую ся до якогось небезпе-

ченьства; але я сильно держу ся своєї постанови, хотїв себе видати. Спокійно ступаю сходами, в дверех стрічаю малу дївчинку з чаркою в руцї, пересуваю ся по при неї і запираю двері. Я і субєкт стоїмо другий раз проти себе, самі.

„Ну“, каже, „страшна непогода“.

По що так заходити? Чому не задержує мене відразу. Я страшно розлютив ся і сказав:

„Я-ж не приходжу, щоби плести о погодї“.

Така напасть змішала єго, малий крамарский єго мозок відмовив єму сужбу, єму і на гадку не приходило, що я украв єму пять корон.

„Чи ви того не знаєте, що я вас надув?“ кажу нетерпеливо, при тім сопу сильно, дрожу готовий зробити насильство, коли сей час не приступить до річи.

Але сему сарацї і не снить ся нїчо.

Нї, ти любий сьвіте, між якими глупими людьми чоловік змушений жити! Я клену, поясню єму точку по точцї, як все те склало ся, показую де я тодї стояв і де він стояв, коли се стало ся, де лежали гроші, як я їх згорнув і руку стис — він все те розуміє, але не робить нїчо против мене, звертає ся то в той то в сей бік, підслухує кроки в бічній комнатї утихомирює мене, каже не так голосно говорити і нарештї каже.

„Ви поступили собі ординарно“.

„Нї, заждїть липі!“ бо мене перло перечити ся з ним, дразнити єго; се не такий негідний поступок, як то він представляє собі в своїй нуженній віктуаловій голові. Я очевидно не задержав грошей, се нїколи не прийшло би менї на гадку; я з мого боку не хотїв

з того користати, се противне моїй з ґрунту чесній натурі....

„Куди-ж ви з тим пішли?

Дав старій, бідній бабі, кождий сотик, абисьте се знали, такий то чоловік з мене, за бідних я ніколи не забуваю цілком так....

Він стоїть і хвильку думає, видно, не морішити ся, о скілько я чесна людина або ні, і нарешті каже:

„Чи ви не могли радше вернути гроші?“

„Ні слухайте, я не хотів наробити вам клопоту, хотів вас зашанувати. Але ось яка подяка за шляхотність. Ось стою тут, пояснюю вам цілу річ, а ви не соромите ся як собака, навіть цілком не стараєте ся полагодити спору зі мною. Для того умиваю руки. Впрочім побери вас чорт. Бувайте здорові!“

Я відійшов і лопнув за собою дверми.

Але коли я прийшов до своєї комнати, тої сумної діри, мокрий від снігу, з колінами, що по мандрівках дня дрожали, — пропало все моє зухвальство, я знов упав на дусі. Зачинаю жалувати, що напав так на бідного склепового хлопця, плачу, хапаю себе за горло, щоби покарати себе за підлий поступок і ґрунтовно нищу себе. Він очевидно був в смертельній тревозї о своє місце, не сьмів робити крику з причини тих пяти корон. А я використав єго тревогу, мучив єго довгою розмовою, сердив єго кождим голоснійшим словом. Бути може, що в бічній комнаті сидів шеф і вже може на волоску висїло, що він був спонуканий вийти до нас, аби видіти, що тут властиво діє ся. Ні, підлости, до яких я був спосібний, не мали границь!

Ну, але чому вони мене не придержали?

Тоді воно-б раз скінчило ся. Я би так кажучи витягнув руки до кайданків. Я би цілком не боронив ся; противно, ще би поміг. Пане неба і землї, один день мого житя за ще одну таку щасливу секунду! Ціле моє житє за порцию сочевиці! Вислухай мене лиш один сей раз!...

В мокрім одїню лягаю на постїль: я мав неозначену гадку, що сеї ночи умру, і тому рештку моїх сил ужив на упорядковане ліжка, щоби рано був коло мене який-такий порядок. Відтак склав я руки і вибрав відповідне положене.

Нагло прийшла менї на гадку Иляялї. Що я міг за неї забути! І дуже слабий проміньчик сьвітла заглянув в мою душу, малий соняшний промінь і загрів мене І ще більше прийшло сонця, лагідне, ніжне, мягке як шовк сьвітло, що оголомшуючо, роскішно гладило мене. А сьвітло сонця що раз кріпшало, кріпшало, розпалювало голову, і жаріло і варило в моїм висушенім мозку. Нарештї перед моїми очима загорів костир з промінних снопів, небо і земля горять, люде і звірята з полуміни, гори з огню, чорт з огню, пропасть, пустиня, вселенна горять, огненний божий суд.

Дальше я вже нічого більше не чув і не бачив.

В снї я так був зіпрів, що коли прокинув ся, цілий був мокрий, дуже мокрий. Пропастниця добре вхопила мене. Зразу не можу ясно зміркувати, що зі мною дїє ся; здивований озираю ся довкола себе, чую, що моя істота цілковито змінена, не пізнаю себе більше. Обмацую свою руку від кінця до гори, так само ноги і страшно дивую ся, що вікно сидить

в тій стіні, але як раз в цілком противній; мені здавало ся, що тупанє коней під мною, доходить до мене з гори. Мені також було в загалі досить не добре. Вохке і зимне волося спливало з чола; підношу ся на ліктях і дивлю ся на подушку; і тут лежат малі пучки мокрого волося. Мої ноги через ніч напухли в черевиках, але не боліли, я не міг лиш рушити пальцями, так задубіли.

Коли минуло полудне і стало вже смеркати ся, встаю і зачинаю прятати в комнаті.

Наперед пробую малими, обережними кроками, стараю ся удержати рівновагу, і о скілько можу шаную ноги. Я вже не терпів і не плакав; я властиво і не сумував, противно був безконечно вдоволений; тепер мені навіть не приходило на гадку, щоби могло бути инакше, як було.

Відтак я вийшов.

Одно, що мене троха мучило, то був — мимо моєї відрази до їди — мій голод. Я знов відчув стидаючий мене апетит, внутрішну лакому охоту їсти, котра що раз збільшала ся. В моїй груди немилосерно гризло, там відбувала ся якась тиха, дивна робота. Се були може з двайцять малих, ніжних звіряток, що поклали головки в одно місце і троха гризли, хвилинку лежали цілком тихо, знов зачинали, без гамору і поспіху дальше відали ся і всюди лишали за собою порожну дорогу...

Я не був недужий, лиш утомлений; зачав пріти. Гадаю піти на Штортов, щоби троха відпочати; але дорога була далека і тяжка! нарешті я таки вже майже зайшов на місце, стояв на розі торговиці і торгової улиці. Піт заливав очи, запечистив окуляри і

осліпив мене, а я станув, щоби себе троха очистити. Не звертаю уваги на се, де стою, навіть о тім не думаю; кругом мене страшний гамір.

Нагло залунав оклик, зимне, остре „уважати!“ Чую крик, чую дуже добре, усуваю ся нервозно на бік, роблю крок так скоро, як скоро можуть рухати ся мої ноги. Потворний віз з хлїбом пігнав попри мене і зачіпив колесом мій сурдут; як би я був троха скорійший, дрібку скорійший, коли би хоч троха був напружив свої сили!; нїчо не помогло, одна нога болїла, пара пальцїв роздавлена; чую, що вони в чоботї скрутили ся.

Візник з усеї сили задержав конї; обертає ся на возї і наляканий питає, як скінчило ся. Ну, могло бути ще гірше.... се здаєть ся не є небезпечне.... не думаю, аби зломило ся... О, прошу....

Як можу скоро, іду до лавки! та маса людей, що стає і дивить ся на мене, тревожить мене. Се-ж не був властиво смертельний удар; коли вже мало стати ся нещастє, то релятивно скінчило ся ще досить добре. Найгірше було, що мій черевик зруйнований; урвало кінець золї. Підношу ногу і бачу, що з діри тече кров. Ну, тут не завинила жадна сторона; тай чоловік не мав наміру справу ще більше погіршити; виглядав дуже зажурений. Коли би я попросив єго о кусень хлїба з воза, він певно дав би менї. Певно дав би менї дуже радо. Най Бог розвеселить єго за се!....

Мене страшно мучив голод і я не знав що діяти з безстидним апетитом. Перевертаю ся на лавці, і прикладаю груди майже аж до колїн; я майже збожеволів. Коли стемніло ся,

я пошкандибав під ратуш — Господь знає в який я спосіб зайшов туди — і усів на канті балюстради. Видираю кишеню з сурдута і зачинаю гризти, впрочім цілком без наміру, дивлячи ся хмарно перед себе і небачучи нічого. Чую масу дітей, що грають ся кругом мене і чую інстиктово, коли хто попри мене перейшов; впрочім не запримічую нічого.

Нагло приходить мені на гадку, що можу зійти на долину до базару і взяти кусень сирого мяса. Встаю, переходжу балюстраду на другий кінець даху базару і сходжу на долину. Дійшовши майже до буди з мясом, я крикнув в сторону входу, як би відганяв пса, звертаю ся цілком безлично до першого різника. „Ах, будьте ласкаві і дайте мені яку костомаху для мого пса! Лиш одну кістку; не потребує на ній нічо бути; щоби лиш мав що в морді нести“.

Дістаю кість, пишну, малу кість, на котрій було ще троха мяса і ховаю її під сурдут. Я подякував різникови так сердечно, що той аж здивований глянув на мене.

„Нема за що“, сказав.

„Ні; не кажіть так, ви поступили собі дуже вічливо“.

З тим вийшов я назад на гору. Моє серце сильно товкло ся. Всуваю ся в „ковальський коритар“ так далеко, як лиш мож було і стаю перед заваленими дверми подвіря. Ані сліду сьвітла; всюди чудово темно; тут зачинаю обгризати кість. Ніяк не смакувало; з кости виступав острий запах крови і мене зачало млоїти. Пробую наново; як лиш задержу, мусіло мати наслідки; ходило лиш о се, щоби лишило ся в жолудку. Але мені ставало що раз гірше.

Я розсердив ся, запустив люто зуби в мясо, відорвав кусник і проковтнув на силу. Але і се не помогло; як лиш малі кусники мяса в жолудку розігріли ся, підступали назад до гори. Я затиснув пятуски мов божевільний, зачав з безрадности плакати і гриз мов навіжений; плачу так, що кість скупала ся в слезах, помарала ся; плачу, як би серце мало роздерти ся і знов зачинаю блювати. Потім клену грімким голосом всї сили сего сьвіта.

Тишина. Кругом нї людини, нї промінчика сьвітла, нї одного звука. Я страшно збентежений, сопу тяжко і голосно і плачу скрежучи зубами, через те, що мушу віддати атоми мяса, котрі може хоть троха моглиби зацитькати мій голод. А що се абсолютно не помагало, хоть раз у раз пробую, викидаю кість за двері і пірваний скажениною перенятий безсильною лютею, кричу і грожу до неба, реву захриплим і їдким голосом імя Бога і згинаю пальцї як клеваки.

Тишина.... Дрожу зі зворушеня і мов задубілий стою на тім самім місци, викидаю тихим шепотом проклони, дрожу по сильнім плачу, зломаний і безсильний по скаженім вибуху гнїву. Стою може годину і плачу і шепчу і держу ся цупко дверей. Потім чую голоси, розмову між двома людьми, що входять в „ковальский“ коритар. Відходжу від дверей, лїзу здовж мурів і знов виходжу на ясно осьвітлені улицї. Коли так сходжу по Юнґбакен, мій мозок зачав працювати в дивнім напрямі. Менї прийшло на гадку, що нужденні бараки на краю торговицї, буди з материялами і старі деревляні загороди з перепошеними убранями суть ганьбою сеї околицї! Вони псували ви-

гляд цілої площи і споганювали місто, тьфу! проч з крамом! І я зачав числити, кілько би то коштувало усунене ґеоґрафічного інститута, тої гарної будівлї, що все так менї впадала в око, коли я туди переходив. Посунене того рода може би не дало ся виконати нижше 70 — 72000 корон, — порядна сума, се треба признати, на всякий случай гарний гріш, га, га, на початок, що? І я кивав порожною головою і признавав, що се на початок гарний гріш. Я все ще дрожав цїлим тїлом і від часу до часу гикав по плачу. Почуваю, що в менї вже не богато житя, якби свистав вже на послїднїй дїрцї. Впрочім було се менї досить байдужно, нї троха не займало мене, противно; я перейшов місто, до ладункових мостів, що раз дальше від моєї комнати.

Так само добре міг я покласти ся на землю, щоби умерти. Болї зробили мене з часом нечутким; в нозї рвало і стукало; менї навіть здавало ся, що біль тягне аж до литок; мене навіть не дуже болїло. Я вже гірші річи видержав. Так зійшов я на желїзниче ке. Нема руху нї гамору, лиш тут і там появить ся яка людиня, робітник або моряк, що лазить з руками в кишенях. Запримічую кулявого чоловіка, що впялив в мене свої очи, коли ми переходили попри себе. Інстинктово задержую єго і ворокотячи питаю, чи „Монахиня“ вже відплила. Відтак я не міг здержати ся, щоби не тріснути під носом чоловіка пальцями і додати: „До сто чортів, так, монахиня!“ „Монахиня“, за котру я цїлком забув. Проте гадка про неї несьвідомо гнїздила ся в моїм нутрі я носив її з собою, не знаючи о тім.

Так, борони Боже, „Монахиня“ очевидно відїхала.

Чи не може менї сказати куди?

Незнакомий думає, стоїть на довгій нозї, а коротку держить у воздусї: коротка троха баламкала ся.

„Нї — Не знаєте, чим наладована?“

„Нї“, відповів я.

Але тепер я вже забув за „Монахиню“ і спитав єго, як далеко може бути до Гольмештранд, числячи в добрих ґеоґрафічних милях.

„До Гольмештранд? Припускаю...“

„Або до Веблюнґснес?

„Що я хотів сказати: припускаю, що до Гольмештранд...“

„Але слухайте, заки забуду“ перебиваю єго, „будьте так добрі і дайте менї троха тютюну, лиш маленький кусничок!“

Дістаю тютюн, дякую чоловікови дуже тепло і відходжу. З тютюну не зробив я ужитку, лиш сейчас сховав в кишеню. Незнакомий довго ще мав мене на оцї, я може в який спосіб розбудив у него недовірчивість; куди я ішов, або де станув, все мав за собою сей недовірчивий погляд, а се не було дуже приємно. Я завернув, приволїк ся назад до него, глянув на него і сказав: „Голкар“. Лиш се одно слово: голкар. Впрочім нїчо. Кажучи се, витріщив на него очи, чую, що страшно витріщив; як би цїлим тїлом дивив ся на него, не лиш очима. Сказавши се слово, я стояв хвильку. Відтак знов поволїк ся на желїзничу площу. Сей чоловік не пустив пари з рота, лиш дивив ся за мною.

Голкар? Я нагло станув. Так, я се зараз відчув: того калїку я вже десь бачив. На горі

на граници! тоді я заставив камізольку. Мені здавало ся, що з того часу минула вічність. Коли так над сим думаю — спертий о мур хати на розі площи і Гавнеґаде — нагло прокидаю ся і пробую дальше лїзти. Коли не був в силї, гляджу сьміло просто себе, відкидаю на бік всякий встид, не було иньшого виходу — стою лице в лице перед „командантом“. Стаю ся беззглядно безличний, ступаю ще крок наперед, щоби звернути на себе єго увагу. Роблю се не тому, щоби розбудити милосердіє, але щоби себе самого осьмішити, виставити на наругу: я мав охоту качати ся на бруку і просити, щоби перейшов через мене, наступив на лице. Навіть не кажу „добрий вечер“.

Він може й зміркував, що у мене щось не в порядку, звільнив хід, а я, щоби єго задержати, кажу: „Я був би вже приніс вам щось, але воно все ще не таке, як треба.

„Так? питає... То ви ще не скінчили?

„Нї, ще не скінчив“. Єго вічливість витиснула нагло слези з моїх очей, кашляю і чищу ніс, щоби загартувати себе. Він дивить ся на мене.

Маєте тимчасом з чого жити? питає, „Нї, також нї“, відповідаю. „Я нинї не їв ще але . . .“

„Сохрани Господи, виж не можете умирати з голоду!“ каже і сягає до кишенї.

Тепер прокинулось у мене чутє сорому я захитав ся аж під мур, держу ся сильно і бачу, як він шукає в своїй калитці; але нїчого не кажу. Дає менї десятку і каже, що я прецінь не можу умерти з голоду. Я вибовтав якийсь викрут і не беру відразу десятки. Соромно якось... було також за богато.

„Квапте ся“, каже і глядить на годинник. Жду на потяг, і як раз чую, що надходить“. Я взяв гроші. Майже спаралїжований з утїхи не кажу більше нї слова, навіть не дякую.

„Се не потребує вас женувати, можете за се писати“, сказав „командант“ і пішов. Коли відійшов пару кроків, пригадую собі, що я навіть не подякував єму. Хочу єго здігнати, але мої ноги угинають ся, троха на ніс не упаду Він віддалював ся що раз більше. Я станув і хотів кликати за ним, але не мав відваги; коли нарештї відважив ся і раз, два крикнув, він був вже за далеко, а мій голос за слабий. Стою на тротоарі, дивлю ся за ним і нишком плачу. Щось таке менї ще нїколи не трафило ся, кажу до себе, дав менї 10 корон! Я станув там, де він стояв, і наслїдую всї єго рухи. Дивлю ся на десять-коронївку оглянув її з усіх сторін і зачав клясти — кленну на цїле горло, що се дїйсно десять-коронївка що держу в руцї, — се був десять-короновий банкнот. Зараз опісля — може доперва дуже довго потім, бо вже цїлком було тихо — стояв я під ч 11 при Томтеґаден. Постоявши хвильку і подумавши, входжу другий раз в ті двері, прямо до гостиницї і заїзду для подорожних. Тут прошу о вічлїг і сейчас дістаю лїжко.

* * *

Второк. — Сонце і тишина, чудно ясний день. Снїг щез; всюди утїха і житє, веселі лиця, усьміхи і регіт. Фотани викидають луками воду, золоті в сонци, синяві від синього неба.... Коло полудня вийшов я і пішов до міста. Я був в веселім настрою, ходив цїле по-

полудне найбільше оживленими улицями і приглядав ся людям. Коло семої вечером пройшов ся я по полощи сьв. Оляфа і зазирав до вікон під ч. 2. За годину мав я її побачити! Цілий той час ходив я в легкій, дивній тревозї. Що стане ся? Що скажу, коли вона зійде сходами? Добрий день панночко? Або лише усьміхнути ся? Я рішив ся лишити ся при усьміху. Очевидно, дуже низько поклоню ся їй.

Троха засоромлений, що вже так рано вибрав ся в дорогу, завертаю, ходжу троха по улици Кароля Івана і пильную універзитеский годинник. Коли вибила осьма, вернув я знов на універзитетску улицю. По дорозї подумав я, що можу прийти пару мінут пізнійше і лїзу, як можу. Нога страшно мене болїла, впрочім нічо менї не хибувало. Стаю коло фонтани і відпочиваю; довго стояв я там і дивив ся в вікна під ч. 2; я не квапив ся; вона була може занята. І я знов ждав. Се-ж менї не снило ся лише! Перша стріча з нею не зродила ся прецінь лише в моїй уяві, коли я сеї ночи лежав в горячці? Безрадний зачинаю над сим думати і вже не цілком був певний своєї справи.

„Гм!“ сказав хтось за мною, Я почув сей звук, зачув також тихі кроки недалеко мене; але я не відвертав ся, лиш упрямо дивив ся на великі сходи перед собою.

„Добрий вечер!“ відізвавсь голос. — Я забув усьміхнути ся, не вхопив сей час за капелюх, лиш дивую ся, що вона надходить з того боку.

„Ви довго ждали?“ питає задихана скорим ходом.

„Нї, цілком нї, я тут лиш хвилинку, від-

повідаю. А впрочім, щоби се шкодило, коли би я довго ждав? Я впрочім гадав, що ви найдійдете з того боку".

„Я відвела маму до одної родини, її нині вечером не ма в хаті".

„Так-ак?" кажу.

Ми тепер мимохіть рушили з місця. На розї стоїть поліцай і дивить ся на нас.

„Але куди ми властиво ідемо?" вона питає і стає.

„Куди хочете, куди тілько хочете".

„Ех, се неприємно самому визначувати".

Павза. — Відтак, кажу, щоби лише щось сказати: „У вас, як бачу, темно".

„Так, ах так!" відповідає живо. „Дівчині також позволено вийти. Через те й я сама дома".

Стоїмо обоє і глядимо на вікна під ч. 2., як коли би ні одно з нас доси їх не бачило.

„Не могли-б ми отже зайти, до вас?" кажу. „Коли схочете, я усяду при дверех". Але я тепер дрожав зі зворушеня і жалував, що був за безличний. Ану розсердить ся і відійде від мене? Як би я не сьмів її більше побачити? Ох! Та нужденна моя одіж! Зневірений жду на відповідь.

„Цілком не потребуєте сїдати коло дверей". Говорить прямо ніжно, і каже виразно: Цілком не потребуєте сїдати коло дверей".

Ідемо на гору. — В темних сіньох бере мене за руку і веде мене. Я не мушу мовчати — каже — можу говорити. Ми увійшли. Коли запалювала сьвічку — коли запалювала тую сьвічку, сказала з урваним сьміхом: „Але тепер не дивіть ся на мене. Гу, якже мені соромно. Але того вже більше не зроблю".

„Чого більше не зробите?“

„Ніколи більше, ні, Господи сохран... не поцілую вас більше“.

„Ні?“ кажу, і сьміємо ся обоє. Я витягнув за нею руки а вона відскочила і виховзла ся на другий бік стола. Глядимо хвилю на себе, між нами стояло сьвітло.

„Пробуйте зловити мене“, сказала.

І голосно сьміючи ся, пробую її зловити. Бігаючи, скинула воальку і капелюх; її блискучі очи спочивали все на мені і пильнували моїх рухів. Я скочив на ново, пошпортнув ся о килим і упав; моя нога не хотіла мене більше двигати.

„Господи, які ви червоні!“ але-ж бо й було се крайне дитиньство.

„Дійсно було се так!“ відповідаю і знов зачинаємо бігати.

„Мені здаєть ся, що ви штильгукаєте?“

„І мені здаєть ся, що так троха, але впрочім лиш дуже мало“

Послідним разом малисьте зранений палець, а сим разом, каліка на ногу; страшно, що ви не терпите“

„Ось, пару днів тому, переїхало мене“.

„Переїхало? знов пяний? Ні, Боже поможи мені, молодий чоловіче, що ви за жите провадите!“ Погрозила мені пальцем і зробила поважне лице. „Отже сідаймо!“ сказала „Ні, не там під дверми; ви дуже несьмілі; тут; ви там, а я тут, так!... Ех, скучні ті несьмілі люде! Треба самій все зробити і сказати; в нічім чоловікови не поможуть. Можете приміром дуже добре покласти своє рамя на поруч мого крісла; на такі річи мусите-ж самі прийти, гадаю. Але не переконуйте мене, що

ви все такі несьміливі; коли-б лиш вірили собі; по пяному ви були досить безличні, коли мене переслїдували і мучили своїми дикими концептами: Губите книжку панночко, цїлком певно губите книжку панночко! ха, ха, ха! Тьфу, се було дійсно грубо“.

Сиджу цїлком розсїяний і дивлю ся на неї. Моє серце голосно товкло ся; кров горячо кружила в жилах. Що за дивне чутє!

„Чому не говорите?“

„Які ви солодкі“, кажу. Сиджу попросту тут і позволяю себе вами побороти, цїлковито побороти... против сего нїчого не вдієш... Ви найдивнїйше сотворінє, що менї коли небудь... Иноді сияють ваші очи так, що я цїлком ще чогось подібного не бачив, вигядають як цьвіти... Що? Нї, нї, може навіть не як цьвіти, але... Я так страшно люблю вас, а се так нерозумно.,. Великий Боже, очевидно менї не поможе слїд... Як вам на імя? Ви дїйсно мусите менї сказати, як називаєте ся.... Нї, як? Господи, тепер знов був би майже забув! Вчера думав я цїлий день над сим, о що маю вас спитати. Так, се значить, не як раз цїлий день, але... Знаєте, як я вас назвав? Я зву вас Иляялї. Як вам се подобає ся? Лїтаючий звук?

„Иляялї?“

„Так...“

„Чи се чужа мова?“

„Гм. Нї, се властиво нї“.

„Але як негарно се звучить...“

По довгих переговорах ми сказали собі наші імена. Вона усїла коло мене на софі і відсунула крісло ногою. Відтак зачинаємо знов балакати. „Нинї ви навіть підголили ся“, сказала. „Взагалї виглядаєте троха лїпше як

колись, але тілько троха; лиш не станьте зарозумілі... Ні, послїдним разом ви дійсно мали за підлий вигляд. Окрім того малисьте брудну шмату на пальци. І так одягнені ви хотїли іти зі мною кудись на чарку вина. Дякую гарненько" !

„Отже через нужденний мій вигляд ви не хотїли іти зі мною?

„Ні", відповіла і спустила очи. „Ні, Господь знає, не тому! Я навіть не думала о тім" !

„Слухайте", кажу. Ви певно живете в тім пересудї, що я можу жити і одягати ся як схочу? Що? Але я сего не можу, я дуже, дуже бідний".

Вона глянула на мене. „Ви бідні?"

„Так, воно так є, на жаль". — Павза —

„Щож, мій Боже, я так само", сказала, сьміло кинувши головою.. Кожде її слово опяняло мене, трафляло мов крапля вина в серце. Її привичка перехилювати голову троха на бік і вслухувати ся, коли я говорив, очаровувала мене, я чув, як її віддих ударяв менї в лице.

„Знаєте", кажу, що... але не сердьте ся... коли я вчера лягав спати, уложив се рамя для вас... так,. як би вас держав.. і так я заснув..."

„Тааак?" Се гарно!" Павза. „Але щось такого могли ви лише на віддалене зробити, бо инакше..."

„Гадаєте, що я не потрафив би також инакше?"

„Ні, в се не вірю."

„Таки! По менї можете надіяти ся всего можливого", сказав я і обняв її стан.

„Можу?.." лиш тілько сказала.

Мене сердило, майже зобиджувало се, що вона мала мене за заприличного; я упівнув

себе, додав мому серцю відваги і взяв її за руку. Але вона мовчки вихопила її і троха відсунула ся від мене. Се знов онесьмілило мене, я засоромив ся і дививсь через вікно. Мене мож було дійсно пожалувати, що я там так сидів; бо як я міг собі щось ще набити в голову! Справа стояла би инакше, колиби я її був знайшов тоді, коли ще виглядав як людина, за добрих часів, коли бодай на чімсь міг будувати. Я був дуже пригноблений.

„Тепер бачите! Дивіть лиш: Вистарчить раз зморщити чоло, щоби вас збити з пантелику, засоромити вас, лиш трошка усунувши ся від вас...“ Усьміхала ся хитро, кокетливо, сильно прижмуривши очи, як би не могла видержати мого погляду.

„Ні, але ти Всемогучий!“ вирвало ся менї, „тепер доживете чогось!“ і обома руками обіймаю її рамена. Чую ся майже ураженим. Чи дівчина стратила розум! Мала мене за цілком недосьвідченого! Га, я-ж хотів, на живого... ніхто не сьміє менї закинути, що я під тим взглядом був зацофаний. Сеж чорт не дівчина! Коли о се лиш ходить, щоби...

Вона сиділа спокійно, очи все ще прижмурені; обоє мовчимо. Пригортаю її сильно до себе, тисну її тіло жадно до моєї груди, а вона не каже ні слова. Чую як гримають наші серця, її як і моє, а звучало се, як погребаний стукіт копит. Я поцілував її... Не панував вже над собою, говорив якісь дурниці, з котрих вона сьміяла ся, шептав їй всякі компліменти, гладив лице, цілував много, много разів. Я розпняв кілька ґузиків її сукні і побачив грудь, що як два солодкі дива сьвітили крізь полотно.

„Подивім ся!“ сказав я і стараю ся дальше розіпняти, збільшити отвір. Але я був так зворушений, що не міг справити ся з долішними ґузиками, де стан сукні так тісно прилягає. „Прошу, я подивлю ся, лиш трошка.. цілком трошка..“ Вона закладає руку за мою шию, поволи, ніжно. Її горячий віддих з червоно розжарених, дрожачих носових отворів ударяє мені прямо в лице; другою рукою зачинає розпинати ґузики, один по другім. Сьміє ся змішаним, уриваним сьміхом і глядить раз у раз на мене, чи бачу, що вона боїть ся. Розвязує тасьми, розпинає ґорсет, роскошує ся і боїть ся рівночасно. А мої грубі руки блукають по тих тасьмах і ґузиках.. Щоби відвернути увагу від того, що діє ся, гладить лівою рукою мої плечі і каже: „Кілько волося лежить тут!“

„Дійсно“, відповідаю, і стараю ся устами дістати ся до її груди. В тій хвили лежить вона перед мною цілком відкрита. Але нагло опамятує ся, як би зайшла за далеко, накриває ся назад і підносить ся троха в гору. Щоби закрити своє заклопотане з причини порозпинаної сукні, зачинає знов говорити о масі випавшого волося, що лежало на моїх плечах: „Через що вам волос так вилазить?“

„Не знаю!“

„О, ви очевидно за богато пєте і може... тьфу, я того навіть сказати не годна! Стидайте ся! Ні того-б я о вас ніколи не подумала! Що вам, такому ще молодому, вилазить волосє!.. Тепер розповіджте мені, з ласки своєї, як ви властиво жиєте. По моїй думці, се щось страшного! Але чисту правду, чуєте? Без ви-

крутів! Я впрочім зміркую, як щось затаїте. Отже розповідайте тепер!“

„Але вперед можу поцілувати ваші груди, правда?“

„Потішилисьте ся вже? Так, тепер зачинайте розповідати!“

„Ні, люба, солодка .. прошу, можу вперед?.“

„Гм. Ні, ні, ні наперед . . . може потому . . Наперед хочу чути, що ви за чоловік. Ах, я переконана, що се страшне!“

Мене мучило се, що вона думала о мені найгірше; я бояв ся, що її цілком відіпхну і не міг стерпіти тих підозрінь які вона мала що до мого житя. Я хотів очистити ся в її очах, показати ся гідним і доказати їй, що сидить побіч чистої майже як ангел людини Господи, мій Боже, до нині міг я на пальцях почислити, кілько разів упав. Оповідаю, розповідаю все і кажу лиш правду. Не представляю нічо гірше як було; я не мав наміру розбудити в ній жаль; признав ся також, що одного вечера украв пят корон.

Вона сиділа і слухала з отвореними устами, бліда, налякана, в блискучих очах смертельне помішанє. Я хотів се направити, затерти вражінє і тому встаю і кажу: „Але тепер се вже минуло! О чімсь подібнім не може бути більше бесіди; тепер я обезпечений . . . .“

Але вона таки була в розпуці. „Боже борони мене!“ сказала і замовкла. Повторяла се в коротких відступах часу і відтак знов мовчала. „Боже борони мене!“

Я зачав жартувати, скоботав її і притис до своєї груди. Сукню позапинала назад; се мене троха сердило, ба навіт вразило. На що має запинати? Чи я був негідний в її очах,

тепер, коли не сам завинив, що менї волосє випадало? Чи вона волїлаби, колиби я зробив себе розпустником?... Лише без дурниць! Тепер, просто до дїла! А коли воно лиш се було, так при всїм що... я поклав її, поклав прямо на софу.

Вона боронила ся — впрочім дуже слабо і здивована дивила ся на мене. „Нї... що ви хочете?“ спитала.

„Що хочу?“ Ге, вона питала що я хотїв. До того брати ся безпардонно, брати ся до того! Я не мав звичаю лише з далека брати ся до того; се цїлком не моя була натура, моя вдача яко людини. Не налякаєш мене, нахмаривши чоло, не зібєш мене з пантелику! Нї, дїйсно нї! Не довершивши дїла, я ще нїколи не вийшов з такої афери.... Я отже беру ся до дїла.

„Нї!... нї, але...?“

Але, відповідаю, се моя цїль!

„Нї, чуєте?“ закричала. Відтак додала зневажливо: „Я-ж не цїлком певна, що ви не божевільний!“

Я мимохіть задержав ся і сказав: „Се-ж не серйозно ви так думаєте!“

„А вжеж — бігме, ви так дивно виглядаєте! А тодї перед полуднем, коли ви за мною ішли, — отже ви тодї не були пяні?“

„Нї. Тодї я не був навіть голодний, якраз попоїв...“

„Отже се тим гірше“.

„Ви би волїли, щоби я був пяний?“

„Так.... гу! Бою ся вас! Але на милість Бога, пустїть мене!“

Я став міркувати. Нї, я її не міг пустити. Тілько без сьмішних дитиньств в таку пізну пору на софі, коли можу просити! До гори

фляненя. Ге, з такими дурними викрутами виступати в такій хвили! Як би я не знав, що все те лиш соромливість. А то мусів би я бути цілком дурний! Так, лиш тихо лежати! Ніяких дурниць! Най жиє король і вітчина!.... Вона боронила ся, незвичайно сильно, за сильно як на оборону з соромливости. Як би через неосторожність перевернула сьвічку так, що згасла. Боронила ся очайдушно а раз навіть нишком скавуліла.

„Ні, се ні, се ні! Коли хочете, можете цілувати в груди. Любий, добрий...“

Я сей час дав спокій. Її слова звучали налякано, так безпомічно, вразили мене аж до шпіку кости. Вона гадала, що дасть мені відшкодоване, коли позволить поцілувати себе в груди! Як гарно було се, як гарно і просто! Я хотів упасти до її ніг, перед нею упасти на коліна.

„Алеж, мила, мала!“ кажу цілком змішаний, „не розумію... дійсно не можу поняти... що се за гра...“

Вона піднесла ся і дрожачими руками знов запалила сьвічку; я спер ся на плечі і сидів спокійно. Що тепер буде? Властиво мені було дуже ніяково. Вона глянула на стіну, на годинник: стрепенула ся: „Уф! Що йно не видно дівчини!“ сказала. Се було перше її слово.

Я зрозумів сей натяк і встав. Вона взяла плащ, як би хотіла задягнути, але надумала ся, лишила его і підійшла до печи. Була бліда і що раз неспокійнійша. Щоби не виглядало, що вона показує мені двері, я сказав: „Чи ваш батько був вояк?“ і рівночасно збираю ся до відходу.

Так, був при війску. З відки се знаю?

Не знаю, лиш так прийшло на гадку.

Як дивно!

Ах так в деяких місцях відчуваю. Ха, ха, се належать до мого божевільства. що...

Нагло глянула на мене, але не відповідала. Чую, що моя присутність мучить її, і хочу зробити короткий процес. Іду до дверей. Чи вже не хоче мене поцілувати? Навіть руки менї подати? Стою і жду.

„Чи підете тепер?“ спитала, але все ще стояла тихо коло печи.

Я не відповідав. Упокорений і змішаний стою так і мовчки дивлю ся на неї. Чому не лишила мене в спокою, коли з того нічо не могло вийти? Що я був в тій хвили? Вона здаєть ся не журила ся тим, що я був готовий до відходу: вона нагло пропала для мене, і я шукав за чимсь, що мігби сказати їй на пращанє; тяжке, глубоке слово, що би в неї вцілило а може навіть троха заімпонувало. І цілком против моєї твердої постанови — уражений, замість бути холодним і гордим, неспокійний і обиджений зачинаю говорити о пустих річах; роздавляюче слово не виходить, я показав ся дуже бідний в гадки.

Чому не каже ясно і виразно, щоби я пішов? питаю. Так, так, чому? Женада тут без цїли. Замість пригадувати менї, що небавом верне дївчина, могла сказати таке: Тепер мусите щезати, бо я іду по маму і не хочу з вами іти улицею. Чи о тім вона цілком не думала? О, чому нї, як раз о тім думала; се відразу було менї ясно Не богато треба, щоби мене спровадити на відповідну стежку; але вже спосіб, в який вхопила за плащ і назад єго поклала, переконав мене. Як я вже казав, я при-

вик відчувати. А в ґрунті річи, в тім не було так богато божевільства...

„Але Господи небесний, вибачтеж мені раз вже се слово! Мені так вихопило ся!“ сказала. Але все ще стояла і не приступала до мене. Я був неумолимий і говорив дальше. Плїв дальше хоч знав, що її мучу, що мої слова не вражали її, не замовкав В ґрунті річи можна бути досить вражливим, і ще через те не бути божевільним, га — думаю; бувають натури, що жиють дрібницями і можуть умерти від твердого слова. Річ іменно в тім, що моє убожество так заострило деякі мої способности що се мені майже справляє неприємности, так, можу вас запевнити, майже неприємности Але воно мало також свої користи: помагало внйти з деяких ситуаций. Інтеліґентний бідак є о мною ліпшим обсерватором, як і інтеліґентний богач. Бідак озирає ся за кождим своїм кроком, підслухує недовірчиво кожде слово тих, з котрими стрічає ся; отже при кождім кроці завдає своїм гадкам і чувствам задачу, працю. Він має слух і чуте, досьвідчена людина, єго душа має випалені рани...

І я говорив дуже довго о тих ранах моєї душі. Але чим довше я говорив, тим вона ставала неспокійнїйша; в кінци сказала пару разів в роспуці „Мій Боже!“ і заломлювала при тім руки. Я добре бачив, що мучу її, і не хотів її мучити, але мимо того робив се. Нарешті погадав я, що вже в головних нарисах сказав їй все те, що мав сказати; її нещасливий погляд зворушив мене і я сказав:

„Тепер іду! Тепер іду! Не бачите, що моя рука вже на клямці? Бувайте здорові! Бувайте здорові кажу ! Ви моглиб менї щось

відповісти, коли з вами другий раз пращаю ся і стою цілком готовий до відходу. Навіть не прошу вас о се, щоби я міг з вами бачити ся, бо се би вас мучило; але скажіть мені: Чому ви не лишили мене в спокою? Що я вам зробив? Яж вам не вліз в дорогу, що? Чому нагло відвертаєте ся від мене, як бисьте мене не знали? Тепер ви мене так цілковито роздерли, що я тепер нужденнійший, як коли небудь. Великий Боже, алеж я цілком не божевільний, і знаєте дуже добре, коли тілько подумаєте, що мені нічо не хибує. Ну, ходіть же і подайте руку! Або кажіть, щоби я до вас приступив! Можу? Не зроблю вам нічого злого, лиш на хвильку хочу упасти навколішки перед вами, там перед вами на земли, лиш на хвильку: можу? Ні, ні, то не зроблю того, бачу, що боїте ся; не зроблю сего, не зроблю, чуєте? Ви? Мій Боже, чому ви такі залякані? Яж стою тихо, не рухаю ся. Я би уклякнув лиш на хвильку на диван, як раз там на червонім тлї коло ваших ніг. Але ви налякали ся; се я вичитав з ваших очей; тому я здержав ся. Я не зробив ні одного кроку, коли вас о се просив, правда? Я стояв так само неподвижно як тепер, показуючи місце, на котрім хотів уклякнути, там на червоній рожи на дивані. Я навіть не показав пальцем, цілком не показував; лишаю се, щоби вас не лякати, хитаю лиш головою і дивлю ся туди, — так! І ви знаєте се дуже добре, котру рожу маю на гадці але не хочете позволити, щоби я там упав навколїшки. Боїте ся мене і не маєте сьмілости приступити до мене. Не розумію, як ви можете звати мене божевільним! Неправда? Вже й навіть не вірите в се? Раз в лїті — се

давна вже істория — був я божевільний, я працював з великим напруженєм і забув в пору пообідати, коли мав богато до думаня. Се діяло ся день в день; я мусїв би над сим думати але все забував. Бігме, се правда! Нехай не рушу ся живий з місця, коли брешу! Тепер можете бачити, як ви мене кривдите. Се діяло се не з біди, я мав кредит, великий кредит у Івґебрета і Ґравезена, часто мав також богато грошей в кишени та проте не купив нічочо, бо забував. Чуєте? Мовчите, не відповідаєте, не відступаєте від комина, стоїте і ждете, щоби я вийшов...“

Вона нагло приступила до мене і простягла руку. Я недовірчиво глянув на неї. Чи вона робила се також з легким серцем? Чи може, щоби мене збути ся? Обняла руками мою шию, а в її очах показали ся слези Я лиш стояв і дивив ся на неї. Наставила менї свої уста; я не міг їй вірити; вона цїлком певно робила з себе офіру, лише тому, аби дійти до кінця. Сказала щось, що звучало як: „А я вас таки люблю!“ Дуже тихо і невиразно сказала се, може я не добре чув, можлива річ, що не сказала як раз тих слів; але кинула ся на мої груди, обняла на хвильку мою шию обома руками, піднесла ся троха на пальцях, щоби досягнути, і так стояла цїлу мінуту.

Я бояв ся, що вона мусить себе силувати, аби показати ту ніжність і сказав лиш: „які ви тепер гарні!“ Більше не сказав я нїчого. Обняв її сильно, відступив, отворив двері і вийшов задом. А вона лишила ся.

IV.

Прийшла зима, остра, вогка зима майже без снїгу, мрачна, темна, вічна ніч, без одного сьвіжого подуву вітру за цілий тиждень. На улицях горів ґаз майже цілий день, а мимо того, люде в мраці впадали один на другого. Всї голоси, звуки церковних дзвонів, видзвонюванє фякрів, людскі голоси, чалапанє копит — все те звучало як розбите в густім воздусї що всував ся між усе і все придавлював. Тиждень ішов за тижднем, а на дворі було однаково.

Я все ще пробував в вітчинї. Що раз сильнїйше був привязаний до того заїзду для подорожних, де я помимо мого упадку знайшов пристановиско. Гроші давно вже минули ся, а я таки сидїв на тім місци, як би мав до того право і туди належав Ґаздиня ще нїчого не згадувала, але мене мучило, що не можу їй заплатити. Так минули три тижднї. Вже від кількох днїв зачав я наново писати, але менї не повело ся викінчити щось такого, з чого був би вдоволений; я вже не мав щастя, хоч був дуже пильний та пробував рано і пізно; щоби я не зачав, то се нїнащо не придало ся, щастє утекло і я на дурно трудив ся.

В комнатї на другім поверсї, в найліпшій комнатї гостинниці сиджу і роблю ті проби. Від першого вечера, коли я мав гроші і все міг оплатити, мав я там спокій. За весь той час я також надїяв ся, що раз вже викінчу статю про ту, або сю річ, аби заплатити за комнату і сплатити иньші довги; тому я

працював з таким напруженем. Головно одну річ я зачав, по котрій богато надіяв ся, алеґорию о пожежи в книгарни, глубоку річ, котру я хотів обробити при помочи всеї моєї пильности і нею сплатити довг „Командантови“. „Комендант“ мав ще пізнати, що тим разом поміг дійсно талантови! я не сумнївав ся, що він о тім довідає ся; треба було лише ждати, аж дух зависне над мною. А чому той дух не хотів зробити сего як найскорше; Мені вже нічо не хибувало; що дня приносила мені моя ґаздиня троха їди, вечером і рано кілька хлїбів з маслом, а моя нервозність майже щезла. Коли я писав, не потребував вже обвивати рук шматами і міг без завороту голови дивити ся з вікна другого поверха на улицю, я мав ся під кождим взглядом лїпше і просто дивував ся, що моя алеґория не була ще готова. Я не розумів, як се складало ся.

Нарештї раз мав я поняти, як я властиво ослаб, як лїниво і нездарно працював мій мозок. Того дня прийшла іменно до мене ґаздиня і просила переглянути рахунок; десь мусїв він бути фальшивий, бо не сходив ся з її власною книжкою; але вона не могла знайти блуду. Я усїв і числив; ґаздиня сидїла проти мене і придивляла ся. Я счислив тих двайцять позиций раз з гори і знайшов суму доброю, відтак раз до гори і знов прийшов до того результату. Я глянув на бабу; сидїла коло мене і ждала на мої слова; в тій хвилї я замітив, що вона вагітна; се не уйшло моїй увазї, хоч я не дуже уважно придивив ся їй. „Сума годить ся“, сказав я.

„Нї, подивіть ся ще раз на кожде число, тілько не може бути; то цїлком певна річ“.

Я зревідурав кожду позицию: 2 хлїби по 25, 1 шкло до лямпи 18, мило 20, масло 32... не треба було хитрої голови до того, щоби перейти ті ряди цифр, той малий крамарский рахунок, і я совісно старав ся винайти блуд, о котрім вона говорила, але не знайшов єго. Покрутивши ся пару мінут поміж тими цифрами, почув я, як в моїй голові зачало усе танцювати; я вже не міг відріжнити кредет від дебет і все мішав до купи. Нарешті стаю нагло перед слїдуючою позицией: „$3^5/_{16}$ фунтів сира á 16“. Мій мозок станув цїлковито, з глупим виразом лиця дививсь я на сир і не умів ні в зад ні наперед; — „а до дїдька, як се пописане одно через друге!“ зказав я в розпуцї. „Тут стоїть лиш пять шіснайцятих, сира. Ха, ха! Чув хто таке! Гляньтеж тут!

„Так“, сказала жінка, „вони звичайне так пишуть. Се сир з зїлєм. Так, — се цїлком добре! Пять шіснайцятих є тілько, що пять лутів...“

„Ага, розумію!“ сказав я, хоть в дійсности не розумів вже цїлком нїчого.

Я наново пробував справити ся з тим малим рахунком, з котрим перед пару місяцями міг би був справити ся в однїй мінутї; прію сильно і мучу ся над загадочними числами, клїпаю задумчиво очима, як би справу студиював дуже глубоко; але я мусів лишити се. Ті пять лутів сира цїлковито знївечили мене; здавало ся, що за моїм чолом, щось з грохотом завалило ся. Але, щоби викликати вражінє, що я все занятий обчисленями, рухаю устами, від часу до часу виговорюю якесь число, як коли би в рахунку ішов що раз дальше і в кінци дійшов до замкненя. Баба сидїла і жда-

ла. В кінци кажу: „Тепер я перейшов ще раз від початку до кінця і не знаходжу, о скілько можу бачити, дійсно ніякої похибки“.

„Ні“, відповіла жінка, дійсно ні?“

Але я зміркував, що не вірить мені І нагло мені видало ся, що в її вислові лежала тінь легковаженя, байдужний тон, якого я доси не запримітив у неї. Казала, що я може не привик числити шіснайцятими частями; казала також, що мусить звернути ся до когось, хто на тім розуміє ся, аби рахунок розслідив докладно. Все те говорила цілком не в уражаючий спосіб, щоби мене засоромити, але з намислом і поважно. Коли станула в дверех і хотіла відійти, сказала не озираючи ся: „Вибачте, що трудила вас!“

Відійшла.

Зараз по тім двері знов відчинили ся, і моя ґаздиня знов увійшла, ще не могла бути дальше, як на коритари, коли назад завернула.

„Заки забуду — не гнівайте ся, але чи я не маю чогось від вас до жаданя? Чи від вчера не прийшли ви сюди перед трема неділями? Так, мені здає ть ся, що воно так. Се не легко пробивати ся через сьвіт з такою великою родиною і тому я нікому не можу дати тут жити на кредит, на жаль...“

Я перебив їй.

„Вже працюю над студією, о котрій говорив вам давнійше, і коли тілько буде готова, одержите гроші. Можете бути цілком спокійні“.

„Так, але артикул не буде ніколи готовий“.

„Гадаєте? Але дух вступить в мене може завтра, або може вже й в ночи; се не цілком неможливе, що се стане ся в протягу ночи, а тоді моя статя буде найдальше за чверть

години готова. Дивіть, з моєю роботою не іде так, як з роботою иньших людей; я не можу усїсти і працювати через означений час дня; я мушу ждати на хвилю. І нїхто не може знати нї дня нї години, коли єго навістить дух; се мусить іти своїм ходом."

Ґаздиня відійшла. Але її довірє до мене було певно сильно захитане. Я схопив ся і рвав собі з роспуки полосє, коли знов був сам. Нї, для мене таки не було ратунку, нїякого, нїякого ратунку! Мій мозок збанкротував! Чи я був вже цїлковитий ідіот, що вже не міг обчислити вартости малого кусника сира? Чи я загубив розум, що ставлю собі такі питаня? Чи я серед моїх напружень з рахунком не зробив ясного як сонце спостереженя, що моя ґаздиня вагітна? Я не мав нагоди довідати ся о тім, нїхто не говорив менї того, і се не впало менї самовільно на гадку, я бачив се власними очима і зрозумів сейчас, до того ще в тій розпучливій хвили, коли сидів і числив шіснайцятками. Як я мав собі се пояснити?

Приступаю до вікна і дивлю ся на сьвіт: виходило на Воґмансґаде. На бруку грали ся дїти, бідно одягнені дїти в бідній улици; кидали по між собою порожною фляшиною і притім голосно кричали. Віз з домашною обстановою переїхав поволи по при них; се мусїла бути викинена родина, що змінювала дах по за часом до змінюваня мешкань. Се впало менї сей час на гадку. На фірі лежала постїль і меблї, червенї ліжка і комоди, червоні крісла з трема ногами, мати, желїзо і бляшане начинє. Мале дївчатко, ще дитина, досить гидке сотворінє, з відмороженим носом сидїло на фірі і сильно держало ся бідними дрібними руками,

шоби не злетїти. Сидїло на купі страшних, мокрих матераців, на котрих спали дїти і дивило ся на дїтвору, що грала ся фляшкою...

Все те я бачив, і без труду розумів усе, що дїяло ся. Коли так стою при вікнї і обсервую, чую з кухни сьпів служницї моеї ґаздинї; я знав ту мельодию; для того слухав, чи сьпіває фальшиво. Відтак кажу собі, що всего того не потрафивби ідіот; я Богу дякувати був так само розумний як кождий иньший чоловік.

Нагло бачу, що двое з дїтей на улици сварить ся, два малі хлопцї; одного я знав, се хлопець ґаздинї. Відчиняю вікно, щоби чути, що вони собі говорять. Громада хлопців стала сей час крутити ся під моїм вікном і вижидаючи чогось спозирати в гору. На що вони ждали? Щоби їм щось викинути? Сухі цьвіти, кости, недопалки циґар, або щось иньшого, що могли би обгрызати і чим бавити ся? З померзлими на синьо лицями і безконечно довгими поглядами дивили ся до мого вікна. Тим часом два малі вороги дальше бють ся. Слова як великі, вохкі потвори вискакували з тих дитинячих уст, страшні лайки, мова розпустниць, проклони матрозів які виучили ся може при ладункових мостах. Оба так були тим занятї, що навіть не замітили, як ґаздиня вибігла до них, щоби учути, що властиво стало ся. „Він зловив мене за горло“, каже її син, „так, що трохи не удусив мене!“ По тих словах обертає ся до малого злочинця, котрий злобно вискалив до него зуби і кричить розбішений: „Іди собі до чорта, ти хальдейска худобо, ти! Такий шибеник хапає людей за горло! Чорт побери мене, коли тебе не...“

А мати, та грубезна баба, що виповняла майже цілу улицю, бере десятилїтну дитину за руку, хоче взяти її з собою і каже: Пст! Стули писок! Бачу, що умієш порядно клясти! Мелеш писком так, як бись вже лїта висидів в спелюнці! Марш до хати!"

„Ні, сего не зроблю!"

„Мусиш!"

„Ні, сего не зроблю!"

Стою в вікнї і бачу як мати стає щораз лютїйша; та гидка сцена сильно мене зворушує, не можу довше видержати і кличу до хлопця, щоби на хвилю прийшов до мене. Кличу двічи, щоби їй лиш перебити і закінчити бучу; послїдний раз кличу дуже голосно. Здивована мати озирнула ся і глянула на мене. В тій хвили знов стямила ся, дивить ся на мене зухвало, так з гори глядить на мене і зробивши закид свому синови, відходить. Говорить так голосно, що можу її чути і каже до него: „Тьфу, стидай ся, — показувати людям, який ти лихий!"

З усего, що я в той спосіб обсервував, не пропала менї ні найменша подробиця. Моя увага була дуже докладна, я пильно вдихував кожду дрібничку і стояв і передумував ті справи як вони відгривали ся. Мій отже розум не міг бути в непорядку. Як же і могло бути щось в непорядку?

Чуєш, знаєш, сказав я нагло: ти вже досить довго був занятий твоїм розумом і під тим взглядом журив ся; тепер мусять скінчити ся ті блазеньства! Се знак помішаня, коли хто всї річи так докладно бачить і розуміє, як ти се робиш? Троха не сьмію ся з тебе; будь певний, як бачу, цїла справа не без

гумору. Коротко кажучи, вже на волоску висїло, що я тебе не висьміяв. Що до крамарського рахунку, тих дрантивих пять шїснайцятих сира бідаків, що майже так скажу, — ха, ха, сир з гвоздиками і перцем, сир, слово чести, від котрого, отверто кажучи, майже дїти дістати можна, — що до того кумедного сира то і найлїпшому могло стати ся, що здуріє від него; вже самий запах того сира може зробити чоловікови ґаравс... Нї, поставте менї щось такого, що мож би їсти! сказав я, поставте, коли хочете, пять шїснайцятих доброго фільваркового масла. Се цїлком иньша річ!

Я страшно сьміяв ся з моїх помислів, такі були знамениті. Менї дійсно нїчо більше не хибувало. Добре було менї з тим. Кажучи так, менї було з тим дуже добре! Я був ясна голова; хвалити Господа, їй нїчого не бракувало!

Моя веселість росла, коли я ходив по комнатї і говорив; я сьміяв ся голосно і чув сильне вдоволенє. Але се і дійсно так виглядало, як би менї треба було лише тої хвильки, тої мінути одушевленя без ніякої журн, щоби моя голова знов стала ся спосібна до працї. Сїдаю до стола і знов беру ся до моєї алеґориї. Ішло добре, лїпше як від довшого вже часу; не дуже скоро, але менї видало ся, що та дрібка, яку я дописав, була знаменита. Не утомивши ся, працював я цїлу годину.

Як раз дійшов я до дуже важної точки в тій алеґориї, до пожежі в книгарни; вона видала ся менї так важною, що все иньше, що я доси написав, видало ся менї як би нїчо побіч тої точки. Як раз хотів я сфор-

мулувати гадку дуже глубоко, щоби се не були книжки, що там горіли, але мозки, людскі мозки; я хотїв з тихъ горіючих мозків зробити правдиву ніч Вартоломея.

Нараз відчиняють ся мої двері з великим розмахом, і влїтає моя ґаздиня. Навіть не стає на порозї, влазить на середину комнати. Я крикнув урваним, захриплим голосом; менї було дійсно так, як би хто мене ударив.

„Що?“ питає вона, „я гадала, що ви щось сказали? До нас заїхали подорожні, потрібна комната для них; ніч мусите переспати у нас на долинї; так, мусите навіть мати власне ліжко“. Не ждучи на мою відповідь, зачала згортати з стола мої папери і все перевертати до гори ногами.

Мій веселий настрій полетїв з вітрами, мене взяла лють і роспука і я сей час піднїс ся. Казав позбирати зі стола і нїчого не кажу, нї одного слова. Відтак всї папери впхала в мої руки. Менї не лишало ся нїчо иньшого, як винести ся з комнати.

Та дорогоцїнна хвиля була вже сфушерована! Новий гість стрітив мене вже на сходах, молодий чоловік з рисунком котви на руцї; за ним ішов пакер — звали єго „Шиба“ — з корабельною скринкою. Був се певно моряк, отже тілько случайний подорожний на одну ніч; довше певно не буде потребувати моєї комнати. Може бути, що завтра, коли він знов відїде, прийде менї один з моїх щасливих моментів; менї була потрібна лише пять-мінутова інспірация, і моя праця готова. Я мусів отже помирити ся з судьбою...

Доси я ще нїколи не був в мешканю родини, тій одинокій комнатї, в котрій они і день

і ніч жили: муж, жінка, отець жінки і четверо дітей. Дівка була в кухни, де також ночувала; з обридженєм приступаю до дверей і пукаю; ніхто не відповідає, хоч чую голоси. Коли я увійшов, чоловік не сказав нї слова, не відповів навіть на моє привитанє; дивив ся лиш на мене рівнодушно, як би не мав зі мною нїякого діла. Впрочім грав з другими в карти. На ліжку лежала мала дитина і говорила з собою, а старий батько ґаздинї, сидів скулений на лавці з головою перехиленою через руки, як би єго болїли груди або жолудок. Був майже сивий, а скулений виглядав як гадє, що до чого наставляє уха.

„Вибачте, що приходжу просити тут о нічлїг“, кажу до них.

„Чи так сказала моя жінка?“

„Так; мою комнату взяв иньший подорожний.“

Він не відповів на се і знов заняв ся картами. Так сидів він день і ніч і грав в карти з кождим, хто лиш зайшов до него, грав без нічого, лиш щоби розірвати час і щось мати в руці. Впрочім не робив нічого, рухав ся лиш о стілько, о скілько позволяли на се єго лїниві кости, коли тим часом єго жінка гнала по сходах на гору і назад, пильнувала всего і робила все можливе, щоби стягнути в дім гості. Порозуміла ся з пакерами і платила їм за кождого приведеного гостя, а часто навіть давала їм нічлїг. Сим разом „Шиба“ привів їй нового подорожного.

До хати прийшла пара дітей, двоє малих дівчат з худим, рябим лицем, в правдиво нужденній одежи. За мною прийшла також ґаздиня. Я спитав, де помістить мене на ніч а вона

відповіла коротко, що можу лягати в комнаті разом з другими, або в передпокою на лавці, цілком як сам схочу. Відповідаючи мені, робила в хаті порядки і притім навіть не глянула на мене.

На її відповідь, я скулив ся, станув коло дверей і робив ся о скілько мож малим, удавав, як би був вдоволений з того, що мою комнату лишаю на ніч другому і нарочно роблю веселе лице, щоби не розсердила ся і ще цілком з хати не вигнала. „Ах так, вже я собі пораджу“, сказав я і замовк.

Вона все ще товкла ся по хаті. „Впрочім мушу вам сказати, що я не гадаю держати людей в хаті і харчувати їх на кредит“, сказала. „І о тім я вам вже раз говорила“.

„Очевидно, але найлїпша, тут розходить ся лиш о кілька днів, доки не скінчу статї. Тодї я вам додам ще пять корон екстра“.

Вона видко не вірила в мою статю, се міг я зміркувати. А я не міг грати гордого і покинути хату, лише тому, що був троха обиджений; я знав, що мене жде, коли відійду.

* * *

Минуло пару днів.

Я жив з родиною, бо в передпокою, де не було печи, було за холодно; і в ночи спав я в комнатї на земли. Чужий моряк все ще сидів в моїй комнатї і здаєть ся цілком не гадав так скоро виносити ся. В полудне прийшла ґаздиня і розповіла, що він заплатив їй за цілий місяць наперед; впрочім перед відїздом хоче зробити испит керманича і тому сидить в містї.

Я вийшов до передпокою і усів; коли в загалї хотів мати можність писаня, то мусіло се тут бути, де було тихо. Мою алєґорию я вже покинув; я мав нову ідею, знаменитий плян; я загадав написати одноактівку, драму, „Знак Хреста“, тема з сердних віків. Я передумав вже все, що відносило ся до головної особи, чудової, фанатичної дївки, що согрішила в церкві; не з слабости, не з жажди, але з ненависти до неба; вона согрішила у стіп престола, з високої погорди неба.

Я з кождою хвилею що раз більше одушевляв ся тою фіґурою. З часом вона стояла перед моіми очима так, як жила, як я її хотів опрацювати. Її тїло мало бути з блудами і відражаюче, велике, дуже худе і троха темне, а коли ішла, її ноги мали за кождим кроком визирати крізь одїж; мала також мати великі, відстаючі уха. Коротко кажучи, мала бути нїчим для ока, майже не до знесеня. Що мене у неї інтересувало, то її дивна безстидність та накопичена маса обдуманих її гріхів. Вона дійсно займала мене за богато; мій мозок просто розширив ся через ту карикатуру людскої істоти. Я працював над тою драмою цїлі дві години без перерви.

Коли викінчив десять сторін, може й дванайцять, часто з найбільшим напруженєм, часами з довгими павзами, в котрих я надармо писав і мусів папір дерти, я утомив ся і костенів з зимна і напруженя; я піднїс ся і вийшов на улицю. В послїдній хвили не давав менї також спокою крик дїтей: отже я під нїяким услівєм не міг би був тепер дальше писати. Я зробив собі довшу прогульку через Драменсвеєн і не був дома до вечера, переду-

муючи, як вести дальше мою драму. В повороті до хати, стрітило мене таке: Стою перед шевским склепом близько желїзничої площи. Бог знає, чому я станув як раз перед тим склепом. Дивло ся в виставове вікно, цілком не думаючи о тім, що як раз не маю черевиків; мої мисли улетїли далеко, в иньші сторони сьвіта. Громада розмовляючих людей минає мене, але я не чув нїчого з їх розмови. Аж тут хтось голосно каже: „Добрий вечер!“ „Дївиця“ привитав ся зі мною.

„Добрий вечер!“ відповідаю несьвідомо. Я не відразу пізнав „Дївицю“.

„Щож, як іде“? питає.

„Ну, цілком добре.... як звичайно!“

„Скажіть менї.... отже ви ще у Хрістіого?“

„Хрістіого?“

„ Менї здаєть ся, ви раз казали менї, що ви бухгальтер у Хрістіого“.

„А так; але се минуло. Се було неможливе працювати з тим чоловіком; само з себе розійшло ся“.

„Чому?“

„Ет, я написав раз щось фальшивого і...“

„Фальшував?“

Фальшував! „Дївиця“ стоїть і просто питає, чи я фальшував! Питає навіть нахально і з цікавістю. Я сильно уражений глянув на него глубоко і не відповідаю.

„Так, так, милий Боже, таке може трафити ся найпорядніїйшому!“ сказав, щоби мене потїшити. Він все ще думав, що я фальшував.

„Що: так, так, милий Боже, таке може трафити ся найпорядніїйшому?“ питаю. „Фальшувати? Слухайте, ви дійсно думаєте, що я допустив ся такої підлости? Я?“

„Алеж, я гадав, що ви сказали....“

„Нї, я сказав, що раз написав щось фальшивого, рік, дрібницю, коли вже конче хочете знати, фальшивий почерк пера. — Се був цїлий мій злочин Нинї, Богу дякувати, ще уміють відріжнити добре від злого! Куди би я зайшов, сплямивши свою честь? Мене держить ще одно лиш почутє чести. І я надію ся, що воно досить сильне; на всякий случай воно мене доси стерегло

Я задер голову, відвернув ся від „Дївицї“ і дивив ся здовж улицї. Мій зір опинив ся на червоній сукни, що ішла до нас, жінка коло мужчини. Коли би я був не мав тої розмови з „дївицею“, єго грубе підозрінє не вразило мене, і я в тій хвили не задер був голови, і обиджений не відвернув ся, червона сукня булаби здаєть ся неспостережено перейшла попри мене. І що вона мене в ґрунтї річи обходила? Що менї було до того, хоть би се навіть була сукня двірской дами, панни Наґель“?

„Дївиця“ стояв і говорив, і старав ся блудне направити; я того цїлком не слухав, лиш все дивив ся на ту червону сукню, що надходила що раз близше. В моїй груди заворушило ся щось, кольнуло мене; я шепотів тихо не рухаючи устами: „Иляялї!“

Тепер обернув ся також „дївиця“ і побачив їх обоє, даму і мужчину, уклонив ся їм і дивив ся за ними. Я не кланяв ся, - а може і вклонив ся, несьвідомо. Червона сукня пішла в гору улицї Кароля Івана і щезла.

„Хто то, що ішов з нею?“ спитав „дївиця“.

„Князь“, не бачилисьте?, Єго звут „князь“. Ви знаєте даму?“

„Так, з виджена Ви ні?“

„Ні“, відповідаю.

„Мені здавало ся, що ви так глубоко поклонили ся?“

„Ха ха! може ні? Дивно! І вона цілий час лиш на вас дивила ся“.

„Звідки її знаєте?“ питаю.

Він властиво не знав її. Се тягло ся ще від одного вечера в осени. Було пізно; весела кумпанія в трійку надійшла як раз від моря, стрітили її саму і заговорили до неї. Зразу відповіла відмовно, але один з тих веселих хлопців, що не бояв ся ні вогню ні води, просто просив її, щоби дала єму можність скористати з утїх цивілїзациї і позволила відпровадити себе до дому. Він не скривить їй волоска на голові, як стоїть написано, лише відведе до дверей, щоби переконати ся, чи ціла зайшла до хати, бо в противнім случаю він не буде мати цілу ніч спокою. Безнастанно говорив до неї, плїв несотворені річи, назвав себе Вальдемаром Атердаґом і сказав, що є фотоґрафом. В кінци і вона мусїла сьміяти ся з того веселого хлопця, котрого не зражував її холод, і скінчило ся тим, що пішов з нею.

„Ну і що з того вийшло!“ питаю і здержую віддих.

„Що вийшло? О... се ні! Се дама“.

Хвилю мовчимо оба.

„Ні, до чорта, отже се був князь! Так він виглядає!“

Я все ще мовчав. Очевидно „князь“ піде з нею! Про мене! Що мене се обходить? Вже не журю ся нею з її красою. І я старав ся потїшити себе, думаючи про неї найгірше і знаходив в тім майже утїху, коли спихав її

в болото Мене сердило лиш те, що я перед парою скинув капелюх — коли се дійсно зробив. Нащо здоймати капелюх перед такими людьми? Я більше нічого вже не робив собі з неї; вона вже цілком не була гарна, вона вже обсипала ся, тьфу до чорта, як вона перецвила! Можлива річ, що вона лиш на мене глянула; се мене не дивувало; може зачав її мучити жаль Але для того я ще не потребую падати їй до ніг і кланяти ся як дурак, особливож в послідних часах, коли замітно зібяла. Най лиш „князь“ її собі задержить! Най єму служить! Ще міг прийти день, коли менї прийшло би на гадку, гордо перейти попри неї, і не глянути в її бік. Можлива річ, що я собі се позволю зробити, хочби впялила в мене свої очи і до того ще була в червоній як кров сукни. Се дуже легко могло стати ся. Ха, ха! То був би тріюмф! Коли я знав себе добре, то був в силї через ніч справити ся з моєю драмою, і заки ще мине вісім днів, присилувати панну упасти на колїна. Разом з її красою, ха, ха, з усею її красою.

„Бувайте здорові“, сказаз я коротко. — Але.

„Дївиця“ задержав мене і спитав: „Що тепер робите?“

„Що роблю? Очевидно пишу. Щож в прочім маю робити? З того-ж я жию. Тепер працюю над великою драмою: „Знак Хреста“, материя з середних віків“.

„До чорта“ сказав „дївиця“ щиро. „Коли би ви що з того зробили, то..“

„О се не бою ся!“ відповідаю. „За яких вісїм днів, думаю, будете всюди про мене чути“. —

З тим я пішов.

Прийшовши до хати, звертаю ся сей час до ґаздині і прошу о лямпу. Менї дуже розходило ся о лямпу; я не хотїв лягати на ніч спати; моя драма товкла ся скажено в голові, і я цілком певно надіяв ся, що до рана посуну ся о добрий кусень наперед. Я предложив мою просьбу дуже покірно, але на її лици зміркував велике невдоволенє з того, що знов вернув до комнати. Я маю майже готову незвичайну драму, кажу; бракує лиш кілька сцен і даю пізнати, що вона може буде виставлена в якім театрі, заки я спостережу ся. Коли би менї схотїла зробити ту велику прислугу, то...

Але вона не мала лямпи. Надумувала ся, але не могла нагадати собі, чи де має яку лямпу. Коли схочу ждати до 12-ої, може дістану кухонну лямпу. Чи не можу купити собі сьвічки?

Я мовчав. Я не мав десять ерів на сьвічку і вона знала се. Я очевидно знов мусїв розбити ся! Дївка сиділа в комнаті а не в кухни; отже лямпа там навіть не сьвітила ся. Я подумав собі се, але не сказав нї слова.

Нагло каже дївчина до мене: „Я гадала, що ви як раз вернули з замку. Ви там обідали?“ І відтак голосно сьміяла ся з свого дотепу,

Я усїв, витягнув папери і хотїв пробувати, чи тимчасом не зроблю чогось. Розкладаю аркуш на колїнах і безпреривно дивлю ся в землю, щоби нїчим не дати розсїяти своїх мислей; але се не помагало, я не рушив з місця. Влїзли обі дївчинки ґаздині і дуріли з кіткою, дивною, недужою кіткою, що не мала майже нї одного волоска; коли дмухнули їй в очи, виступала вода і спливала по носї. Ґосподар і

кілька осіб сиділи при столї і грали в карти. Одна лиш жінка працювала як звичайно і щось шила. Вона дуже добре зміркувала, що в тім гаморі не можу писати, але вона мною цілком не журила ся; навіть сьміяла ся, коли дївчина питала, чи я ходив на замок обідати. Цілий дім був тепер против мене; треба було тілько тої ганьби, що я мусїв комнату відступити другому, щоби зі мною поступали як з чужим. Навіть та дївчина, мала, сїроока улична дївка з льоками на чолї і цілковито плоскими грудьми глузувала собі з мене, коли я дістав хлїб з маслом. Вона безнастанно питала, де я обідаю, бо вона ніколи ще не бачила, щоби я ішов в сторону Grand-у. Було яно, що вона знала моє нужденне положенє і робила собі забавку, даючи менї се пізнати. Все те приходить менї нагло на гадку і я вже більше не в силї, знайти одну одиноку репліку для моєї драми. Пробую все наново, та дарма; в головї шумить так дивно і я в кінци даю спокій. Ховаю папери в кишеню. Дївка сидить перед мною, і я їй придивляю ся, бачу вузкі і низькі плечі, що навіть не розросли ся ще порядно. Що вона мала мене висьмівати? Коли би я прийшов з замку, що дальше? Могло їй се пікодити? Вона мене в послїдних часах часто безлично висьмівала, коли менї непощастило ся і я поховзнув ся на сходах, або повис на цьвяху і мій сурдут роздер ся. Доперва вчера позбирала подертий, в передпокою розкинений концепт моєї драми, украла ті подерті кусники і щоби мене висьміяти відчитувала в присутности всїх в комнатї Я ніколи її не обидив і не міг собі нагадати, щоби коли небудь просив о яку прислугу. Противно, я вечером

сам стелив собі на дощці, аби не мала з тим клопоту. Вона кпила собі також з мене, бо менї випадало волосє. Рано лежало воно в моїй миднициі вона з того так сьміяла ся Черевики попсували ся, особливо один, котрого переїхав віз з хлїбом, і з того вона жартувала собі. „Господи сохрани вас і ваші черевики!“ казала. „Дивіть — такі великі, як собачі буди!“ І її правда була, мої черевики розлїзли ся; але в тій хвили я не міг справити собі иньших.

Коли о всїм тім думаю і подивляю отверту злобу дївки, дїти зачали сердити старця, що лежав в ліжку; оба товкли ся довкола него, кождий з стеблом в руцї і ними кололи єго в ухо. Хвилю дивлю ся все те і не мішаю ся до них. Старий нї пальцем не рушив в своїй оборонї: лише лютим оком глянув на своїх мучителїв за кождим разом, коли єго вкололи, і тряс головою, шоби увільнити ся від стебел, що сидїли вже в єго усї. Дивлячи ся на се, я що раз більше іритував ся і не міг відвернути від того очей. Отець відірвав очи від карт, глянув на на малих і тїшив ся ними, ще й звертав на се увагу иньших грачів. Чому старий не рухав ся? Чому не відганяв дїтей руками? Я зробив крок до ліжка.

„Лишіть се! Лишіть! Він спаралїжований“, крикнув ґосподар.

Зі страху, що ще в ночи можуть менї показати двері, просто через страх, що викличу невдоволенє того чоловіка, вертаю мовчки на моє місце і сиджу тихо. На що маю ставити на льотерию мій дах; мій хліб з маслом, втиркаючи ніс в родинні справи? Лише ніяких глу-

них помислів задля півмертвого старця! При тім було мені так твердо, — як кременеви!

Оба бахорі не перестали мучити. Їх дражнило се, що старий не хотїв спокійно держати голови і вони кололи єго також в очи і ніс. Повними ненависти очима глядів на них, але не говорив нічого і не міг рушити рук. Нагло підніс ся троха і плюнув одній дївчинї в лице; відтак ще раз підніс ся і плюнув за другою, але не вцілив. Ґосподар кинув карти на стіл і скочив до ліжка. Червоний з досади крикнув: Що! Плювати людям в очи, ти стара свине!"

„Алеж, великий Боже, вони-ж не давали єму спокою!" Крикнув я сердито. Але я бояв ся, що мене викинуть, і тому крикнув не дуже голосно; зі зворушеня дрожав я цілим тїлом.

Ґосподар обернув ся до мене; Ну, чуєте єго! Що до чорта вас все те обходить? Будьте ласкаві стулити писок, і робіть що вам раджу; се найлїпше для вас.

Але тепер і жінка піднесла свій голос, а її крик лунав по цілім домі.

„Господи поможи менї, гадаю, що ви оба божевільні і навіжені!" ревіла. Коли хочете тут лишити ся, сидїть тихо, се вам кажу! Не досить, що голотї дають хату і харч — нї, ще сварку, пекло і страшний суд мати тут в хатї! Але се я забороняю! Пст! Стулїть писки, гультаї, і обітріть собі рила, бо встану і сама зроблю се. Щось в родї тако чоловіка, я ще в своїм житю не бачила! Вбігають з улиції не маючи навіть девять сотиків на масть против вушей і коли пора до спаня, счиняють бучу в хатї чужих людей. О тім не хочу нїчо знати, чуєте? Можете винести ся! Гадаю, що можу

випросити собі спокій в своїй хаті!“

Я не говорив нічого, навіть уст не отворив, але усів коло дверей і слухав. Всї кричали, навіть дїти і дївка, що хотїла пояснити, як цїлий спір зачав ся. Коли буду сидїти тихо, справа певно скоро скінчить ся; не прийде до крайности, як не скажу нї слова. Бо і що я мав казати? Чи там не була зима, а до того ще ніч? Чи се був час на те, щоби тріснути кулаком об стіл і відчепити ся? Тілько без глупих примх! І я сидїв тихо і не виходив з хати, не стидав ся того, що сиджу, навіть не соромив ся, хоч вони менї так добре, як би вимовили. Обурений дивлю ся на стїну, де висїв мальований Христос і завзято мовчу на всї вибухи ґаздинї.

„Ну, панї, коли хочете мене збути ся, то сему нїчо вже не стоїть в дорозї,“ сказав один грач. Встав а другий за ним.

„Нї, я не тебе мала на гадцї. І тебе також нї“, відповіла ґаздиня обом. „Коли о се ходить! Гадаю! Вже покаже ся, хто се...“

Говорила уриваючи, колола мене з малими відступами і порядно їх протягала, аби виразно дати менї пізнати, що мене мала на гадцї. Спокійно! кликнув я до себе. Лише спокійно! Вона не візвала ме вийти, не виразно, не сказала ясно. Лиш без гордости з моєї сторони, ще до того в зле вибрану пору!.. Дивно зелений волос має той Христос на образї. Подібний до зеленої трави, або яснїйше висказуючи ся, грубої трави на сїножати. Гей! цїлком добра увага, до дуже грубої трави... Довгий ряд невловимих асоцияций ідей перелетів тепер в моїй голові: Від зеленої трави до місця в біблії, де все житє таке як трава, що сохне

і на остаточнім суді згорить; відтак малий зворот до земле трясеня в Лізбоні, а на кінець насуває ся гіспаньска мосяжна сплювачка і магоневе перо, котрі я бачив у Иляялї. Ах, все те було дочасне! Як та трава, що сохне! Все сходило на чотири дошки і посмертне білє — білє у панни Андерсен, на право в брамі....

Все те товкло ся в моїй голові в тій розпучливій хвили, коли ґаздиня хотїла мене прогнати.

„Він не чує!“ крикнула. Кажу вам, винесїть ся з хати! Абисте се знали! Чорт побери мене, коли се не божевільний якийсь! Забирайте ся сей час — і на тім кінець!

Я глянув на двері, не на се, щоби вийти, цїлком не на те; я впав на безличну гадку: коли би в дїрцї був ключ, я би обернув его і замкнув себе разом з другими, щоби не мусїти вийти. Мене опанував гістеричний страх перед улицею. Але в дверех не було ключа і я встав.

Не було вже ніякої надії!

Нагло в крик жінки мішає ся голос чоловіка. Я остовпів. Чоловік, що менї ще перед хвилею грозив, бере мене в оборону і каже! „Ні, так не йде, в ночи не мож виганяти людей з хати. За се карають“.

Я не знав, чи за се карають, але може так було. Жінка скоро надумала ся, утихомирила ся і більше до мене не говорила. Навіть поклала перед мною два хлїби з маслом, але я їх не взяв; з чистої вдячности не взяв їх, кажучи, що вже їв в містї. Коли я нарештї вийшов до передпокою, жінка вийшла за мною, станула на порозї і сказала голосно і грубо: „Але се послїдна ніч, затямте собі се!“

„Так, так!“

Завтра вже знайду якийсь дах, коли завдам собі труду. Якась діра десь мусить знайти ся. Тимчасом я тїшив ся, що ще сеї ночи не потребував виходити.

*
* *

Я спав до пятої, шестої рано. Ще не свитало, коли я пробудив ся, але я таки встав; через зимно я був поклав ся цїлком одягнений і тепер не потребував одягати ся. Напивши ся троха води, отвираю тихцем двері і виходжу, щоби знов не зійти ся з ґаздинею. Кілька констаблїв з нічної сторожи, се одинокі живі істоти, які я стрітив на улицях; відтак стрітив я кілька таких, що всюди гасили лїхтарнї. Волочу ся без цїли, приходжу на Кіркеґаде і завертаю в сторону кріпости. Перемерзлий і все ще заспаний, голодний, з утомленими з довгої дороги колїнами і спиною сїдаю на лавку і дрімаю. Три тижднї жив я лиш хлїбом з маслом, що діставав рано і вечером від ґаздинї; тепер минуло як раз 24 годин від хвилї, коли я з'їв послїдне снїданє. Голод знов дошкулював менї і я мусїв як лиш мож скоро, знайти який вихід. З тою гадкою я знов заснув на лавцї.

Розмова людей пробудила мене, а прокинувши ся спостерігаю, що вже день і всюди повно людей. Встаю тай іду. Сонце стояло над горбами, небо було біле і нїжне а утїха з ясного дня по кількох мрачних тижднях прогнала всю мою журу. Менї здавало ся, що не раз було о много гірше зі мною. Я ударив ся в груди і засьпівав собі тиху мельодию. Мій голос звучав так хоробливо, так слабо, що мене самого зворушив до слез. Сей чудний день,

білий, упитий сьвітлом день ділав на мене за сильно і я зачав голосно плакати.

„Що вам?“ спитав хтось.

Я не відповідав, лиш утїк і відвертав від людей лице.

Так прийшов я до пристани. Велика барка з российскою хоругвою виладовувала уголь; на боцї була напись „Copégoro“. Якийсь час дививсь я на се, що діє ся на чужім корабли. Ладунок мусїв бути майже винесений, бо корабель стояв вже девять стіп над водою, а коли угленоси ішли помостом, від ударів тяжких чобіт гудїв як порожна бочка.

Сонце, сьвітло, солоний подув від моря, ціле се рухливе і веселе житє скріпило мене, кров зачала живійше кружляти. Нагло прийшло менї на гадку, що може викінчу, сидячи тут, кілька сцен моєї драми. Витягаю отже папір з кишенї. Пробую уложити реплїку для монаха, реплїку напушену силою і нетолєранциєю; — але не повело ся менї. Перескакую отже монаха і пробую з промовою судиї до тої, що осквернила сьвятиню; з тої промови написав я лише половину сторони і знов лишаю. Моїх слів не хотїв опанувати відповідний настрій. Рух кругом мене, сьпів моряків і безпреривний брязкіт ланцїв так мало відповідав атмосфері хмарного, спорохнїлого середного віку, що мов мрака мав висїти над моєю драмою. Я спакував мої папери і пішов.

Коби тілько мати хату! Міркую і думаю але не міг придумати анї пяди землї в цїлім містї, де би міг пересидїти хоч малу годинку. Не лишало ся нїчо иньшого, як вертати до давного заїзду. Сама гадка о тім придавлювала мене до землї і я безнастанно говорив собі,

що так не іде, та проте ішов дальше і наближував ся до забороненого місця. Я сам признавав, що се дуже прикро, що се ганьба, просто ганьба; але се нї троха не помагало. У мене не було нї троха гордости, я міг висказати се велике слово, що я один з найменше гордих людей, які нинї істнують на сьвітї! І я пішов.

Але тепер я таки щасливо зійшов на стежку і відчував ясно, що буду міг щось зробити, коли все піде добре.

Перед дверми задержую ся і ще раз надумую ся. Так, нехай стане ся, що хоче, я мушу рішити ся. Справа крутила ся лише коло дрібниці. По перше, розходило ся лише о кілька годин, а по друге, най Господь сохранить, щоби я коли небудь пізнійше знов вернув до тої хати. Входжу на подвіре. Вже ідучи по нерівнім бруку через се подвіре, я ще не цілком був рішив ся і мало що з під дверей не вернув ся. Затискаю зуби. Нї, лиш на бік з гордістю не в пору! В найгіршім случаю маю викрут, що приходжу попращати ся, порядно попращати ся і зробити угоду в справі моїх довгів. Відчиняю двері до передпокою і бачу, як ґосподар зазирає через дірку від ключа до комнати. Дав менї рукою знак, щоби бути тихо і казав приступити до дверей.

„Загляньте!“ каже і засьміяв ся глухим сьміхом. В комнатї була ґаздиня з чужим моряком. Старий калїка, як звичайно сидів неподвижно в ліжку

Я усїв під вікном, розклав мої папери. і взяв ся до промови судиї. В серединї реченя стаю: „Так велить менї Бог і закон, так велить менї рада моїх сьвітлих мужів, так велить менї і моїй совісти...“ Дивлю ся через вікно,

щоби подумати, що властиво має наказати єму єго совість. З комнати дійшов до мене тихий гамір. Але мене се не обходило, цілком не обходило! Спокій! Спокій!

„Так велить менї і моїй власній совісти“.

Але все сприсягло ся против мене. Чоловік під дїркою від ключа цілком не стояв спокійно; від часу до часу чув я придавлений сьміх і бачив, що він дрожав; се, що на улици діяло ся, також мене розривало. На тротоарі сидїв малий хлопчина на сонци і грав ся; на гадцї не мав нїчого злого, лиш звязував до купи масу пасків з паперу і не робив нікому нїчого злого. Нагло підскочив і закляв: на другім поверсї в вікнї сидїв якийсь панок з рижою бородою і плюнув хлопцеви на голову. Малий плакав з гніву і кляв безсильно до вікна, а тамтой сьміяв ся; так минуло може пять мінут. Я відвернув ся, щоби не бачити слез хлопця.

„Так наказує менї і моїй власній совісти...“

Анї руш дальше. Нарештї зачинає у всім панувати замішане; здавало ся, що все, що я написав, нідочого, а навіть, що ціла ідея кольосальна нісенїтниця: В середних віках не мож в загалї говорити о совісти; совість розбудив доперва учитель танцїв Шекспір, отже ціла моя промова була невірна. Чи не було отже нїчого доброго в тих листках? Я переглянув їх на ново, і мої сумніви знов щезли, я знайшов величаві місця, цілком довгі уступи великого значіня. І знов відчуваю опяняючий товчок в моїй груди, ще раз зачати і скінчити драму.

Встаю і іду до дверей не зважаючи на се, що господар мов скажений давав мені знаки, аби сидіти тихо. Виходжу рішучо з передпокою і сходами іду на другий поверх до моєї старої комнати. Моряк був на долині і я міг без перешкоди посидіти тут хвильку. Я-ж єго річей, навіть стола не рушу, лише сяду на кріслї коло дверей і буду цілком вдоволений. Скоро витягаю папір і розкладаю на колїнах.

Кілька мінут ішло знаменито. В голові формувала ся реплїка за реплїкою, і я писав без перерви, заповняю сторону за стороною, перескакую всї перешкоди і аж тихцем викрикую з утїхи. Одинокий звук, який тепер чую, є мій власний голос утїхи. Навіть прийшла менї дуже щаслива гадка з церковним дзвоном котрий мав в однім точцї моєї драми задзвонити. Річ виходила потрясаючо гарна.

Тут чую на сходах кроки. Дрожу і майже трачу рівновагу: сиджу як би готовий до скоку, наляканий, в вижиданю, перенятий страхом, голодом до найвисшої степени подражнений; підслухую нервозно, держу оловець тихо в руцї і слухаю. не в силї написати ще хоч би одно слово Двері відчиняють ся і входить пара з комнати на долинї.

Заки я ще знайшов час вибовтати оправдане за се, що зробив, баба зачала кричати, як би упала з хмар. „Маєш, той знов тут сидить!

„Вибачте! кажу і був би сказав ще більше, але не було коли

„Ґаздиня відчинила двері на остяж і кричала: „Як сейчас не підете, побери мене чорт пішлю по полїцию!“

Я встав.

„Я хотів лиш попращати ся з вами, через те й мусів на вас ждати. Я цілком нічого не рухав і сидів лиш тут на кріслї...“

„Пусте“, сказав моряк. „Що се шкодить? „Пустїть же єго!“

Зійшовши на долину, опанувала мною скажена лють против тої грубої, неформної баби, що ступала менї по пятах, аби мене як найскорше прогнати; я на хвилю задержав ся з страшним проклоном на устах, готовий кинути їй ним в лице. Але ще в пору надумав ся і мовчав, мовчав лиш з вдячности для чужого чоловіка, що ішов за нею і почув би се. Баба все ішла за мною і безнастанно ганьбила, коли тим часом моя лють росла за кождим кроком.

Ми зійшли на подвірє, я ішов дуже поволи і все ще думав, чи маю з нею зачинати. В тій хвили я просто ошалїв зі злости і думав о страшнім проливі крови, о ударі в живіт, котрий би її поклав на місци трупом. В дверех переходить попри мене експрес і кланяє ся, я не відповідаю; він звертає ся до жінки за мною і чую як питає о мене, але я таки не обертаю ся.

Кілька кроків перед дверми здоганяє мене, кланяє ся і передає менї лист. Покваппо і гнївно роздираю єго, з листу випадає десятка і нїчо більше; нї одно слівце.

Дивлю ся на чоловіка і питаю: Що се за глупі жарти? Від кого лист?

„Не знаю, дала якась панї“.

Я замовк. Експрес пішов. Ховаю десятку назад до коверти, зімняв усе докладно до купи, обернув ся і приступив до ґаздиві, що

все ще за мною дивила ся. Кидаю їй папір в лице. Впрочім не кажу нічого, ні силяби; лиш дивлю ся, чи заки відійду, заглянула в помнятий папір...

Отсе значить поступати в житю чесно! Нічого не сказати, не говорити з голотою, лише цілком спокійно зімняти великий банкнот і кинути ним ворогови в лице. Се значить виступати з гідністю! Так треба собі з ними поступати, з тими бестиями!

Прийшовши на ріг Томтеґаде і желізничої площи, мені нагло закрутило ся в голові і я закотив ся аж під мур камениці. Я вже не міг іти, не міг випрямити ся; я лишив ся так, як був упав під мур і чув, що тратив сьвідоміcь. Через той напад утоми моя лють ще збільшила ся і я підніс ногу і гримав нею о тротоар. Я ще не одно робив, щоби прийти до сил, затис зуби, морщив чоло, завертав очима — і се помогло. Мої гадки прояснили ся, і я зрозумів, що се початок кінця. Я витягнув руки і відіпхав себе від муру; улиця все ще ходила кругом. З люти зачинаю проковтувати слину; з глубини душі борю ся з моєю нуждою, держу ся хоробро, щоби не упасти; я не хотів повалити ся, але стоячи умерти. Попри мене котили ся поволи тачки, бачу, що на тачках лежать картофлї; але зі злости, з упрямости впало менї на гадку, що се не картофлї, але головки капусти, клену, ужасно клену, що се капуста. Чую добре, що сам кажу і безнастанно присягаю на ту брехню, аби лиш мати розпучливе вдоволенє, що допускаю ся грубої кривоприсяги. Роскошую ся тим безпримірним гріхом, підношу до гори

три пальці і дрожачими устами присягаю, що се капуста.

Час минав. Я зсунув ся на сходи, стирав піт з чола і шиї, здержував віддих і силував себе до спокою. Сонце вже спускало ся, було по полудни. Я знов зачав думати о моїм положеню, мій голод ставав ся безстидний, а за кілька годин знов була ніч; треба було щось робити як довго був ще час. Мої мисли знов кружили коло заїзду, з котрого мене прогнано; я абсолютно не хотів там вертати, але таки мусів о тім думати. Ґаздиня мала властиво повне право викинути мене. Яке я мав право у когось мешкати, коли не платив? Вона ще до того давала мені від часу до часу їсти, навіть вчера, коли я її розсердив, давала мені хліб з маслом; через добре серце давала, бо знала, що хочу їсти. Я отже не міг жалувати ся, і зачав її перепрошувати за моє поступоване. Особливо гірко жалував я, що на самім кінци показав ся невдячним і кинув їй десятьковонівку в лице ..

Десятьковонівку! Я легко свиснув.

Від кого сей лист? Доперва в тій хвили подумав я над тим і доміркував ся. Мені аж не добре стало з болю і сорому; хриплим голосом повторяю „Иляялі“ і похитую головою. Чи се не я був той, що ще вчера рішив гордо перейти попри неї, коли з нею зустріну ся, і показати їй цілковиту байдужність? А замість того я лиш розбудив у неї жаль і вимантив від неї милостиню. Мому пониженю не було кінця! Навіть супротив неї не міг я заняти приличного становиска; я падав, падав на всі сторони, куди лиш повернув ся! падав аж по коліна, по груди, поринав в нечести і ніколи, ні-

коли не підносив ся! Се був вершок! Десять корон приймати яко милостиню, без можности віддати і незнаючи кому віддати, обома руками згортати нуженні сотики, з відки лиш мож було, задержувати їх, оплачувати ними готель, хоч душа против того протестує....

Чи не міг би я в який спосіб назад дістати тих десять корон? Іти до ґаздині і домагати ся звороту грошей — се нінащо не придалоби ся.

Але на се мусів знайти ся ще иньший вихід, коли подумаю, коли добре напружу ся і застановлю ся. Тут не вистарчало застановити ся в звичайний спосіб, я мусів так думати, щоби тим заняти цілу мою людску істоту, аби назад прийти в посїдане тої десятки. Одже сїдаю і думаю.

Могла бути четверта; за пару годин міг я застати директора театру, як би моя драма була готова. Витягаю манускрипт і хочу з усеї сили і напруженя працювати над скінченем трех послїдних сцен; думаю і прію і ще раз читаю з кінця, але, не поступаю дальше. Лиш без дурниць! Кажу, без упрямости. І пишу завзято, списую все, що менї прийде на гадку аби лише скорше дійти до кінця. Вмовляю в себе і обріхую себе самого, що для мене прийшла велика хвиля, цілком очевидно обманюю себе і пишу з розмахом, як би цілком не потребував шукати за словами. Се добра річ! Се дійсно відкрите, шептав я від часу до часу; лиш напиши се!

В кінци мої реплїки зачинають видавати ся менї підозрілими; вони так сильно відбивали від реплїк в перших сценах; окрім того в словах монаха цілком не було нїякої середнові-

чности. Я розкусив оловець, скочив з місця, роздер манускрипт, дру кождий листок, кидаю капелюх на землю і допчу єго. Я пропащий! шепчу, мої панове і пані, я пропащий! Говорю лиш ті слова і все ще стою і допчу мій капелюх.

Кілька кроків від мене стоїть поліцай і обсервує мене; стоїть на середині улиці і лиш на мене дивить ся. Я підніс капелюх, поклав на голову і приступив до поліцая.

„Можете мені сказати, котра година?“ питаю. Він хвильку отягав ся заки витягнув годинник і тим часом не зводить з мене очей. „Доходить четверта“.

„Акурат!“ кажу, „доходить четверта, цілком добре. Як бачу, ви розумієте свою справу і я за вас не забуду“.

Сказавши се, я відійшов. Поліцай здурів, отворивши уста дивив ся за мною і все ще держав годинник в руці. Я дійшов вже до рога улиці і озирнув ся: він все ще стояв в тій самій поставі і дивив ся за мною.

Ха, ха, так треба поступати з тими бестиями! З вишуканою безвстидністю. Се імпонує бестиям, того вони боять ся... Я був з себе дуже вдоволений і зачав сьпівати собі якусь пісонку. З всіма нервами напруженими від зворушеня, не чуючи найменшого болю, іду легкий як перо через цілу площу і сідаю на лавці під церквою Спасителя.

Се-ж все одно, чи відішлю тих десять корон чи ні. Коли я їх одержав, то вони були мої, а там, з відки вони прийшли, певно не було біди. А приняти треба було, бо мені їх виразно прислано; не мало би сенсу лишати їх експресови. Тим менше випадало відсилати

гроші кому иньшому як тому, від котрого дістав їх. З тим отже не було вже що робити.

Я старав ся розірвати мисли тим, що коло мене діяло ся, але дарма; гадки все вертали до десятки. В кінци стискаю пястуки і впадаю в гнів. Я би її обидив, відсилаючи гроші; на що отже се робити? Трясу головою і кажу: Ні, гарно дякую! Тепер бачу, до чого се вело — стою знов на улици. Навіть хоч мав всі причини за собою, я не задержав моєї доброї, теплої кватири; я був гордий, схопив ся за першим словом, заплатив десять корон в право і в ліво і пішов своєю дорогою.... Я судив себе строго за се, що покинув своє мешканє і знов загнав себе в таке безвихідне положенє.

Впрочім най жовтий як віск чорт все те побере; Яж не просив о гроші, навіть майже не мав їх в руці, але сейчас дав дальше, заплатив цілком чужим людям, котрих в житю більше не побачу Очевидно, такий чоловік з мене, коли треба плачу все, до послїдного сотика. О скілько знаю Иляялї і вона не жалувала, що менї післала гроші; чогож мучу ся тою справою? Се-ж найменша річ, яку вона могла зробити — від часу до часу післати менї десять корон. До того ще бідна дївчина любила мене... Тою гадкою я сам перед собою чванив ся. Без сумнїву, вона любила мене, бідна дївчина!...

Була пята. По довгім нервознім зворушеню я знов підупав і наново почув пустий шум в голові. Дивлю ся просто перед себе, з неподвижно відчиненими очима в сторону аптики. Голод розшалїв ся і я страшно терпів. Коли

ще так дивлю ся в простір, пізнаю перекупку з печивом.

Я задрожав, випрямив ся і міркую: Так, цілком так, се та сама жінка, за тою самою лавкою, на тім самім місци. Я пару разів свиснув, стрілив пальцями, встав і перейшов на другу сторону. Лиш не робити дурниць! Що маю до чорта журити ся тим, чи се були грішні гроші, чи добрий, норвеґский крамарский гріш з конґберґского срібла! Я не хотів бути сьмішний, з пересадної амбіциї можна умерти...

... Іду в той бік, дивлю ся на жінку і стаю перед нею Усьміхаюсь, киваю головою як до знакомої і так укладаю мої слова, як би се само собою розуміло ся, що я ще раз мав прийти. „Добрий день!“ кажу. „Певно мене не пізнаєте?“

„Ні“, відповідає поволи і придивляє ся мені.

Я ще більше усьміхаю ся, як би се з її сторони був знаменитий жарт, що мене не пізнає і кажу: „Не пригадуєте собі, що я вам колись дав кілька корон? Тоді я не сказав нічого, о скілько собі пригадую; я звичайно сего не роблю. Коли має ся до діла з чесними людьми, то се злишня річ умовляти ся, і що так скажу о кожду дурницю робити контракти. Ха, ха! се я той, що вам дав тоді так богато грошей!“

„Дійсно, то ви були! Тепер пізнаю вас“.

Я хотів не допустити до того, щоби дякувала за гроші і тому кажу скоро, вишукуючи очима відразу деякі артикули на столї: „Тепер приходжу забрати пампухи“.

Сего вона не розуміє

„Пампухи“, повторяю. „тепер їх возьму собі!“ Кажу і сьмію ся голосно, як би їй від-

разу повинно бути ясно, що хочу їх взяти. При тім беру одну булку і просто в зуби.

Перекупка побачивши се, встає і робить рух, як би хотіла свій товар ратувати; дає мені до пізнаня, що не ждала мого повороту аби її обрабувати.

Ні? Дійсно ні? Вона дійсно чудна жінка! Чи їй коли се трафило ся в житю, щоби хтось дав їй сховати купу корон, і не зажадав звороту? Ні — отже бачите! Чи вона думає, що се був крадений гріш? Ну, отже в се вона не вірить; се було добре, справдї добре! Се з її сторони дуже гарно, коли вільно менї так сказати, що вона має мене за чесного чоловіка. Ха, ха! Вона справдї чудна!

Чому-ж я їй дав гроші? Баба зачала казити ся і кричала голосно.

Я їй вияснив, чому дав гроші, вияснив спокійно і виразно: Се моя привичка так поступати, бо я всіх людей маю за добрих. Завсїгди, коли менї хто давав контракт, поквітоване, я казав „ні“, дякую. Бігме, так я робив!

Але жінка все ще не розуміла того.

Я взяв ся на иньший спосіб, говорив остро і випросив собі всякі нісенїтниці. Чи їй ніколи не трафило ся таке, що хтось в той спосіб заплатив з гори? питаю. Очевидно маю на гадці грошевитих людей, приміром деяких з консулів. Ніколи? Ну, щож, я їй на се не пораджу, що для неї така форма товариска цїлком нова. За границею се добрий тон і загальний звичай. Вона може ніколи не була за границею? Ні? Отже бачите! То я о тій річи навіть не можу говороти з вами... Кажучи се хапаю за кілька пампухів.

Вона гнївно воркотїла, анї руш не хотїла дати менї щось з того, що мала на столї, навіть видерла менї з руки кусень пампуха і поклала назад на своє місце. Я розсердив ся, ударив о стіл і загрозив полїциєю. Хочу ласкаво обійти ся з нею, кажу; коли би я хотїв взяти все, що моє, я би зруйнував цїлу її буду, таку страшну масу грошей дав їй тодї. Але я так богато не возьму, хочу мати лиш половину вартости. До того ще вже більше не верну. Най мене Господь від того сохранить, коли вона така...

Нарештї дала менї кілька пампухів по безстидно високій цїнї, пять, шість штук і казала менї забирати ся. Я ще сварив ся з нею, доказував, що обманює мене о корону і своїми кровавими цїнами, просто хоче мене виссати. „Знаєте яка кара стоїть за такі лайдацтва? Боже сохрани вас, за се можете дістати ся на цїле житє до вязницї!“ Вона докинула менї ще одну булку і скрегочучи зубами казала менї пропадати.

На се я відійшов.

„Ігі, такої непоправної баби ще нїхто не бачив! Ходжу по торговици, їм пампухи і цїлий час говорю голосно о бабі і її безстидности, повторяю що ми собі обоє наговорили, маю переконанє, що я о много висший від неї. В очах всїх людей їм пампухи і говорю голосно сам до себе.

Пампухи пропадали один за другим; я був ґрунтовно виголоднів. Великий Боже, що він не хотїв уступити! Мало що, а я був би зїв послїдну булку, котру рішив задержати для того малого, що грав ся паперчиками. Я не міг забути виразу єго лиця, коли зірвав

ся був і закляв. Коли той старий плюнув на него, він глянув на моє вікно, щоби бачити, чи і я не сьмію ся. Коби лиш єго в загалі знайти! Напружаю всі свої сили, щоби як найскорше зайти на Воґнмандсґаде, минаю се місце, де подер драму і де лежала ще маса паперу, обходжу поліцая, котрого так здивував моїм поступованєм, і нарешті стаю при сходах, де сидів хлопчина.

Єго не було тут. Улиця була майже пуста. Зачинало смеркати ся а я не міг хлопця нїгде знайти; пішов певно до хати. Я поклав булку обережно на кант коло дверей, запукав сильно і утїк. „Він вже знайде її! коли вийде, знайде її!“ Мої очи зайшли слезами з утїхи на гадку, що малий знайде булку.

Вернувши назад на давне місце, я вже не чув голоду. Але солодкі пампухи зачали мене млоїти. В голові шалїли найдикші гадки. Ану, коли би я перетяв линву котрого корабля? А коли би я нагло крикнув „горить“? Іду дальше здовж берега і знаходжу скриню; сїдаю на нїй, закладаю руки і чую, що в моїй голові що раз більше замішанє. Не рухаю ся і в загалї не роблю нїчого, щоби удержати ся прямо.

Дивлю ся на Copégoro, корабель з російскою фляґою. Звертаю ся до чоловіка що стояв на помості і питаю без цїли і не вижидаючи відповіди: „Відїздите нинї вечером, капітане? „Їдемо“, відповів. Говорив по шведски. „Гм. не потребуєте случайно ще одного чоловіка?“ Менї було все одно, чи одержу відмовну відповідь, чи нї; єго відповідь була для мене цїлком байдужна. Стою, жду і дивлю ся на него.

„Ні. Се мусїв би бути хлопець“.

„Хлопець! Я стрепенув ся, стягаю неспостережено окуляри і ховаю до кишенї; відтак вступаю на місток і виходжу на поміст. „Я ще не їздив“, кажу „але потрафлю зробити все, що скажете. Куди їдете?“

Їдемо з балястом до Лєді, з відтам возьмемо уголь до Кадиксу“.

„Добре!“ кажу і напихаю ся чоловікови. „Менї все одно куди їхати. Свою роботу зроблю“. Він стояв хвилю, дивив ся на мене і міркував. „Ти ще не їздив?“ питає.

„Нї“. Але як вам кажу, дайте менї роботу, а я її зроблю. Я привик до всего“. Він ще думав. Тепер вже добре набило ся менї в голову, що мушу поїхати і я бояв ся, щоби мене не прогнали назад на берег. „Отже що думаєте капітане?“ питаю. „Я дійсно потрафлю все зробити. Що кажу! Я був би нужденна креатура, коли би не зробив більше, як менї сказано. Коли треба буде, можу переняти дві сторожи одну по другій. Се менї добре робить, і я вже потрафлю видержати.“

„Добре, спробуємо. Коли не піде, розлучимо ся в Анґлії“.

„Очевидно“, кажу урадований. І ще раз повторяю, що можемо в Анґлії розлучити ся, коли не піде . . .

Відтак дав менї роботу.

В фіордї підношу ся, я був мокрий з горячки і утоми, дивлю ся в сторону землї і на сей раз кажу містови, кажу Християнїї бувай здорова, де вікна в кождій хатї так ясно сьвітять.